

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНІЙ
УНІВЕРСИТЕТ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

**«НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ:
ВИТОКИ, УТВЕРДЖЕННЯ,
ПРОСПЕКЦІЯ»**

***Всеукраїнська наукова
конференція***

1-2 грудня 2016 р.

Харків

ЗМІСТ

Бабай Л. В.

Культура мовлення – одна із важливих проблем при вивченні української мови професійного спілкування майбутніми фахівцями 5

Бадєєва Л. І., Чернова Л. Ф., Бугаєвський М.С.

Розвиток народознавства на українських землях в ХІХ столітті 8

Беценко Т. П.

Краєзнавчі студії у ВНЗ України і формування високоінтелектуальної особистості фахівця..... 15

Бондаренко В. Г.

Історичний козацький «міф» в українському державотворенні 16

Бугаєвська Ю. В.

Термінологічна самоосвіта студентів-економістів 19

Вакуленко А. Р., Колісник В. О.

Волонтерський рух і його роль у сучасному житті 22

Домановський А. М.

Хан, калга і нуреддін у владній системі Кримського ханату 25

Домашенко І. К.

Формування української державності..... 28

Заблуда А. О.

Боротьба за щастя через шлях до війни 31

Золотарьов В. С.

Еволюція поглядів П. М. Мілюкова щодо перспектив вирішення українського питання 34

Канюс С. М., Шеліхова В. О.

Історичні витоки і традиції української державності..... 37

Книщенко Н. П.

Термінологічні набутки української фахової мови в царині дорожнього будівництва..... 40

Ковальов В. І.

Мартове: перші кроки села в умовах незалежності України..... 43

Кримець О. М.

Внутрішньосистемна ретермінологізація технічних спеціальних назв як джерело розвитку термінології..... 46

Лубенська А.В.

Історичні назви харківських вулиць..... 49

Лубенська А.В., Павленко Е. А., Поповцева М.О.

Термінологічні понятійні відносини у сфері економіки 51

Мальований І.В.

Зовнішня політика Богдана Хмельницького 54

Мальований І. В., Суконна Н.Г., Супрун М. С.	
Комунікативні потреби у професійній сфері.....	57
Матейчук І.Т.	
Значення схеми історії України М. С. Грушевського для українського націо- та державотворення.....	60
Мокроменко О. В.	
Роль української мови в освітньому просторі нашої держави	63
Николаєнко О. О.	
Історія польського населення Наддніпрянщини XIX–початку XX ст. в сучасній українській історіографії	66
Нікуліна Н. В.	
Транспортне термінознавство доби незалежності.....	68
Олешко Н. П.	
Державотворчі ідеї в українській наддніпрянській пресі початку XX ст.	71
Павленко Е. А.	
Розвиток історії в епоху національного відродження	74
Пац Л. І.	
До синтаксичної манери Наталії Гурницької (на матеріалі роману «Мелодія кави у тональності кардамону»)	77
Піскун К. А., Мірошниченко В. В.	
Фразеологізми української мови як вираження національної культури	80
Попіванова А. С., Карпенко В. В.	
Волонтерство та його роль в Україні	82
Поповцева М. О.	
Розвиток зеленого туризму в Україні.....	85
Прилуцька Л. А.	
Витоки та розвиток української соціалістичної ідеї.....	87
Протопопова З. В., Тулинська Т. П.	
Волонтери сучасної України	90
Резніков В. В.	
Національно-культурна політика денікінського режиму на Харківщині в контексті боротьби з «українським сепаратизмом» (літо – зима 1919 р.)	93
Садоян Р. Р.	
Роль воєнних подразделений в відновленні економіки України в 1943–1945 гг.	96
Сергієва А. В.	
Вивчення іноземної мови шляхом занурення	99
Скиданова Н. В.	
Волонтерство як сучасний феномен.....	101

Талалаєв К. О., Сікорська О. О., Уварова О. О.	
Основні засади волонтерського руху в Одеському національному медичному університеті в умовах гуманізації освіти.....	103
Тимкова В. А.	
Мовленнєва культура студентів-аграріїв на сучасному етапі	106
Тимофіїва Н. С., Скляр К. П.	
Термінологічний фонд сучасної дорожньо-будівельної індустрії	109
Цепков Д. О.	
Українізація освіти на Харківщині у період Центральної Ради: діяльність місцевих органів влади (березень 1917 – квітень 1918 років)	113
Циганенко В. Л., Кравченко Т. М.	
Деякі особливості вживання української мови в освіті та суспільному житті.....	115
Ціватий В. Г.	
Українське державотворення: пріоритети та інституціональний вимір зовнішньої політики і дипломатії України (1991–2016 рр.).....	118
Чугуй Т. О.	
Князь Роман Мстиславович в історії українського державотворення	120
Шаполова В. В.	
Способи лексичних іншомовних запозичень	124
Шевчук М. О.	
Шляхами українського державотворення. Путівник по малій батьківщині.....	126
Ярмак Т.В.	
Роль волонтерського руху у гуманізації цінісних орієнтацій людини	129

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ – ОДНА ІЗ ВАЖЛИВИХ ПРОБЛЕМ ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІМИ ФАХІВЦЯМИ

Л. В. Бабай

*Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені П. Василенка*

Українська мова – це національна мова українського народу та державна мова України. Питання мовної культури на сучасному етапі формування України як суверенної держави є дуже актуальним тому, що мова є найважливішим засобом людського спілкування та інтелектуального розвитку особистості, безцінною та невичерпною скарбницею культурного надбання народу. З мовної культури починається держава. Якщо людина володіє культурою мовлення, то про неї кажуть, що це людина розвинутого інтелекту і високої загальної культури, – справедливо зазначає Т. Гриценко [1, с. 50]. Мова як дзеркало мислення, як дзеркало інтелекту та духовного світу кожної людини, має бути належно огранена, упорядкована задля успішного виконання своєї комунікативної функції. А ми скрізь чуємо лінгвістичні ляпсуси, суржик, що знижує рівень гуманітарної, а також і професійної культури та й загалом людської спроможності нашого суспільства. Формування високої культури мовлення є невід’ємною ознакою загальнолюдської культури. Культура мови має велике національне й соціальне значення: забезпечення високого рівня мовленнєвого спілкування, ефективне виконання функцій мови, сприяє підвищенню культури особистості та суспільства загалом. Для спеціаліста будь-якого профілю культура усного й писемного мовлення є не лише відбиттям його вихованості, інтелігентності, чистоти помислів і вчинків, а й визначає загалом культуру його праці й що особливо важливо, культуру взаємин у щоденному спілкуванні в найрізноманітніших сферах мовленнєвої діяльності: від приватного спілкування до спілкування на державному рівні. Сучасні вимоги до підготовки кваліфікованого спеціаліста перш за все потребують від нього бути учасником міжкультурної комунікації та мати необхідні комунікативні спроможності в сферах професійного та ситуативного спілкування в усній і письмовій формах, навички практичного володіння мовою в різних видах мовленнєвої діяльності в обсязі тематики, що обумовлена професійними потребами. Сьогодні відроджується національна самосвідомість народу, знання рідної мови набуває особливого значення. Мовна комунікативна компетентність є невід’ємним складником структури змісту освіти й передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного й писемного мовлення, базовими вміннями й використанням мови в різних сферах і ситуаціях, зокрема й у науково-навчальній діяльності. Виникає потреба створення і впровадження фахової ділової комунікації, тобто мовної освіти.

Від того, як людина говорить, можна уявити її загальний розвиток, освіту та загальний рівень. Чим багатша мова лексично, насичена епітетами,

метафорами, влучна приказками та прислів'ями – тим культурніша людина. Студентство є яскравим середовищем для пропагування культури мови. Культура мови – виховання навичок літературного спілкування, пропаганда й засвоєння літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, у вимові й наголошуванні, неприйняття спотвореної мови або суржику [2, с. 8–15]. У ході занять варто розширювати знання студентів, систематизувати їх, навчити студентів критично ставитись до власного мовлення, формувати повагу й шану до державної мови, стимулювати бажання майстерно нею володіти й постійно удосконалювати загальну культуру усного та писемного спілкування, виховувати відчуття власної відповідальності за неї.

Вивчення курсу української мови професійного спрямування – це плекання культури мови та мовлення, це спроба засвоїти не лише певну суму лінгвістичних знань, а й навчитися активно послуговуватися мовою як засобом спілкування, самовираження особистості, щоб вміти вільно висловлювати свою думку. Це завдання можна виконати лише тоді, коли студент стане активним учасником того, що відбувається на занятті, споживачем висловленої викладачем інформації. Уміння спілкуватися мовою професії сприяє швидшому засвоєнню спеціальних дисциплін, підвищує ефективність праці, допомагає орієнтуватися у професійній діяльності, ділових контактах, а також формує культуру мовлення. Це курс, який є вагомим підживленням сучасного українського студентства.

Виразною ознакою мовної ситуації, що склалася в сучасному українському суспільстві, залишається українсько-російська колективна та індивідуальна двомовність. Двомовність, як модель мовної ситуації, має як своїх прихильників, так і опонентів. Утім, аналізуючи явище з неоднакових методологічних позицій, виразники протилежних поглядів висловлюють спільну думку: масовий білінгвізм завжди супроводжується негативним явищем, що дістало назву інтерференції. У мовознавстві це явище трактують як взаємодію мовних систем за умов двомовності, що виникає під час мовних контактів, або під час індивідуального засвоєння нерідної мови. Інтерференція є відхиленням від норми й системи другої мови під впливом рідної [3, с. 64]. У двомовній ситуації культурно-освітній рівень мовців виявляє себе в ступені диференціації, розрізнення двох мов. В ідеалі такі мовці мали б бути повноцінними білінгвами й постійно користуватися обома мовами в повсякденному житті, володіти всіма мовними підсистемами й української, і російської мов. Утім, саме поняття білінгвізму є певним чином лише теоретичною абстракцією, що дуже рідко трапляється в реальній комунікації й насправді практично неодмінно супроводжується явищами інтерференції мов - контактерів [4, с. 47]. У кращому випадку людина, володіючи кількома підсистемами однієї мови, буває зорієнтована лише на літературну форму іншої мови.

Сучасна лінгвістика здебільшого вивчає саму взаємодію мов, зокрема, в соціопросторі, і зміни внаслідок такої взаємодії в кожній мові. Наслідком такого змішування мовних систем у свідомості білінгва є так звана суперінтерференція, що в українському соціумі одержала назву суржику.

У результаті спостережень за усним та писемним мовленням студентів-аграріїв було, на жаль, зафіксовано стійкі види інтерференції. Студенти-першокурсники зазнають певних труднощів у доборі правильного наголошення слів. Зазвичай це пов'язано з тим, що акцентуаційні норми порушують під впливом російської мови, у якій частина слів має відмінний від української мови наголос, наприклад: *алфавіт, болотистий, валовий, ветеринарія, газозахисний, дверима, електромережа* та ін. Складність засвоєння наголосу посилюється також тим, що в багатьох словах наголос є нерухомим, тобто під час змінювання слова за відмінками, родами, числами, дієвідмінами наголос припадає на той самий склад: *гривня – гривні, гривнями; лагодити – лагоджу, лагодити*. У розмовному мовленні студентів часто трапляються помилки, що виникають унаслідок змішування рухомого й нерухомого наголосів. Порушення норм такого наголошування пояснюють також впливом російської мови, наприклад у слові *одинадцять, бесіда, близький, колесо, косий* (російські відповідники: *одиннадцать, беседа, близкий, колесо, косой*).

Студенти неправильно наголошують також антропонімічні (прізвища, імена по батькові, присвійні прикметники) та топонімічні назви, назви свят: *Коваль, Дубина, Співак; Кузьмович, Луківна, Лукич; Василів, Василева; Покрова, Великдень, Водохреще* тощо. Дотримання орфоепічних норм є потрібним складником загальної мовної культури людини. Словник наголосів української мови допоможе студентіві в засвоєнні основних норм наголошування.

Сучасна гуманітарна підготовка у вищому навчальному закладі має передбачати засвоєння навичок культури мовлення під час практичних занять, що ставлять за мету навчити студента секретів мовної комунікації, зокрема, дати йому навички підготовки виробничої наради, усного публічного виступу, формулювання тез наукової публікації, проведення зустрічі з діловими партнерами тощо. Вивчення української мови в технічних вишах має за мету виробити в студентів практичні навички розпізнавання та правильного використання лексико-граматичного матеріалу, найхарактернішого й найактуальнішого для мови технічного профілю, що забезпечить бездоганне спілкування в межах своєї майбутньої професії. Основним завданням культури мовлення залишається виховання навичок літературного спілкування, пропаганда й засвоєння літературних норм слововжитку, граматичного оформлення мови, у вимові та наголошуванні, несприйняття спотвореної мови (суржику). Культура писемного й усного мовлення всіх, хто користується українською мовою як засобом спілкування, полягає в тому, щоб досконало знати мовні норми й послідовно їх дотримуватися.

Отже, сучасний висококваліфікований фахівець, покликаний вирішувати нагальні організаційні, виробничо-технологічні проблеми, здійснювати науково-дослідний пошук, виконувати функції керівника колективу, не може обійтися без досконалого володіння всіма засобами мовного спілкування.

Література

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К., 2010.

2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К., 1999.
3. Масенко Л. Т. Між мовою і язиком / Л. Т. Масенко. – К., 2011.
4. Труб В. М. Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності / В. М. Труб // Мовознавство. – 2000. – № 1. – С. 46–58.

РОЗВИТОК НАРОДОЗНАВСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ХІХ СТОЛІТТІ

Л. І. Бадєєва, Л. Ф. Чернова, М. С. Бугаєвський

Харківський національний університет радіоелектроніки

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Джерелом пробудження національної свідомості українців стали дослідження духовного життя попередніх поколінь. Багатство духовного світу українців відбивали фольклор, поезія, звичаї. Саме тому вагоме значення для формування національної самосвідомості українців мала поява у ХІХ ст. нової наукової дисципліни – українського народознавства. Народознавство – наука про життя, звичаї та обряди й духовну творчість народу. І.Я. Франко в роботі «Найновіші напрями українознавства» визначає, що «до сфери народознавства входили такі науки, як історія політична й історія розвитку державних інститутів, історія наук та історія промислу» [8, с.254].

Виділяють два важливих етапи становлення та розвитку цієї галузі знань:

1) кінець ХVІІІ – до середини ХІХ ст. – це етап становлення українського народознавства як певної галузі знання. На першому етапі визначилася назва нової науки – етнографія. Відбулося визначення предмету науки, тематики досліджень (етногенез та етнографічне районування, вірування, свята, звичаї та обряди, усна народна творчість, матеріальна культура і побут);

2) друга половина ХІХ – поч. ХХ ст. – утвердження і подальший розвиток українського народознавства, праці з етнографії, етнології, фольклористики Ф. Вовка, С. Подолинського, І. Франка, В. Гнатюка.

Українське народознавство розвивалося відповідно до загальноєвропейських традицій. Як і в Європі, в Україні межа ХІХ ст. позначена переходом від емпіричних до наукових знань. М. Антоновський написав узагальнюючий нарис «О малороссийских козаках, малороссийском народе», який у 1799 р. був надрукований російською мовою у Санкт-Петербурзі як розділ праці І. Георгі «Описание всех обитающих в Российском государстве народов...».

З'являються перші спроби розробки теорії етносу. М. Загорівський у праці «Топографічний опис Харківського намісництва» (1788) охарактеризував господарство, духовну і матеріальну культуру слобожан. Водночас він розглянув питання мови українців, їхньої самосвідомості, окреслив територію розселення. На думку М. Загорівського, розвиток українців не зводиться до

політичної історії, а має такі чинники, як мова, характер народу, певні форми культури і побуту, територія розселення. Наприкінці XVIII ст. Ф. Туманським була зроблена спроба щодо методики здійснення народознавчих студій. Він створив анкету «програми» опису України з 50 пунктів для міських і 23 пунктів для сільських мешканців. Крім питань анкета Ф. Туманського містила зразки відповіді. Програма-анкета була надіслана канцелярією П. Румянцева до міст і містечок Лівобережної України і за її зразком робилися місцеві описи.

У перші десятиліття XIX ст. народознавчі осередки виникли у Харкові, Полтаві, Ніжині, як правило, навколо освітніх закладів. У 1802 р. в Чернігівському народному училищі (директор якого Марков цікавився історичним минулим України) А. Шафонським були виконані 24 акварельні малюнки альбомного формату, на яких зображені українці в національних костюмах. Це – один з проявів зростання інтересу інтелігенції до матеріальної культури рідного народу.

Після заснування в столиці Слобожанщини університету Харків поступово стає центром культурного й наукового життя України, в тому числі й етнографічним центром. Матеріали з української етнографії друкувалися у харківських виданнях: «Украинский вестник», «Украинский журнал», «Молодик». Перші кроки в розвитку етнографії в Харківському університеті пов'язані з діяльністю професора Г.П. Успенського. В 1809 р. він подав до Ради університету «Наставление учителям для составления исторических, топографических и статистических записок...», в якому передбачалося збирання й етнографічних матеріалів. У тому ж 1809 р. Г. Успенський виступив на урочистих зборах Харківського університету з промовою «О том, что каждому народу нужнее знать древнее и нынешнее состояние своего Отечества, нежели других государств». Під впливом Г. Успенського в «Обществе наук», що було створено при університеті, значно посилюється увага до питань історії та етнографії. У «Календаре», виданому в університетській друкарні, публікується праця «Описание Харькова и слободской украинской губернии». У 1811 р. вихованець університету Ст. Гречановський публікує етнографічну роботу «Описание местопребывания и свойств козаков войска Донского». У 1816 р. молодий харківський ентузіаст О. Левшин публікує свій твір «Письма из Малоросии», що містив чимало відомостей із матеріальної та духовної культури українців. Сам Г. Успенський видає в 1811-1812 рр. фундаментальне дослідження з історичної етнографії – «Опыт повествования о древностях русских» – книгу, яка, за словами Д. Багалія, «создала ему выдающееся положение среди русских историков того времени» [2, с.145].

У Полтаві осередок краєзнавчої праці згуртував І. Котляревський. Крім всесвітньовідомої «Енеїди», І. Котляревський написав ряд фольклорно-етнографічних розвідок. Інший полтавчанин П. Білецький-Носенко зібрав і надрукував «Лінгвістичні пам'ятки повір'їв у малоросіян, їх весільні обряди з народними піснями». Полтавський поміщик Миргородського повіту В. Ломиковський написав праці «Про Малоросію, про стародавні звичаї малоросійські, у про службу військову і цивільну, про чини й посади чиновників» і «Про

вірування в Малоросії і частково в єпархіях». Враховуючи цінність рукописної спадщини В. Ломиковського, сучасний часопис «Київська старовина» (№3 за 1992 р.) надрукував частину його архіву. Саме В. Ломиковський першим здійснив запис українських народних дум. Приділяючи найбільшу увагу вивченню духовної культури, творів усної народної творчості, пісень, українці-народознавці розглядали фольклор нарівні з рідною мовою як найважливішу ознаку національної своєрідності, тобто етнорозмежувальний чинник. Такий погляд сприяв зростанню кількості друкованих фольклорних збірок. У 1819 р. М. Цертелєв видав першу збірку українських народних пісень. Почин М. Цертелєва підхопив М. Максимович. Нащадок козацького роду, він завжди був свідомий своєї національної приналежності, що не раз підкреслював публічно [4, №2, с. 158]. Михайло Олександрович записав та опублікував кілька праць з фольклору: «Малороссийские песни» (1827), «Украинские народные песни» (1834). М. Максимович намагався визначити і охарактеризувати жанри українських народних пісень.

Поглибленню теорії українського народознавства сприяло слов'янське пробудження, активізація суспільної думки і наукових пошуків. Грунтовнішими стають дослідження походження українців, і під їх впливом у 1830 р. російський вчений М. Полевой визнає, що українці – це народ, відмінний від росіян, їхня спорідненість – результат належності до слов'янських народів. З 1840-х років провідним центром розвитку української етнографії стає Київ з його університетом. Ректор Київського університету М. Максимович продовжив дослідження з етнографії і створив своєрідну енциклопедію народного життя «Дні і місяці українського селянина». Передові викладачі та студенти університету або безпосередньо брали участь в організації Кирило-Мефодіївського братства, або симпатизували його намаганням звільнити Україну від іноземного гніту. Розгром царською владою братства негативно позначився на українському рухові, але не зупинив розвитку народознавчих дисциплін. У 1849 р. М. Максимович видав нову збірку українських пісень. У 1851 р. при Київському університеті була заснована Комісія для опису губерній. У 1854 р. у її складі було відкрито відділ етнографії. Комісія провела ряд експедицій, розробила широку «Програму для етнографічного опису губерній Київської навчальної округи». Один із співробітників Комісії Д. Журавський у «Статистичному описі Київської губернії» (1852) помістив розділ «Про домашній побут сільських класів» із характеристикою матеріальної культури українців Київщини. Д. Журавський також зробив спробу типологізації сільського житла. У рамках праці Комісії були видані твори «Звичаї, повір'я, кухня, напої малоросіян» М. Маркевича і дослідження сімейного побуту українців В. Тарновського. Співробітник комісії Д. де ла Фліз, француз за походженням, який постійно проживав в Україні, видав дев'ять альбомів власних малюнків з української тематики. Наукову цінність мала спроба Д. де ла Фліза виокремити культурно-побутові райони Київщини. У середині ХІХ ст. з'явилися збірки фольклорних матеріалів з відомостями про кобзарів і лірників.

Початок вивченню кобзарства і лірництва як самобутнього явища поклав професор Київського університету А. Метлинський. Із цього ж часу етнографічний матеріал стає звичним додатком історичних досліджень. Піонером поєднання історичних та етнографічних матеріалів став Д. Бантиш-Каменський. У другому виданні «Історії Малої Росії» було вміщено матеріали про походження українського народу й етнографічний опис матеріальної культури і побуту українців. У 1859 р. М. Маркевич у розвідці «Про козаків» розглянув питання про давність української мови та значення етноніму «черкаси». Історик А. Скальковський у двох виданнях «Історії Нової Січі» (I–1842; II–1846) помістив спеціальний розділ «Домашній побут, одяг, озброєння і звичаї запорожців» та інші матеріали з етнографії Запоріжжя. У середині XIX ст. Одеса поповнює число міст України – центрів розвитку українського народознавства. Відповідні тематичні розвідки і матеріали з'являються у «Чтениях...» Одеського товариства історії і старожитностей. Принципово важливе значення для вирішення питання про етногенез українців мала стаття М. Костомарова «Дві руські народності», надрукована у часописі «Основа», який у 1860–1861 рр. видавався у Петербурзі. Таким чином, на середину XIX ст. набула значного розвитку теорія української етнографії, були визначені її предмет і завдання як науки про народ, його культуру і побут. В основних рисах сформувалася методика етнографічних студій, зокрема, методика польових спостережень.

Формуючись як самостійна наука, етнографія розвивалася у тісному зв'язку з фольклористикою, мовознавством і літературою. Саме мовне питання стало початковим поштовхом для розвитку українознавства у підавстрійській Україні. Біля колиски українознавства у Західній Україні стояла «Трійця» – українське демократично-літературне угруповання, близьке за ідеями до Кирило-Мефодіївського товариства у Наддніпрянщині. «Руська трійця» діяла у 1833–1837 рр. Утворили її студенти Львівської духовної семінарії на чолі з М. Шашкевичем, І. Вагилевичем та Я. Головацьким. У своїй літературній діяльності «Руська трійця» виходила з переконання, що «русини Галичини є часткою великого українського народу, який має свою історію, мову і культуру». Про головне завдання гуртківців Я. Головацький писав у спогадах: «вводити в руських колах розмовну руську мову, піднімати дух народний, просвіщати народ і, протистоячи полонізму, воскресити руську писемність у Галичині» [1, с. 230]. Діяльність «Руської трійці» зіткнулася зі значними перешкодами з боку крайової влади, в якій у галузі освіти першість належала польській школі.

У 1836 р. І. Вагилевич завершив перший у вітчизняній історії переклад сучасною мовою «Слова о полку Ігореве», але не отримав дозволу на його публікацію. Тривалий час не надавали відповідного дозволу і на друк «Читанки для діточок в народних училищах руських» М. Шашкевича. Лише після революції 1848 р. і низки реформ в Австро-Угорщині розвиток українознавства в українських землях обох імперій набув рис єдиного процесу.

У 1867 р. М. Костомаров надрукував теоретичну статтю «Про відношення російської історії до географії і етнографії». У цій праці автор визначив місце етнографії в системі гуманітарних знань на основі уточнення предмета і

методів етнографії, співвідношення етнографічної науки з суміжними дисциплінами. Визначивши «народ» об'єктом етнографії, М. Костомаров наголошував на необхідності дослідження життя усіх «класів: і вищих, і нижніх» [7, с. 33]. Зокрема, вчений звертав увагу на потребу вивчення життя фабричних людей і дослідження міського побуту. М. Костомаров також сформулював у первинному, нерозвиненому вигляді історико-порівняльний метод. Таким чином, вчений одним із перших помітив тенденцію відходу етнографії від філологічного знання та її зближення з історичними дисциплінами.

Наприкінці 1860-х рр. під керівництвом П. Чубинського була проведена етнографічно-статистична експедиція. Зібрані експедицією матеріали склали семитомник про звичаї, обряди, усну народну творчість, звичаєве право, вірування, матеріальну культуру українців та інших етнічних груп українських земель. Робота експедиції була визнана успішною Російським географічним товариством, П. Чубинський у 1873 р. був нагороджений золотою медаллю товариства, а у 1879 р. отримав Уваровську премію Російської академії наук. Досягнення П. Чубинського були також визнані на європейському рівні: у 1875 р. він був нагороджений золотою медаллю Міжнародного географічного конгресу в Парижі. Здобутки народознавчих досліджень сприяли створенню в Києві Південно-Західного відділу Російського географічного товариства (1873–1876). У роботі відділу брали участь багато видатних діячів української культури, представники національного і революційно-демократичного напрямків: П. Чубинський, М. Драгоманов, В. Антонович, Ф. Вовк, О. Потебня, М. Лисенко, М. Зібер та інші. Відділ значно розширив тематику етнографічних досліджень. Зокрема, було розпочато вивчення звичаєвого права, общини, етнічної статистики, окремих традиційних форм господарства. Згуртуванню навколо відділу широкого кола дослідників сприяла створена загальна етнографічна програма. До заборони роботи відділу царатом були надруковані два томи «Наукових записок», праця М. Драгоманова і В. Антоновича «Історичні пісні малоруського народу», «Чумацькі народні пісні» І. Рудченка. Була опублікована праця про українську вишивку і взагалі орнамент «Український народний орнамент» О. Косача. О. Русов зробив надбанням освіченої частини українців біографію і творчість кобзаря Остапа Вересая. М. Лисенко зробив перші повноцінні нотації дум. Відділ здійснив одноденний перепис населення Києва, що дало змогу з'ясувати такі питання, як кількісний і національний склад містян, типи житла, поширення жіночої праці. М. Зібер і С. Подолинський започаткували вивчення культури і побуту фабричних людей, включно з такими гостросоціальними питаннями, як наявність житла, можливості отримати освіту чи підвищити кваліфікацію, медичне забезпечення. Співробітник відділу Російського географічного товариства Ф. Вовк у 1875–1876 рр. організував і здійснив етнографічні експедиції у Київській та Волинській губерніях. Але у 1876 р. розпочата відділом Російського географічного товариства масштабна праця з розвитку українознавства та краєзнавства була зупинена царськими заборонами. Царські органи влади, зокрема жандармерія, побачили у діяльності відділу небезпеку територіальній єдності імперії, нову

польську інтригу, прояв сепаратизму. Відділ було закрито, ряд його провідних діячів, у тому числі М. Драгоманов, С. Подолинський, Ф. Вовк через переслідування і заборону жити на українських землях змушені були емігрувати за кордон. Царські репресії проти діячів української культури, Емський указ про заборону друкованого українського слова значно уповільнили розвиток українознавства, зокрема етнографії, але були не в силі зупинити його остаточно, завершити процес асиміляції Малої Росії та її народу.

Важливу роль в організації наукового життя відіграв заснований громадівцями часопис «Киевская старина» (виходив з 1882 р.), який став справжньою енциклопедією етнографії та історії України, а також «Киевские университетские известия». На їх сторінках друкувалися О. Лазаревський, А. Кістяківський, М. Сумцов, О. Єфименко, О. Потебня, Д. Багалій та інші дослідники українського народного світогляду, звичаєвого права, різних галузей духовної та матеріальної культури. У 1870–1880-х роках навколо Харківського університету склалася так звана «харківська школа» (П. і О. Єфименки, М. Сумцов, В. і П. Іванови, Д. Багалій та інші), які опублікували наукові праці та матеріали з краєзнавства, збірки «Руська народна музика, великоруська і малоруська в її будові мелодичній і ритмічній», «Збірка малоросійських заклинань», «Кустарні, відхожі та деякі інші сільські промисли Сумського повіту», «Життя і творчість селян Харківської губернії». Широке дослідження землеробської культури, ремесел і промислів Полтавщини, Волині, Чернігівщини розгорнули земські губернські статистичні комітети і комісії. Вони реалізували ряд етнографічних програм і опублікували отримані матеріали у низці земських видань.

Під впливом національно-визвольних ідей Т. Шевченка, народознавчої діяльності М. Костомарова, П. Куліша та інших наддніпрянців у другій половині ХІХ ст. активізуються етнографічні дослідження у Західній Україні. Декілька настановних статей щодо етнографії належать видатному українському письменнику і громадському діячеві І. Франку. Подібно до С. Подолинського із Наддніпрянщини, І. Франко одним із перших наголошував на соціальній важливості етнографії, зокрема, необхідності ґрунтовного вивчення життя, культури і побуту робітників. Праці Івана Яковича «Борислав. Картини з життя підгірського народу» та інші написані з революційно-демократичних позицій. Близьку до І. Франка громадську позицію займав і М. Павлик, автор статті «Потреба етнографічно-статистичної роботи у Галичині». Низку розвідок з етнографії населення Буковини опублікував Г. Купчанко. Він же надрукував «Збірник пісень українського народу», що свідчило про поширення на Буковині ідеї єдності усього українського народу. У 1883 р. етнографічно-статистичний гурток виник у Львові, етнографічні виставки були розгорнуті у Коломиї (1891) та Тернополі (1897).

Поступово відбувається переміщення народознавчої праці зі Східної України, в якій царська влада переслідувала українську мову та культуру, до Західної України, в якій легальні можливості розвитку української освіти і культури були кращі. Центром українознавства стає Львів. У 1892 р. було

створено Наукове товариство імені Т. Шевченка, з 1897 р. його очолює один з кращих фахівців у галузі історії М. Грушевський. У складі товариства були створені Археолого-етнографічний музей (1895) та Етнографічна комісія (1898). Провідна роль в Етнографічній комісії належить І. Франку та В. Гнатюку. Разом з іншими етнографами (Ф. Вовк, Ф. Колесса, В. Шухевич) вони розробили і видали загальну етнографічну «Програму для збирання відомостей про українсько-руський край і нарід» (1899) та ряд програм вивчення окремих галузей народної культури і побуту. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. В. Гнатюк, В. Шухевич та інші краєзнавці розгорнули широкі польові дослідження у карпатському регіоні. Низка надрукованих ними праць про етнографічні групи бойків, гуцулів та лемків дозволила поглибити уявлення про походження цих груп, точніше окреслити населену ними територію, визначити культурно-побутові риси. Були спростовані штучні схеми австро-угорської офіційної пропаганди про корінну відмінність «русинів» від українців і доведено культурно-побутову та мовну тотожність наддніпрянців і корінного населення західноукраїнських регіонів.

У 1880-1890-х рр. збагатилася новими здобутками теорія української етнографії. Вітчизняні дослідники критично поставилися до поширення в Європі «міграційної школи». Теорія «міграційної школи» протистояла теорії національної винятковості і вважала, що спільні риси фольклору різних народів є результатом запозичення сюжетів. Українські вчені вбачали в «міграційній школі» певну односторонність, затушовування національної своєрідності культури окремих народів. Проти теоретичних настанов «міграційної школи» виступив О. Потебня, відстоюючи своєрідність і оригінальність української народної поезії. М. Драгоманов, хоча і належав до прибічників «міграційної школи», але також не вважав за достатнє обмеження досліджень з'ясуванням питання походження і поширення того чи іншого сюжету. На думку Михайла Петровича, народну поезію треба вивчати у тісному зв'язку з історичним та економічним життям народу. У 1890-ті рр. історичне вивчення фольклору стало панівним напрямком в українській та російській фольклористиці. На межі ХІХ–ХХ ст. українські народознавці стали добре відомими у колах слов'янських і західноєвропейських вчених. Наприклад, Ф. Вовк був обраний членом Антропологічного товариства при Сорбонні, І. Франко був одним із засновників і активних працівників Польського народознавчого товариства у Львові. Українські вчені друкували свої праці в польській, російській, чеській і західноєвропейській періодиці. Таким чином, українське народознавство на поч. ХХ ст. інтегрувалося у світову етнологічну науку.

Отже, як зауважив П.П. Кононенко, «ХІХ століття підготувало і ґрунт, і насіння, і сівачів для щедро колосистої українознавчої ниви. На історичну арену прийшли титани праці, творчості і державно-політичної діяльності: М. Костомаров, В. Антонович, М. Грушевський на ниві історії; М. Драгоманов, П. Житецький, О. Потебня, Панас Мирний, Б. Грінченко, В. Гнатюк – словесності, етнопсихології, лінгвоестетики, компаративістики, М. Зібер, С. Подолинський – соціології та економіки, І. Франко, Леся Українка, як і Т. Шевченко, – універсальних інтересів, діянь і творчих шукань» .

Література

1. Головацький Я. Пережитое и перестраданное / Я. Головацький. // Письменники Західної України 30-50-х років XIX ст. – К.: Дніпро, 1965. – С. 229–285.
2. Горленко В. Нариси з історії української етнографії / В. Горленко. – К., 1961.
3. Дорошенко Д. Розвиток науки українознавства у XIX – на поч. XX ст. та її досягнення / Д. Дорошенко // Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича. [З передм. К. Костева]. – Мюнхен, 1988. – С. 19–33.
4. Історія українознавства: навч. посібн. / [П. П. Кононенко, Л. К. Токар, О.Г. Бажан та ін.]. За ред. П.П. Кононенка.] – К., 2011.
5. Історія української культури: у 5-ти т. / За ред. Патона Б. Є., Вервеса Г. Д., Курбаса І. Ф., Литвина В. М., Толочко П. П., Даниленко В. М. – Т. 4. – Кн. 1. – [Ред. кол. Скрипник І. А.]. – К., 2008.
6. Кононенко П. П. Українознавство: Підручник для вищих навчальних закладів / П.П.Кононенко. – К., 2005. – 640 с.
7. Костомаров М. І. Про відношення історії до географії та етнографії / М.І. Костомаров. // Народна творчість та етнографія. – 1996. – № 4. – С. 32–36.
8. Франко І. Я. Найновіші напрямки в народознавстві / І. Я. Франко. // Зібрання творів: у 50-ти т. – Т. 45 – К., 1986. – С. 254–267.

КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ У ВНЗ УКРАЇНИ І ФОРМУВАННЯ ВИСОКОІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ

Т. П. Беценко

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Сучасний освітній процес в Україні зазнає докорінних змін та перетворень. Важливо, щоб вища школа попри всілякі трансформації залишалася сферою формування креативної, висококультурної, інтелектуально розвиненої особистості на засадах гуманізації, толерантного ставлення до інших етносів і їх духовного надбання, з домінуванням національно-свідомого осмислення здобутків народнокультурної спадщини. Це можливо якнайефективніше здійснити у процесі навчально-виховної діяльності на заняттях та в позааудиторний час.

Культивування краєзнавчої роботи важливе і потрібне у ході викладання дисциплін гуманітарного циклу у ВНЗ технічного профілю.

Як же впливає актуалізація краєзнавчої роботи на становлення особистості студента?

На наш погляд, у процесі організації навчальної діяльності з передбаченням виконання краєзнавчих завдань зумовлює формування та становлення **краєзнавчого світогляду, краєзнавчої свідомості, краєзнавчих знань, краєзнавчого чуття, краєзнавчого смаку.**

Краєзнавчий світогляд – система поглядів на життя, природу, суспільство, сформована на основі спостережень та життєвого досвіду, отриманого в рідномовному середовищі.

Важливим компонентом є **краєзнавча свідомість** – перцепція, розуміння та оцінка навколишнього світу, що здійснюється на основі пізнання

різногалузевого досвіду поколінь, осмислення фактів і подій, пов'язаних з минулим рідного краю, з життям та діяльністю персоналій.

Краєзнавчі знання – обізнаність у різноаспектних питаннях минулого і сучасного рідного краю, володіння інформацією про історико-культурні досягнення, про життєдіяльність окремих осіб, про знаменні події, заходи; сукупність відомостей з галузей економіки, географії, історії, мови, культури, здобутих у процесі вивчення, дослідження тощо окремого регіону; освіченість з питань краєзнавчої науки.

Краєзнавче чуття – здатність відчувати, розуміти значущість різногалузевих історико-культурних надбань регіону; вміння захоплюватися минулим та сучасним рідного краю; глибоке відчуття необхідності дослідження історико-культурної спадщини «малої батьківщини».

Краєзнавчий смак – розвинене почуття потягу до вивчення минулого та сучасного рідного краю, здатність до оцінки пам'яток духовної і матеріальної культури, що співвіднесені з певним регіоном.

Взагалі, краєзнавча робота у різних формах її застосування – ґрунт для формування всебічно розвиненої особистості. Підготовка спеціаліста будь-якого профілю неможлива без духовності, гуманності. Гуманітарні дисципліни якнайкраще сприяють реалізації цих завдань.

Література

1. *Беценко Т. П.* Лінгвістичне краєзнавство. Походження географічних назв Сумщини / Т. П. Беценко. – Суми, 2015.

ІСТОРИЧНИЙ КОЗАЦЬКИЙ «МІФ» В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ

В. Г. Бондаренко

Запорізький національний університет

На всіх етапах державотворення, а також і в бездержавні часи, українці створювали парамілітарні формування, які захищали їх від соціального й національного гноблення. Міські ополчення за часів Київської Русі неодноразово захищали від нападів різноманітних кочовиків або виступали проти соціального гноблення. Дійсно, новим етапом в історії стала Козацька доба. З метою національної самооборони народ створив козацькі іррегулярні формування. Вони не тільки брали активну участь у національно-визвольних повстаннях і війнах, але й поступово перетворилися у соціальний стан, який став підмурком та елітою української державності XVII–XVIII ст. Відомий історик і політолог української діаспори І. Лисяк-Рудницький вважав, що традиції Київської Русі менше збереглися в українській культурі й менталітеті, а Козацька доба стала основою легітимації прагнень українського національно-

визвольного руху та історичних традицій і міфів, необхідних для становлення будь-якої нації. З одного боку, до середини ХІХ ст. вихідці з козацької старшини стали основою для національно-культурного відродження й початків українського національно-визвольного руху. У другій половині ХІХ ст. українське дворянство вже не відігравало значної ролі в русі, а його основу склали селянство, інтелігенція, середні прошарки міського населення, а пізніше, на початку ХХ ст., частина робітництва. Серед них зберігалися народні уявлення про козацтво, яке стало ідеалом для багатьох українців. І. Лисяк-Рудницький стверджував, що українське дворянство (Полтавської і Чернігівської губерній) спиралося на традиції Гетьманщини як автономного утворення на чолі з козацькою старшиною. Прихильники народницького напрямку в національно-визвольному русі більше використовували історичні традиції Запорізької Січі, у якій значну роль відігравали елементи егалітаризму й демократизму. На думку відомого дослідника, у 1917–1923 рр. обидві традиції знайшли собі прихильників серед представників українського руху. Запорізька традиція стала частиною ідеології прихильників соціалістичних партій у добу Української Центральної ради і Директорії. Історичний міф, створений козацькою старшиною в Гетьманщині, був характерним для поглядів прибічників правих партій, особливо в добу Гетьманату. І. Лисяк-Рудницький вважав, що і в еміграції, особливо серед Наддніпрянської її частини, зберігалися ті ж самі тенденції [6, с. 1–38]. Інший дослідник – Олег Герус – звертав увагу на те, що козацькі традиції були активно використані в добу Української революції, причому представниками всіх українських політичних партій від прихильників П. Скоропадського до лівих радикалів. На його думку, особливо це виявилось у військовій сфері, серед представників української влади найбільш яскраво опертя на козацький ідеал спостерігалось в добу Гетьманату. О. Герус поділяв думку про дві гілки в козацькій традиції, у якій соціальні міфи й республіканізм були пов'язані із Запорізькою Січчю і використовувалися представниками УСДРП та УПСР [3, с. 22–39].

Сучасні українські дослідники визнають вплив історичного козацького міфу на формування національної свідомості та ідеології українського національно-визвольного руху [4, с. 24–25]. Суперечки викликають тільки обсяги та значимість цього впливу, особливо щодо подій 1917–1923 рр.

Центром суперечок щодо збереження козацьких традицій та використання історичного козацького «міфу» стало Українське Вільне козацтво. Цей національно-патріотичний парамілітарний рух оголосив себе правонаступником ранньомодерного козацтва у подіях 1917–1923 рр. Тому дослідники уважно аналізують вплив козацького «міфу» і традицій на його діяльність. В. Лободаєв пропонує замість терміну «відродження» давніх традицій козацтва в 1917–1923 рр. вживати термін «творення» нових козацьких традицій на базі уявлень про козацтво української інтелігенції та селянства [7, с. 60]. Інший дослідник козацтва – В. Задунайський – у монографії звертає увагу на умовний і поверховий характер козацьких традицій у 1917–1923 рр., використання історичної спадщини тільки певною мірою й лише окремими осередками

Вільного козацтва [5, с. 131]. До того ж, він вважає, що тільки частина чорноморців у складі Кубанського козацького війська зберегли історичні традиції Запорозького козацтва. О. Бачинська за даною проблемою зробила такі висновки: «... Існування козацького середовища та спільного для різних соціальних прошарків населення козацького минулого, його своєрідності сприяло відродженню зацікавленості своїм минулим, вивченню історії козацтва, збиранню сімейних документів, архівів тощо, і попри всі соціально-економічні трансформації козацтво змогло зберегти в пам'яті власні традиції, які стали «у нагоді» вже в бурхливих подіях першої чверті ХХ ст.» [1, с. 212].

Ступінь збереження козацьких традицій можливо прослідкувати за мемуарами учасників подій 1917–1923 рр. Для об'єктивності подамо спогади трьох осіб різної політичної орієнтації. Перший, Вільгельм Габсбург, спогади якого про перебування в Олександрівську й навколишніх селах ми вже наводили у своїх попередніх дослідженнях. Він згадував, що населення було національно свідомим і вважало себе нащадками запорозьких козаків. Багато хто розповідав про своїх предків, які були козаками. До того ж, у повіті була дуже потужна вільнокозацька організація, яка мала на озброєнні навіть панцерні автомобілі [2, с. 146–152]. Другий – Андрій Шкуро, прихильник білої ідеї, кубанський козак, який перебував на Катеринославщині у 1919 р. Відомий білий партизан згадував: «... Справа в тому, що лівобережні хохли – прямі нащадки запорожців – пишалися своїм прізвиськом «козаки» і мріяли про відновлення запорізького козацтва...» [9, с. 103]. Третій, більшовик О. Орлінський, підсумовуючи досвід боротьби з українським повстансько-партизанським рухом, писав: «... Історичні основи бандитизму кореняться в суспільному розвитку України, тут ми зустрічаємо і козацтво, яке ніколи не було у кріпацтві, з багатовіковим прагненням козаچه-куркульського елемента до економічної та політичної самостійності, разом з українською інтелігенцією, що вийшла з надр «заможного» козацького селянства, і відсутність общинності в землекористуванні (на противагу Росії), і крайню індивідуалізацію міцного господарства...» [8, с. 4].

Як висновок, зазначимо, що козацький «міф» став невід'ємною частиною народного ідеалу та ідеології визвольного руху, а його вплив на події 1917–1923 рр. був значним.

Література

1. Бачинська О. А. Козацтво в «післякозацьку добу» української історії: (кінець ХVІІІ–ХІХ ст.) / Олена Бачинська. – Одеса, 2009.
2. Бондаренко В. Г. Вільнокозацький рух на Півдні України (1917–1918 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Бондаренко Володимир Григорович. – Запоріжжя, 2006.
3. Gerus O. W. Manifestations of the cossack idea in modern Ukrainian history : the cossack legacy and its impact / O. W. Gerus // Український історик. – 1982. – № 1–2. – С. 22–39.
4. Грицак Я. Й. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. : навч. посібник [для учнів гуманіт. гімназій, ліцеїв, студ. іст. ф-тів вузів, вчителів] / Я. Й. Грицак. – К., 2000.
5. Задунайський В. В. Бойове мистецтво та військова спадщина українських козаків в кінці ХІХ – на початку ХХІ ст. / В. В. Задунайський / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2006.
6. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / І. Лисяк-Рудницький. – К., 1994. – Т. 1.

7. Лободаєв В. М. Революційна стихія. Вільнокозацький рух в Україні 1917–1918 рр. : наукове видання / В. М. Лободаєв. – Київ, 2010.

8. Орлинский А. Р. Бандитизм и борьба с ним / А. Р. Орлинский // Армия и революция. – 1921. – № 2/3. – С. 3–16.

9. Шкуро А. Г. Записки белого партизана / А. Г. Шкуро. – Буэнос-Айрес, 1961.

ТЕРМІНОЛОГІЧНА САМООСВІТА СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ

Ю. В. Бугаєвська

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Питання включення номенів до термінології багато в чому залежить від її сфери застосування і ступеня сформованості. Вважається за доцільне розгляд номенклатури в сфері термінології економіки, оскільки фахівцям цієї галузі необхідно використовувати її для досягнення професійного взаєморозуміння (найменування світових валют (*японська ієна, JPY*), міжнародних бірж (*Лондонська міжнародна біржа фінансових ф'ючерсів, LIFFE*), економічних індексів (*індекс відносної величини цін*)).

До терміноідів відносяться лексичні одиниці, що позначають поняття спеціальної сфери, але з різних причин не задовольняють вимогам до терміну у змістовній і формальній структурі, тобто є розмовною і просторічною спеціальною лексикою економічної сфери (*трейдинг* – валютна спекуляція; *скальп* – операція з купівлі-продажу валюти протягом однієї біржової сесії). Відповідно до загальноприйнятої теорії, терміноіди також включаються до загального термінологічного пласту з метою найбільш повного опису досліджуваної термінології [1].

Буквальні запозичення, при яких запозичується матеріальна форма слова і його значення, складають більшість запозичених термінів. При цьому іншомовне слово переходить до української мови за допомогою: транслітерації – літерної передачі іншомовного слова (*pips / ніпса* – одиниця виміру мінімального коливання ціни валютного курсу; *trend / тренд* – загальний напрямок руху ринку), транскрипції – звукової передачі запозиченого слова (*intraday / інтрадей* – стратегія валютної гри, заснована на торгівлі протягом одного дня) або у незміненому вигляді в якості іншомовного вкраплення (*FOREX* – позабіржовий валютний ринок).

Також зустрічаються трансформовані запозичення, в яких відбуваються словотворчі процеси суфіксації – переоформлення іноземного суфікса на український суфікс з аналогічним значенням (*valuation / девальвації* – визначення вартості іноземної валюти в національній грошовій одиниці) і лексикалізації – утворення єдиного слова із словосполучення (*al pari / альпарі* – відповідність ринкового курсу валюти паритету) або злиття складного слова з дефісним написанням (*on-call / онколь* – валютна операція, при якій ціна не фіксується до відповідної вимоги покупця). Поряд із власне запозиченими виділяються слова,

засновані на запозичених коренях – похідні запозичених слів (*маржа – маржевий*) і словосполучення із запозиченими словами (*вступна маржа*).

Синтаксичний спосіб термінотворення, що має на увазі створення різноманітних за структурою термінологічних словосполучень (*валютний агент*), досить поширений у досліджуваній термінології. Поділяючи думку про приналежність до нього аббревіації, представляється необхідним розгляд аббревіатур і словосполучень як прояву єдності протилежностей, що відображає закономірності термінотворення (*ЄЦБ – Європейський Центральний банк*). Семантичний спосіб термінотворення передбачає зміну семантики загальноживаного слова і також досить поширений на даному етапі розвитку досліджуваної термінології.

Економічна термінологія поділяється на дві формально-структурні групи: однокомпонентні і багатоконпонентні терміни, як компонент яких розглядається слово (лексема). Група однокомпонентних термінів включає терміни-слова зі злитним або дефісним написанням.

З точки зору внутрішньої структури вони підрозділяються на: прості непохідні терміни, основа яких збігається з коренем (*спред* – різниця в цінах продажу і купівлі, виражена в пунктах); похідні терміни, основа яких містить корінь і афікси (*ніпсовик* – дрібний спекулянт, який використовує найменші коливання цін протягом біржового дня); складні слова, що складаються з кількох кореневих морфем (*крос-курс* – співвідношення між двома валютами, що впливає з їхнього курсу по відношенню до третьої); аббревіатури, що включають до свого складу полуаббревіатури (*євровалюта*), різні літерні аббревіатури (*ЄВС* – Європейська валютна система) тощо. Переважають прості непохідні терміни, що пояснюється великою роллю іншомовних запозичень.

Лексико-граматична структура однокомпонентних термінів включає іменники (*хеджування* – торгова тактика страхування ціннісних ризиків), дієслова (*хеджувати*), субстантивовані прикметники (*місцевий* – член біржі, фізично присутній на місці проведення торгів). Переважна роль термінів-іменників пояснюється вимогою предметної номінативності.

Група багатоконпонентних термінів містить терміни, які виражають внутрішній цілісний зміст поняття за допомогою двох і більше слів-компонентів з роздільним написанням. З точки зору конструкції вони поділяються на: підрядні поєднання, сурядні поєднання, прийменникові сполучення, неперекладні іншомовні поєднання [4].

В окремих секторах сфери економіко-правової комунікації, зокрема, в секторі біржової діяльності, функціонує велика кількість різноманітних професійних мовних кліше, які являють собою автоматизовані одиниці мов для спеціальних цілей, стереотипні формулювання різного роду, форма яких варіюється від слова і словосполучення до речення.

Однак при характеристиці вузькоспеціальної термінології можна не враховувати того факту, що вона відображає загальну специфіку праці, яка передбачає наявність таких обов'язкових складових, як самостійна сфера (галузь) діяльності (навіть якщо вона носить інтегративний характер, вона все одно самостійна), об'єкт діяльності, суб'єкт діяльності, засіб діяльності і про-

дукт діяльності. Всі перераховані немовні характеристики діяльності знаходять майже адекватне вербальне вираження у складі спеціальної лексики [3].

Приставаючи до аналізу практики використання різних маркетингових термінів, а також їх перекладу з англійської мови, слід враховувати те, що багато в чому застосування того чи іншого терміна – суб'єктивна річ, і що можуть існувати різні точки зору на дану проблему. Однак головним все ж є смисловий зміст окремих термінів, їх використання в контексті даної теми.

У розвитку галузевої термінології спостерігається ряд визначальних, провідних тенденцій, за якими можна судити, наскільки близький зв'язок термінології, що розвивається в надрах мови науки, з національною літературною мовою, з її лексико-семантичними і номінаційними можливостями (лінгвістичний фактор), і наскільки велика залежність формування галузевих терміносистем від характеру розвитку сучасних галузей знань (екстралінгвальний фактор). Загальні тенденції розвитку вузькоспеціальної термінології зачіпають вузлові питання термінотворення та терміновживання, до числа яких в першу чергу необхідно віднести сучасний стан термінології за такими параметрами: джерела формування, способи номінації, особливості терміновживання у науковій літературі (проблеми введення терміна, проблема авторського терміновживання) [2]. Загальна характеристика вузькоспеціальної термінології, яка виявляється при порівнянні особливостей термінів, виокремлених теоретично, тобто з їхньої ідеальної функціональної природи, з одного боку, і фактичних правил вживання у спеціальних текстах, з іншого, також дає можливість побачити різноспрямовані процеси.

Таким чином, оволодіти наукою, науковою галуззю, науковою дисципліною – означає опанувати її термінологію. Вивчення матеріалу передбачає знання термінів, вільне використання термінів у мові. Для цього студенти повинні, з одного боку, засвоїти обсяг і зміст наукових понять, що позначаються термінами, з іншого, мати уявлення про наукову понятійну систему в цілому як систему, що відображає внутрішньотермінологічні зв'язки і відносини. У зв'язку з цим, завдання навчання теоретичних дисциплін можна сформулювати як формування умінь і навичок щодо визначення обсягу наукових понять, виражених термінами, і місця цих понять у системі наукових понять конкретної предметної галузі.

Література

1. *Артемчук Л. М.* Інформаційно-аналітичні системи та технології у професійній підготовці студентів напряму менеджмент / Л. М. Артемчук // Педагогічний процес. Теорія і практика: зб. наук. праць. – № 4. – К., 2008. – С. 13–19.

2. *Козловська Л. С.* Культура мови. Усна наукова комунікація / Л. С. Козловська, С. І. Терещенко. – К., 2011.

3. *Кудашев И. С.* К вопросу о формах терминологических элементов и терминов / И. С. Кудашев, А. Д. Хаютин // Лексикология. Терминоведение. Стилистика: сб. науч. тр. – М., Рязань, 2004. – С. 101–107.

4. *Мацько Л. І.* Культура української фахової мови: навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К., 2007.

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ І ЙОГО РОЛЬ У СУЧАСНОМУ ЖИТТІ

А.Р. Вакуленко, В. О. Колісник

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

В Україні існує давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги, піклування про ближнього. Осіб, які працювали у цій сфері, називали громадськими діячами, альтруїстами, добродійцями, добровольцями тощо, а з кінця ХХ століття – волонтерами.

Волонтерську діяльність в Україні було офіційно визнано постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг». 2011 року Верховна Рада ухвалила закон «Про волонтерську діяльність», і ця постанова втратила чинність.

Перший потужний сплеск волонтерства в Україні був пов'язаний із чемпіонатом Європи з футболу 2012 року. Наступний сплеск, спричинений подіями Євромайдану та війною на сході України, мав безпрецедентний масштаб і сягнув максимуму 2014 року. Крім того, українські волонтери займаються просвітництвом, профілактикою шкідливих звичок та негативних соціальних явищ, організацією дозвілля дітей та молоді, соціально-правовим захистом нужденних та різноманітною іншою роботою.

Волонтери можуть працювати, зокрема, при Центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) та при різних громадських об'єднаннях. Найчисельнішою групою волонтерів є учні старших класів і середніх спеціальних закладів, студенти вищої школи. Волонтерами виступають також батьки, пенсіонери та спеціалісти, які безкоштовно надають різні види соціальних послуг.

Роль волонтерства у соціальній сфері визнана на державному рівні, що знаходить підтвердження в окремих законодавчих документах, зокрема у законах України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про соціальні послуги», в яких добровільна праця волонтерів визнається як необхідна та суспільно корисна.

З початком окупації Криму Росією у березні 2014 року та антитерористичної операції на сході України у квітні 2014 року в Україні виник волонтерський рух, який має на меті:

- допомогу українським бійцям в отриманні сучасного обмундирування, амуніції, технічних засобів, транспорту тощо;
- допомогу внутрішньо переміщеним особам, які вимушено залишили свої домівки у Криму та на Донбасі, у пошуку житла, допомогу речами першої необхідності, їжею та одягом.

Серед волонтерських організацій, які допомагають українським військовим, найвідомішими та найпотужнішими є «Народний проект», «Народний тил», «Повернись живим», «Армія SOS», «Крила Фенікса», «Combat-UA», Волонтерська сотня «Україна – Світ», «Сестри перемоги» та низка інших.

До найвідоміших волонтерських організацій, які допомагають переселенцям, належить «Станція Харків» (м. Харків).

Волонтерський рух, пов'язаний із війною на сході України, отримав велике суспільне та державне визнання, яке проявилось в високих рейтингах довіри, державних та недержавних нагородах, перейменуваннях вулиць тощо. Деякі волонтери увійшли до владних структур.

Сприяння волонтерській діяльності та іншим формам громадської активності визначено стратегічним пріоритетом державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні відповідно до Указу Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» від 24 березня 2012 року. У лютому 2016 цей указ втратив чинність, згідно з указом «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні». Відносини, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності в Україні, регулюються Законом України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року. Він містить обмеження за віком (з 14 років) щодо участі фізичних осіб у волонтерській діяльності. Закон неодноразово піддавався критиці

В Україні є багато благодійних організацій. Наприклад, є благодійний фонд під назвою «Благомай». Він має свої цілі, місії, бачення тощо.

- Місія цього фонду – це зміна усвідомлення людьми необхідності здійснення благодійності.

- **Бачення фонду** – це те, що фонд є сполучною ланкою на дорозі благих справ, тим самим змінюючи майбутнє, і породжує ланцюгову реакцію, яка істотно покращує життя мільйонів людей в Україні та по всьому світу.

- Основні напрями благодійності фонду – *допомога дітям, що знаходяться в дитячих будинках, та соціальна адаптація таких дітей до реального життя.*

Цілі фонду:

1. Духовність:

- формування духовних та етичних цінностей.

2. Здоров'я:

- залучення дітей до здорового способу життя.

3. Розвиток:

- розвиток творчих та спортивних талантів у дітей;

- доступність якісної освіти;

- розвиток правової культури;

- розвиток та впровадження культури благодійництва серед громадян будь-якого віку.

4. Виховання:

- виховання навичок, необхідних для життя в суспільстві;

- виховання любові до тварин та тваринного світу.

Також кожен благодійний фонд має свою концепцію. У «Благомай» концепція така: Благодійний фонд «Благомай» займається зміною усвідомленості людей в здійсненні благих справ, надає можливості робити добрі

справи, допомагає робити добрі справи правильно і прищеплює звичку робити добрі справи. Фонд «Благомай» не належить до політичних, олігархічних або релігійних організацій і не фінансуються ними з метою реклами. Концепція діяльності фонду – **»від людей до людей»,** тобто брати участь в проектах фонду «Благомай» може будь-яка людина, незалежно від її фінансового стану, національності та інших відмінностей. Фонд концентрує свою допомогу на тих напрямках, які підтримують благодійники та нужденні. Девіз фонду: **Благодійність заради майбутнього!**

Наступний фонд – це Astra Stella. Цей фонд Одеський. Благодійний фонд «Астра Стелла» допомагає і сприяє розвитку дитячої та юнацької творчості. Головними пріоритетами є: всебічна підтримка дитячих талантів, привертання суспільної уваги до проблем дітей із малозабезпечених і багатодітних сімей, а також талановитих дітей і підлітків з будинків-інтернатів і притулків.

Завдяки проведенню різних заходів і акцій підопічні фонду не тільки змогли разом з іншими одеситами і гостями міста побувати на цих заходах, а також і взяти в них участь. Адже серед таких дітей дуже багато талановитих, так чому б їх не підтримати і не допомогти відкрити їм дорогу в життя?

Перша і вже регулярна акція фонду – це «Патруль добра». Самі організатори фонду і його члени охоче взяли за благоустрій та облаштування території дитячого будинку. Своїми руками фарбували, підмітали, пиляли, мили і прикрашали разом із вихованцями інтернату територію притулку. Так почалася історія фонду. А потім були створені більш глобальні проекти.

Відроджуючи меценатство часів Г. Маразлі, фонд організував грандіозне свято для всієї Одеси – «Парад колясок і карет». Партнери фонду стають друзями фонду «Астра Стелла».

Волонтерський рух має велику роль в житті українців. Волонтери зберігають життя військовим та забезпечують нормальне життя дітям-сиротам, дітям із значними вадами здоров'я. Волонтери ризикують своїм життям заради невідомих людей, тому треба їх поважати.

Література

1. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015
2. Лях Т. Л., Хижняк О. В. (2012). Участь молоді у волонтерстві як важлива складова суспільної активності // Участь молоді в суспільному житті: досвід, можливості, бар'єри: щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2011 року). – С. 77–83.
3. Лях Тетяна Леонідівна (2012). Проблеми нормативно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні // Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка «Вісник» (104). – С. 194–195.
4. Щорс В. В. Волонтерський рух в Україні // Психологічна газета. – 2009. – № 24 (144). – грудень. – С. 15–18.
5. Щорс В. В. Волонтерська діяльність – провідна форма гуманістичного виховання старшокласників / В. В. Щорс // Практична психологія та соціальна педагогіка. – 2013. – № 9. – С. 34–47.

ХАН, КАЛГА І НУРЕДДІН У ВЛАДНІЙ СИСТЕМІ КРИМСЬКОГО ХАНАТУ

А. М. Домановський

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Татарську державу, що поступово виокремилася в Криму та прилеглих степах Північного Причорномор'я, прийнято називати Кримським ханатом. Її самоназвами були «Тахт-і-Крим» («Кримський престол») або «Тахт-і-Крим ве Дешт-і-Кипчак» («Престол Крима та Кипчацького степу»). Бажаючи наголосити свою тяглість щодо держави Джучидів, використовували також означення «Улу(г) Орда» («Велика Орда») і «Улу(г) Юрт» («Велика вотчина»). Також використовували назву «Крим юрт» – «Кримська вотчина».

Становлення основних традицій і принципів управління Кримським ханатом відбувалося на початку – у першій половині XVI ст., починаючи з часів правління Менглі Герая. Кримський хан мав якнайширші повноваження – володарював над життям і смертю своїх підданих, самовладно розпоряджався їхньою землею та майном, мав право видавати закони, був верховним головнокомандувачем. Хану належало право хутбе – згадки його імені під час молитви в усіх мечетях ханату, а також виняткове право карбувати монету. Останні два моменти (хан як «володар хутбе і монети») неодноразово згадуються у джерелах як свідчення і докази самодержавної природи влади хана, якого ніхто не має права призначати чи позбавляти влади. Справді, у мусульманській релігійній та державній традиції цими двома правами володіли лише незалежні самодержавні володарі.

Основні принципи державного устрою Кримського ханату корінилися у традиціях Золотої Орди і були типовими для степових імперій. Держава, згідно з ними, належала правлячому ханові, який мав право керувати нею на власний, нічим не обмежений, розсуд. При цьому хан обов'язково мав належати до правлячої династії Гераїв, яка була колективним власником держави. Кримськими ханами були представники роду Гераїв, які з середини XVI ст. титулувалися «Великий Хан Великої Орди, Великого Юрту, престолу Крима та Кипчацького степу, усіх татар, незчисленних ногаїв, татів, тавгачів та гірських черкесів». Уже Менглі Герай після перемоги 1502 р. над останнім ханом Великої Орди Шейх-Ахмедом почав титулуватися «падишахом» та «імператором усіх монголів». Великі князі литовські та великі князі московські визнавали за кримськими правителями імператорський статус і називали їх «царями кримськими» або «царями перекопськими».

«Гераї» у перекладі означає «шановані, достойні, гідні, поважні, праведні, істинні» тощо. Саме представники династії Гераїв, а також представники знатних татарських родів – карачі-беї – мали право обирати нового хана, керуючися традиційним принципом, згідно з яким владу мав отримати не старший син правлячого хана, а найстарший представник правлячої династії. Свого наступника міг призначити також правлячий хан. Влада також могла

бути закріплена за новим правителем згідно з неписаною жорстокою і кривавою степовою традицією «відкритого престолонаслідування», коли у боротьбі за престол перемагав найбільш жорстокий і хитрий претендент, якому вдавалося винищити усіх головних конкурентів – власних братів, дядьків та племінників. Спадкування, таким чином, відбувалося за правом найсильнішого, а сама по собі перемога над суперниками означала небесну санкцію на те, щоб зайняти престол.

У Кримському ханаті, втім, ці принципи було невдовзі посунуто на другий план через вплив османів, які, починаючи вже з XVI ст., втручаються до процесу вибору хана і напряду призначають його зі Стамбулу. Прецедент прямого втручання з'явився завдяки самим кримським беям, які після смерті Мехмед Герая 1523 р. звернулися до османського султана Сулеймана I Пишного (1520–1566 рр.) з проханням надіслати на правління до Криму Саадета Герая. Внаслідок цього османи почали користуватися правом самовільно призначати хана з представників правлячої династії Гераїв. Остаточо ця практика закріпилася з кінця XVII ст., хоча й до цього турецьке втручання до процесу спадкування влади кримськими ханами було звичною справою. Коли ж той чи інший хан з якихось причин не задовольняв султана, турецький володар міг позбавити його влади і призначити нового представника династії Гераїв, якого наперед утримували «про запас» або при султанському дворі, або у засланні.

Кримські правителі намагалися позбавитися «ординської» традиції наслідування престолу старшим у роді й затвердити порядок наслідування влади старшим сином попереднього володаря. Однак цьому заважали претензії кримської знаті, а також політика османських султанів. Знать бажала зберегти традиційні тюрко-монгольські порядки, побоюючися посилення влади хана і бажючи зберегти автономію у межах своїх володінь. Особливу роль у цьому бажанні зберегти старі звичаї часто відігравали брати хана, зацікавлені можливістю успадкувати ханську владу. Основними ж суперниками ханових братів у боротьбі за владу виступали їхні небожі.

Бажаючи закріпити за собою право передавати владу у спадок старшому синові, хани запровадили посаду калги – наступника-спадкоємця правлячого хана. Калга мав титул «Спадкоємець султанів, слава поважних хаканів». Уперше його статус було визначено ханом Менглі Гераєм, який призначив на цю посаду одного зі своїх синів Мухаммед Герая. Відтоді титул калги надавався наступному за значущістю після кримського хана представникові династії Гераїв аж до падіння Кримського ханату.

Згідно з народною етимологією, термін «калга» походить від татарського вислову «нехай він залишається» і може перекладатися як «той, хто залишається» (коли хан залишає межі Крима, відбуваючи, наприклад, у військовий похід), «виконувач обов'язків» (на час відсутності або недіездатності хана), «заступник», «ставленик» тощо. Можливим, втім, є й інше пояснення, згідно з яким термін «калга» (у джерелах зустрічаються варіанти його написання як «каглигай», «кагалгай», «кагилгай») походить від запозиченого через посередництво Османської імперії терміна «каліф» («халіф») – найближчий помічник, наступник, заступник, кандидат.

Калгою зазвичай призначався наступний після хана за старшинством брат правлячого роду. Втім, калгою міг стати і син правлячого хана, і ханський небіж, причому далеко не завжди вони виявлялися старшими за віком щодо інших представників роду Гераїв. Відомий навіть випадок, коли калгою було призначено хана, раніше позбавленого влади, що, на думку турецьких і татарських істориків, було неприпустимим і суперечило звичаям та традиціям. Лише 1607 р. хан Газі Герай із метою укріплення ханської влади запровадив правило, згідно з яким встановлювався новий принцип спадкування престолу – від батька до старшого сина.

У будь-якому разі, саме калга вважався спадкоємцем і наступником ханської влади. Це було важливим через загальноприйнятий у татар принцип, за яким спадкувати ханську владу мав старший із правлячого роду. Через те, що розібратися у заплутаних родових стосунках і перевагах за віком було нелегко і це нерідко спричиняло конфлікти, саме поява інституту калги-наступника суттєво полегшувала життя і кримських ханам, і їхнім підданам. Також завдяки інституту калги-наступника кримський хан отримував можливість ослабити залежність ханату від Османської імперії, оскільки завчасно визначав майбутнього спадкоємця. Турецький султан, звичайно, міг піти проти волі хана і віддати кримський престол не калзі, а іншому представникові роду Гераїв, однак зазвичай у цьому не було особливого сенсу. Відомо, що ханами зрештою стали 24 колишніх калги.

Калга мав право на грошове утримання з прибутків порту Кафи, яке становило 540 тисяч акче щорічно. Він керував східною частиною Кримського півострова, його резиденція розташовувалася у місті Акмесджит (сучасний Сімферополь). Під час військового походу калга міг очолювати військо у тому випадку, якщо сам хан не рушав на війну. Якщо ж хан виступав із військом особисто, то калга командував лівим крилом у поході і лівим флангом на полі битви.

Ще однією найвищою посадою у Кримському ханаті була посада нуреддіна – офіційного «другого спадкоємця». Запровадив її хан Мехмед II Герай (1577–1584 рр.). Бажаючи закріпити права свого сина Сеадета Герая на престол, Мехмед спробував спочатку призначити його калгою, обійшовши власного брата Алпа Герая, який також претендував на цю посаду. Коли ж це не вдалося, то хан 1578 р. запровадив посаду другого спадкоємця, з жалуванням із ханських прибутків і відрахуваннями від кафінської митниці та соляних промислів.

Поява нового титула і посади другого спадкоємця була спричинена поточним політичним моментом – Мехмеду потрібно було протиставити когось своєму ворогові Алпу Гераю. Однак при цьому її було обґрунтовано давньою степовою традицією. Подібно до того, як хани Золотої Орди ділили свою державу на два крила – ліве (східне) і праве (західне), Кримський Юрт також було розділено на ліве (від Ак-Месджиджа до Керчі) і праве (захід півострова) крила. Калга, як перший спадкоємець, головував над лівим крилом, де повнота влади належала беям Ширінським. Праве ж крило, де володарювали Мансури,

залишалося немов би без правителя. Цим і скористався Мехмед II Герай, запровадивши нову посаду нуреддіна. Цьому другому спадкоємцеві і було надано в управління праве крило Юрта.

Нуреддін керував західною частиною Крима, очолював малі і місцеві суди, а під час військових походів командував загонами правого крила ханського війська або, у випадку самостійної експедиції, меншими за численністю корпусами. Дослідники підраховали, що лише п'ятеро зі знатних «других спадкоємців» здобули зрештою ханську владу, що уп'ятеро менше, порівняно із тими, хто обіймав посаду калги (24 із них стали ханами).

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

І. К. Домашенко

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Ідеї державності в Україні мають давні історичні витоки і сягають часів Київської Русі, коли на віче укладалися договори між князем і народом, князем і дружиною. Пізніше, за часів національно-визвольної боротьби козацтва, з'являлися нові форми, що засвідчили невпинний рух на шляху до становлення незалежної і самостійної держави.

У цій статті хотілося б приділити увагу двом етапам становлення української державності, яке проходило досить складно і суперечливо: Київської Русі та Хмельниччини.

1. Формування української державності. Київська Русь

Упродовж тисячоліть українська нація формувалася на території сучасної України. Відомий історик і археолог М. Брайчевський у «Новітній концепції історії України» твердить, що близько II ст. н. е. утворилися два великі об'єднання державного типу – антське на сході та слов'янське на заході. Про державу антів, яка досягла найбільшого розквіту в IV ст. н. е., пишуть у своїх працях М. Грушевський, І. Крип'якевич, О. Субтельний. Антське царство було своєрідною конфедерацією племен, що жили у Середньому Подніпров'ї, Побужжі й на Лівобережжі. Джерела згадують про антів у 375–602 рр. н. е. Так, візантійські пишуть про антів як наймогутніших серед слов'ян, на чолі яких був правитель, але його влада обмежувалася формами так званої «військової демократії» (народоправством). Про це свідчить факт, що за серйозної небезпеки анти оперативно обирали авторитетного військового ватажка, владу якого беззаперечно визнавали як вояки, так і цивільне населення.

Писемні згадки про наших пращурів (слов'ян) – свідчення того, що управління суспільством у стародавніх слов'янських племенах базувалося на трьох основних принципах: одноосібне правління – керування справами

племені чи племінного союзу вождем (князем) за династичною ознакою; пряма демократія – влада народних зборів; представницька демократія – народні збори племені чи кількох племен.

Досліджуючи передісторію давніх русів, сучасний український історик Ю. Павленко ототожнює антів із літописним племенем полян, а протодержаву антів називає антсько-полянською конфедерацією.

Перші згадки про становлення та суспільну організацію слов'янських народів на території України датовані II–VI ст. За свідченням готського історика Йордана, слов'янськими племенами керували народні збори. На той час це була найпоширеніша форма демократичного правління, в основі якого було пряме народовладдя.

Процес політичної консолідації східних слов'ян звершився наприкінці IX ст. утворенням великої, відносно єдиної середньовічної Давньоруської держави – Київської Русі. Історичним ядром її стало Середнє Подніпров'я, де традиції політичного розвитку сягали ще скіфських часів. Провідну роль у становленні держави відіграло Полянське князівство з центром у Києві. Київська Русь заклала традиції незалежної державності на території України, в цей час українська народність отримала могутній стимул для свого подальшого розвитку.

Виникнення Давньоруської держави стало результатом соціально-економічного і політичного розвитку східних слов'ян і було обумовлене такими факторами:

а) територіальна, етнічна, релігійна і культурна спільність східних слов'ян;

б) тісні економічні зв'язки всередині східнослов'янського масиву;

в) спільне прагнення наших пращурів до об'єднання зусиль у боротьбі з ворогами, передусім із кочівниками з Дикого степу.

Український історик Михайло Грушевський стверджував: «Київська Русь є першою формою української державності». Її створення прискорило економічний, політичний і культурний розвиток східних слов'ян та зробила їх рівноправними учасниками політичного життя Європи та Близького Сходу. Київ залишався центром країни, і керування Руссю здійснювалося єдиним князівським родом на принципах «колективного сюзеренітету».

Історики часто ділять політичну історію руської держави на три періоди. Перший період – швидкого зростання – охоплює майже 100 років – з 882 року, коли на престол у Києві сів Олег, до смерті Святослава I Хороброго 972 року. У цей час було підкорено сусідні східнослов'янські племена, в результаті чого утворилося величезне господарське й політичне об'єднання, здатне кинути виклик основним суперникам у цьому регіоні.

Другий період охоплює князювання Володимира I Великого (978–1015) та Ярослава I Мудрого (1034–1054), що було добою зміцнення Києвом своїх завоювань і досягнення ним вершини політичної могутності і стабільності, економічного та культурного розквіту. На противагу територіальному зростанню попереднього періоду тут переважає внутрішній розвиток. Було впроваджено християнство, що значною мірою вплинуло на політичне і культурне життя держави, а також вироблено кодекс законів.

Останній період характеризується безупинними руйнівними князівськими чварами, зростанням загрози нападів кочових племен та економічним застоєм. У 1240 році азійські полчища взяли Київ і поклали край існуванню Київської Русі та незалежності давньоруських князівств.

Але ж утворення Давньоруської держави – єдиної держави східних слов'ян – мало велике значення для їх подальшого державно-правового розвитку. В її основі лежали спільна територія, єдина мова, споріднена культура, відносно тісні зв'язки. Традиції Київської Русі виявилися настільки живучими й міцними, що дійшли до наших днів, здобувши нове життя в матеріальній і духовній культурі українців, росіян і білорусів. Уже в цей час виникають певні елементи національної свідомості, почуття патріотизму.

2. Українська державність у період Хмельниччини

Другим важливим етапом формування української державності можна вважати період народного руху під проводом Богдана Хмельницького. Цей період особливий тим, що тривалий час український народ не мав власної національної держави, що було унікальним явищем – коли організований у класове суспільство народ був позбавлений національної державності. Посилювалося гноблення селянства.

«... селяни змушені віддавати своїм панам усе, що тим заманеться вимагати. Не дивно, що цим злидарям у тяжких умовах не залишається нічого для себе. Але це ще не все: пани мають безмежну владу не тільки над селянським майном, а й над їхнім життям. «

(Гійом де Боплан про Україну)

Щоб усунути загрозу зникнення українського народу як етнічної спільності, в порядок денний було поставлено невідкладне завдання – створити і зміцнити державне національне утворення.

Організаторами цієї держави стали козацька старшина та українська шляхта. На початку лютого 1649 р. Б. Хмельницький сам повідомив комісарам польського короля про свої наміри створити незалежну українську державу.

Генеза козацької держави «козацького панства» була значно старша за Хмельниччину. На думку деяких істориків (Іван Крип'якевич, Наталія Полонська-Василенко, Л. Окіншевич та ін.), українська козацька держава з'явилася ще в 16 ст. Але то були тільки зародки козацької державності, яка в 17 ст. піднеслася до ідеї «Козацького Панства» на старих козацьких теренах Наддніпрянщини (включно з Києвом) і на землях Лівобережжя (зокрема на його півдні). Ця ідея виросла на традиціях старої українсько-руської державності.

У руках Богдана Хмельницького залишилася вся повнота державної влади і щодо внутрішніх справ країни, і щодо її зовнішньої політики, яку він провадив самостійно й незалежно.

Із початку формування українська держава мала основні її ознаки: органи публічної влади, які не збігалися з населенням, але виконували свої функції на визначеній території; територію, яку охоплювала державна організація і населення, що на ній проживало: податки, що збиралися на утримання органів публічної влади. Слід зазначити, що населення вільної України визнавало нову владу.

Формування української держави здійснювалося в умовах бойових дій, що обумовлювало її форму, а саме: для виконання державних функцій пристосовувалася вже готова, перевірена практикою військово-адміністративна, полково-сотенна організація козацтва. В екстремальних умовах війни, коли потрібно було максимально об'єднати та мобілізувати на боротьбу увесь народ, ця організація стала не тільки загальною для усіх повстанських сил, але й єдиною політико-адміністративною та судовою владою в Україні, їй не була підпорядкована тільки церква. Що ж до Запорізької Січі, то вона зберігала здавна встановлену форму правління.

Створення української національної держави вперше одержало правове оформлення та закріплення у Зборівському (серпень 1649 р.), а потім і у Білоцерківському (вересень 1651 р.) договорах, які Б.Хмельницький уклав із Річчю Посполитою.

Іноземні держави визнали вільну Україну за рівноправного суб'єкта міжнародних відносин і охоче вступали з нею у договірні відносини. У 1648–1654 рр. Україна підтримувала постійні дипломатичні зв'язки з сусідніми Валахією, Кримом, Молдавією, Трансільванією, Туреччиною. У ті ж роки Україна встановлює зв'язки з різними країнами Європи.

М. Грушевський, І. Крип'якевич, Д. Дорошенко та ін. вважають головним наслідком національно-визвольної війни (1648–1657 рр.) відновлення державності українського народу і завершення, в основному, процесу формування Української національної держави – Української козацької республіки.

Хмельниччина відновила державний розвиток українських земель, продовжила традицію старої українсько-руської державності й пронесла її, з відповідними змінами й модифікаціями, до новітньої доби.

Література

1. Антський період в історії східних слов'ян // Археологія. – Т. 7. – К., 1952.
2. Білоцерківський В. Я. Історія України. – Київ, 2007.
3. Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. VIII, IX, ч. 1–2. – К., 1907–1931.

БОРОТЬБА ЗА ЩАСТЯ ЧЕРЕЗ ШЛЯХ ВІЙНИ

А. О. Заблуда

Харківський обласний медичний коледж

Відповідаючи на запитання про щастя, одні стверджують, що знаходять його в матеріальному благополуччі, інші – у спілкуванні, треті – у роботі, четверті – у любові... Напевно, скільки людей, стільки й уявлень про щастя.

Чи може щастя бути вічним? Ні, як і саме життя. Ми часто забуваємо про те, що наше життя складається із днів, з цих самих днів, протягом яких ти їси, спиш, працюєш, байдикуєш. Ми забуваємо про те, що якщо день сьогодні був

не дуже, то, значить, частина твого життя була не дуже. У давнину найбільшим щастям вважалося багатство. Бути багатим – значить бути щасливим. Шлях до багатства часто лежав через поневолення інших народів чи захоплення влади у своїй державі. Це породжувало війни протягом всієї історії людства. Перемога у війні означала щастя. І зараз я хочу розповісти про тендітну жінку, яка пройшла війну в боротьбі за щастя.

По вузькій сільській доріжці в нічній тиші мчав візок. Потрібно було доставити терміново повитуху. У цю ніч четвертого травня тисяча дев'ятсот тридцять п'ятого року в звичайній селянській родині тридцятидворічна мати народила здорову дівчинку. На світ з'явилася п'ята дитина в сім'ї. Дитина мирно спала у своїй люльці. Батько тихенько підійшов, глянув на довгоочікувану доньку й з посмішкою сказав: «Будуть кликати її Марією, а для нас вона буде Манечка!».

Манечка росла спокійною дитиною, особливих турбот батькам не доставляла. Як тільки підросла, стала допомагати старшим по господарству. Батько Марії працював лісником, тому діти були частими гостями в лісі. І все йшло своєю чергою: навесні саджали город, влітку збирали гриби та ягоди, заготовляли сіно, купалися в річці. А з настанням осені збирали свій урожай. Хоча Манечка завжди чекала Різдво – це було її улюблене свято.

Але безтурботне дитинство швидко скінчилося. Його обірвала війна. Цей день, 22 червня 1941 року, був звичайним для всіх селян. Чоловіки були на роботі, а жінки займалися домашніми справами. Ближче до обіду пролунав звук з гучномовця: «Увага... Увага... Увага... Говорить Москва... Заява Радянського уряду.... Громадяни та громадянки Радянського Союзу... Сьогодні, двадцять другого червня тисяча дев'ятсот сорок першого року, о четвертій ранку без оголошення війни німецькі війська напали на нашу країну...».

З села на фронт забрали дванадцять чоловіків, і один з них був Маріїн батько. Дівчинку душили сльози, вона сама не розуміла, чому: чи то від образи, чи то від нерозуміння. Чому саме її батька забрали, адже він їм так потрібен. І потяглися сірі будні, кожен день нескінченний. Через місяць забрали на фронт старшого брата, Дмитра, а ще через місяць брата Андрія. Час ішов, вони нічого не знали про своїх близьких. А біда підкрадалася все ближче.

У селі залишилися старі, жінки з дітьми й підлітки дванадцяти та чотирнадцяти років. Після довгих запеклих боїв село зайняли німці. І ось тоді всі відчули справжній смак війни. Загарбники займали кращі будинки, людей при цьому викидали на вулицю, як сміття, грабували господарство, а тих, хто суперечив, розстрілювали. Усіх підлітків збирали й відправляли на роботу до Німеччини. Не всі хлопці потім повернулися, багато й досі безвісти зниклі. Але, як говориться, «кожному буде по ділах його». Німців відтіснили, і село зайняло наше військо. Йшов тисяча дев'ятсот сорок четвертий рік. Селяни засіяли поля і свої городи і, здавалося, ось-ось буде кінець війни. Але черговий раз під сильним натиском німецьке військо зайняло село знову. Усім жителям довелося терміново бігти. Їх попередили партизани, що в німців наказ розстріляти всіх. Разом з усіма бігла і Маріїна сім'я. Сховалися в лісі, це була надія на те, що їх

там не знайдуть. З вересня і до грудня вони жили в лісі з надією, що зможуть повернутися у свої будинки. Але не судилося повернутися в село мешканцям. Після того як німецьке військо покидало село, все було спалено дотла. Зима швидко вступала у свої права, і всі розуміли, що довго тут залишатися не можна. Було прийнято рішення йти в сусіднє село. Зима пройшла і вони стали збиратися до себе додому. Речей особливо і не було, адже все згоріло. Про їх колись гарний будинок нагадувала невелика купка попелу, яку ще не встиг рознести теплий весняний вітер. І закипіла робота. Павло тягав колоди з лісу і, наскільки зміг, до серпня місяця вісімнадцятирічний хлопець збудував невеликий будиночок. У новий будинок вони заселилися двадцятого серпня. Сім'я дружно зажила в новій хаті. Усе згодом налагодилося. А коли другого вересня тисяча дев'ятсот сорок п'ятого року з гучномовця оголосили, що війна закінчилася, радості було через край.

Минали дні, багато хто вже повернувся додому, і тільки Марія з сестрою щовечора стояли біля хвіртки і дивилися вдалечінь в надії побачити знайомий силует. Того дня в село повернувся ще один боєць, він і приніс звісточку від старшого брата Дмитра. Дмитро зі своїм полком дійшов до Берліна і залишився там служити. І обіцяв, що як тільки все налагодиться, обов'язково приїде.

Підходила осінь, і треба було встигнути завершити всі справи до морозів. Тоді дівчата були на городі, як раптом Маня здалека помітила силует: він ішов у їхній бік. Вона придивилася і як закричить: «Андрій!!!». З боку лісу йшов у грубому солдатському одязі постарілий брат. «Як ти постарів, синочку!» – повторювала мати, гладячи сина по сивому волоссю. Андрій був тяжко поранений, він перезимував, а навесні його не стало... Не встигла мати оплакати своє дитя, як через два тижні після похорону Маріїна сім'я отримала похоронний лист на батька, де було написано, що він безвісти зниклий. А ввечері Павло повідомив, що його призивають в армію на сім років.

Село поступово відбудували, відкрився новий магазин, у село приїхав учитель – і запрацювала школа. Усіх дітей відправили вчитися, у тому числі й Маню. Провчившись п'ять років, уже молода і красива дівчина пішла працювати в радгосп «Висока грива», роботи вона не боялася. Тут же в радгоспі вона й познайомилася з молодим хлопцем Миколою. Виявилося, що вони з одного села, просто вона якось подивилася на нього по-іншому. Коли Марії виповнилося двадцять два роки, вони одружилися. Через рік Марія вперше взяла на руки свою першу доньку. У той момент вона думала, що серце просто вистрибне – щастю не було меж. Потім народилася друга дитина.

У той рік осінь, як ніколи, видалася сира. Маленький хлопець застудився і через місяць в віці півтора роки помер. Марія годинами сиділа біля могилки, картала себе за те, що недогледіла, не вберегла свого маленького синочка. Але життя йшло своєю чергою, і потрібно було подбати про живих дітей, які осиротіли при живій матері. З часом у їх сім'ї народилося ще четверо дітей, два сини й дві доньки. Микола часто виїжджав на заробітки, тому вся робота по дому лягала на тендітні жіночі плечі Марії і дітей. За виховання дітей їй присвоїли звання «Мати-героїня».

Діти вирости, хтось вийшов заміж, а хтось пішов вчитися. Спорожнів рідний дім, старші діти, як птахи, розлетілися. Так і стали жити Микола, Марія і молодший синочок. Маня вже стала бабусею. На літо діти привозили онуків. Але 26 квітня 1986 року сталася катастрофа світового масштабу. Вибухнула Чорнобильська атомна станція. У світі все здригнулося. Радіація розповзалася з блискавичною швидкістю. У село приїхала бригада медичних працівників та науковців, місцевість почали досліджувати на вміст радіації. Усіх жителів села, у яких є неповнолітні діти, зобов'язали залишити заражену зону протягом місяця. У районі видавали документи на виїзд. Із собою дозволяли взяти тільки особисті речі. Зранку йшов дрібний гидкий дощ, було якось пусто всередині і холодно. «Треба збиратися», – сказав Микола. Маня довго стояла біля хвіртки і не могла повірити, що зараз вона останній раз стоїть у своєму дворі, що востаннє бачить свою рідну хату. І вона залишила все, щоб урятувати життя своєму синові...

Минуло більше двадцяти років. У сімдесятирічному віці з життя пішов Микола, через два роки Марія поховала молодшого сина, опромінення радіацією не минуло безслідно.

На сьогодні Кліменковій Марії Єгорівні вісімдесят років. Вона, по суті, дуже багата жінка: у неї п'ятеро дітей, десятеро онуків і десять правнуків. Усі вони збираються як мінімум один раз на рік в одному будинку і щиро вітають цю маленьку, тендітну жінку з Днем народження. Дарують квіти, виголошують тости, бажають здоров'я, адже вона дійсно гідна звання «Мати - героїня».

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ П. М. МІЛЮКОВА ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ВИРІШЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ

В. С. Золотарьов

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

У сучасних умовах національне питання набуло неабиякого значення. Особливо це виявилось після Революції Гідності у лютому 2015 року. Події на Майдані призвели до активізації зовнішньополітичного курсу України до європейської інтеграції і Євросоюзу. Зміна зовнішньополітичного курсу призвела до загострення відносин з Російською Федерацією. За таких умов потрібно звернутися до історичного минулого та проаналізувати: яким чином деякі політичні сили намагалися на початку ХХ ст. вирішити національне питання.

Метою цієї статті є спроба розглянути ставлення П. М. Мілюкова до вирішення українського питання відносно прав на автономію України в складі Росії та вирішення мовного питання. З цієї точки зору треба звернути увагу на позиції двох лідерів з цього питання: голови партії кадетів П. М. Мілюкова та лідера українських лібералів М. С. Грушевського.

Із піднесенням національно-визвольного руху в 1912–1914 рр. активізувалася й діяльність українських лібералів. У 1912 р. у Москві став видаватися спеціальний журнал «Украинская жизнь», на сторінках якого було надруковано виборну платформу українських лібералів. Її основні положення зводилися до наступних вимог: 1) введення викладання українською мовою в початкових школах у місцях з українським населенням; 2) введення в тих же місцевостях викладання української мови, літератури, історії та українознавства як обов'язкових предметів у середніх і вищих навчальних закладах; 3) дозвіл вільного вживання української мови в церкві, суді й у всіх суспільних установах на Україні; 4) скасування заборони на закордонні видання українською мовою [4, с.83].

Реалізацію цих вимог українські ліберали на чолі з М. С. Грушевським бачили в межах Російської держави. Однак вони продовжували наполягати на національно-територіальній автономії України та створенні обласного законодавчого сейму. Але далеко не всі ці вимоги влаштовували кадетську партію. У рамках III Думи кадети виступали за введення української мови в початковій школі, судочинстві й заявляли про можливість навчання українською мовою в цілому. Але фактично цим їхня діяльність й обмежилася.

Окремі думки про федеративний устрій Росії з боку українців лунали протягом 1912–1914 рр. П. М. Мілюкова постійно заспокоював М. С. Грушевський, який наводив приклад М. Драгоманова, який у 1882 р. відносно відокремлення України від Росії висловився наступним чином: «У малоросіян з росіянами одні історичні корені та традиції, одна віра, однакова ментальність, мови близькі, ніякого натяку природних кордонів. Всіляка мова про сепаратизм просто смішна» [1, Спр. 31, Арк. 51].

На початку лютого 1914 р. П. М. Мілюков прибув до Києва на переговори відносно програмних питань з українськими національними організаціями. Головною подією стала доповідь М. С. Грушевського «Сепаратизм і федерація», яка викликала довготривалу дискусію. Відповідно до записів П. М. Мілюкова, М. С. Грушевський, з одного боку, висловився проти сепаратистського гасла «самостійної України», вважаючи його утопічним «...і політично шкідливим», а з іншого боку, наполягав на федеративному устрої держави. Однак потім М. С. Грушевський визнав, що вимога федерації є справою далекого майбутнього, а в даний момент реальним практичним гаслом є вимога національно-територіальної автономії України [1, Спр. 31, Арк. 51].

Під час дискусії П. М. Мілюков висловився проти федерації, попередивши своїх українських колег про те, що: «партія кадетів не тільки заперечує можливість федерації у майбутньому, але й буде боротися проти самого принципу федерації як утопічного, хоча федералісти й не зазіхають ні на єдність Росії, ні на монархічні принципи» [1, Спр. 31, Арк. 53]. За словами П. М. Мілюкова, ця його заява не була вороже зустрінута українцями, взаємне порозуміння було досягнуто». Уже на банкеті учасники наради говорили «не про федерацію, а про культурне самовизначення і про автономію в її можливих варіантах у відповідності до російської дійсності» [1, Спр. 31, Арк. 100, 102].

Під час дискусій П. М. Мілюков та його однодумці виступали проти крайнощів великодержавного націоналізму. П. М. Мілюков був упевнений у тому, що націоналізм являє собою один із важливих засобів зберегти «історичне коріння» і є способом впливу на маси з метою відволікання їх від «великих соціальних і політичних завдань» [2, Спр. 3514, Арк. 3]. На його думку, «націоналізм є таке розуміння національного питання, при якому національні властивості, придбані історією, вважаються незмінними і вічними, звеличуються за рахунок інших національностей і беруться за основу всієї внутрішньої політики країни» [2, Спр. 3514, Арк. 22]. У підсумку, великодержавний націоналізм протиставляє себе: «1) розвитку й прогресу; 2) розвитку народностей (в ім'я державних народностей, в ім'я захоплень і завоювань); 3) космополітизму й інтернаціоналізму» [2, Спр. 3514, Арк.28].

П. М. Мілюков розглядав три можливих варіанти розв'язання національного питання: 1) «національна держава» – національність і нації співпадають, тобто держава спирається на єдиний соціальний союз громадян; 2) «державна нація» (Швейцарія, Америка); 3) «державна національностей» – державна організація, що спирається на національні союзи на однакових правах (Австро-Угорщина) [2, Спр. 3514, Арк. 30].

П. М. Мілюков вважав, що було два можливих шляхи об'єднання національностей у єдиній державі: асиміляція й вільне співжиття. Перша ще ніде не здійснювалася й завдавала лише шкоду. Він наполягав на необхідності мирного співжиття національностей у рамках єдиної держави. От чому, підкреслював він, ідеї національної російської держави ми протиставляємо ідею російської державності» [2, Спр. 3514, Арк. 31 зв.]. Виходячи з цієї тези, П. М. Мілюков вважав політично шкідливим і несвоєчасним відстоювати гасло «національної російської держави», що насправді визначає прагнення «державної» народності підкорити собі «недержавні». «Російський народ, – підкреслював Мілюков, – переставши бути «пануючою нацією», нічого не втратить, тому що нічого не мав, а тільки виграє держава» [2, Спр. 3514, Арк. 31]. Ідея «державної нації», на його думку, може бути тільки у «державі національностей» [2, Спр. 3514, Арк. 32 зв.].

Виступаючи проти крайніх форм націоналізму, П. М. Мілюков пропонував власну теоретичну модель вирішення національного питання. Центром цієї моделі була ідея космонаціоналізму, суть якої полягала у наступному: вважаючи, що «...націоналізм – це провінціалізм у наш час; а одностороння гордість своєю культурою, перевага своєї спільності є жалюгідною обмеженістю». Він підкреслював, що «космополітизм має свої гарні сторони як знання, як прагнення долучитися до світового життя» [2, Спр. 3514, Арк. 35]. Разом із тим, за його думкою, «не можна скинути із себе національність», та й робити це не потрібно, тому що «диференціація націй необхідна, щоб надати основу для організації людства». Тому доцільно синтезувати націоналізм і космополітизм. «Космонаціоналізм, – писав П. М. Мілюков, – як щось середнє між національністю й людством – це якщо не рішення, то шлях до вирішення, у якому права національності й інтереси культури не жертвуються одне одному»

[2, Спр. 3514, Арк. 37, 39]. Саме з такими пропозиціями неодноразово звертався Мілюков до своїх українських колег-лібералів, насамперед до Грушевського. Відносини між Грушевським та Мілюковим являють собою неперевершений зразок інтелектуальних стосунків на основі наукових дискусій.

Кадети та власне Мілюков захищали права української національності, але були проти федералізму. Мілюков у 1925 р. висловив актуальну думку стосовно подальшого розвитку національної політики: «...національність, як початок живого, а не мертвого, є також початком творчим. Вона не лише зберігає старі цінності, а й постійно створює нові. Як усе живе, національне підкоряється закону еволюції та самовдосконаленню»[3, с. 24].

Література

1. ДАРФ. – Ф. 523. Спр. 27, 28, 30, 31. Материали совещаний ЦК ПНС с думской фракцией. Украинский вопрос.
2. ДАРФ. – Ф. 579. Оп. 1. Спр. 718, 727, 839, 3514. Личный фонд П. Н. Милюкова.
3. *Милюков П.Н.* Национальный вопрос. (Происхождения национальности и национальные вопросы в России). / П. Н. Милюков. – Париж, 1925.
4. Украинская жизнь. 1912. № 7, 8.

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ І ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

С. М. Канюс, В. О. Шеліхова

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Упродовж останніх років, особливо в умовах розбудови 25-ти років незалежної Української держави та російської агресії, інтерес до історії державотворення в Україні значно посилюється. Дослідники прагнуть вивчати державотворчі процеси в українських землях як єдине ціле, уникаючи вилучень, спрощень та тенденційності, залучаючи максимально широке коло джерел. Отже, актуальність означеного питання є безперечним.

Ще арабсько-перські джерела IX-Xст. містять спогади про те, що у той час на території сучасної України вже існувала тріада досить розвинених слов'янських державних утворень – Куявія, Славія та Артанія. Саме на ґрунті Куявії й утворилась Руська земля, населена племенами полян.

Виникнення Давньоруської держави з центром у Києві було закономірним результатом внутрішнього соціально-економічного та політичного розвитку східних слов'ян. Процес їх консолідації зумовлений також рядом інших внутрішніх і зовнішніх факторів: територіальною і культурною спільністю східних слов'ян, економічними зв'язками та їхнім прагненням об'єднати сили в боротьбі зі спільними ворогами, схожістю мови, спільністю релігії, схожістю традицій, звичаїв, звичаєвого права, суду, військового устрою.

Створення Давньоруської держави – єдиної держави східних слов'ян – мало велике значення для їх подальшого державно-правового розвитку.

Завершення в Подніпров'ї державотворчих процесів позитивно позначилося на етнічному розвитку східнослов'янських племен, що поступово склалися в єдину народність, при збереженні етнографічних регіональних особливостей.

Традиції Київської Русі виявилися настільки живучими й міцними, що дійшли до наших днів, здобувши нове життя в матеріальній і духовній культурі.

За своєю класовою сутністю Давньоруська держава була феодальною, а за формою – це відносно єдина держава, на чолі якої стояв монарх – великий київський князь. Найдавнішою системою управління в Київській Русі була десятирічна система, що сформувалася в міру розвитку військової демократії і виросла із дружинної організації. Зміцнення феодалізму на Русі призвело до появи нової системи управління – двірсько-вотчинної.

Сформований у Київській Русі державний апарат, його центральні і місцеві органи, військові сили являли собою ефективну зброю зміцнення панування феодалів, придушення опору експлуатованих трудящих мас. Галицько-Волинське князівство було одним з найбільших князівств періоду феодальної роздробленості Русі, яке проіснувало з 1199 до 1349. Суспільство Галицько-Волинського князівства складалося зі станів, приналежність до яких визначалась родоводом, родом занять. Соціальну верхівку утворювали князі, бояри, духовенство; вони контролювали землі держави і її населення. Князівство проводило активну зовнішню політику у Східній і Центральній Європі.

Другим важливим етапом формування української державності можна вважати період народного руху під проводом Богдана Хмельницького. Організаторами тогочасної держави стали козацька старшина та українська шляхта. Вони взялися за цю справу з перших днів війни. Вже у травні 1648 р. з багаточисельних джерел у Польщу почали надходити відомості, що Б. Хмельницький створює удільне князівство із столицею у Києві, а себе титулує князем Русі. На початку лютого 1649 р. Б. Хмельницький сам повідомив комісарів польського короля про свої наміри створити незалежну українську державу.

Із початку формування українська держава мала основні її ознаки: органи публічної влади, що виконували свої функції на визначеній території; територію, яку охоплювала державна організація і населення, що на ній проживало; податки, що збиралися на утримання органів публічної влади. Слід зазначити, що населення вільної України визнавало нову владу. Що ж до Запорізької Січі, то вона зберігала здавна встановлену форму правління.

Створення української національної держави вперше одержало правове оформлення та закріплення у Зборівському (серпень 1649 р.), а потім і у Білоцерківському (вересень 1651 р.) договорах, які Б. Хмельницький уклав із Річчю Посполитою.

Іноземні держави визнали вільну Україну за рівноправного суб'єкта міжнародних відносин і охоче вступали з нею у договірні відносини. У 1648–1654 рр. Україна підтримувала постійні дипломатичні зв'язки з сусідніми Валахією, Кримом, Молдавією, Трансильванією, Туреччиною. За договором 1649 р. турецького султана з «Військом запорізьким і народом руським», тобто вільною Україною, сторони взяли на себе певні зобов'язання: Туреччина мала

надавати Україні військову допомогу, а українським купцям – право вільного плавання по Чорному морю та безмитної торгівлі у турецьких володіннях, а Україна, у свою чергу, мала перешкоджати запорізьким і донським козакам нападати на Османську імперію. У ті ж роки Україна встановила зв'язки з різними країнами Європи.

Третій важливий історичний період формування української державності – це революційні роки, коли боротьба за державність України наприкінці 1917–1920 рр. відбувалася в умовах запеклої громадянської війни та іноземної інтервенції.

У цій боротьбі можна виділити кілька етапів. На першому етапі національну революцію очолювала Центральна Рада. У листопаді 1917 р. III Універсалом було проголошено Українську Народну Республіку (УНР).

Другий етап – це правління з кінця квітня 1918 р. Гетьманату П. Скоропадського в умовах окупації України австрійськими та німецькими військами.

Третій етап в національному державному відродженні ознаменувався утворенням західних регіонів України в листопаді 1918 р. Західної Української Народної Республіки (ЗУНР).

Наступний етап характеризувався відновленням УНР на чолі з Директорією і об'єднанням її з ЗУНР, починаючи з листопада 1918 р.

На жаль, наприкінці 1920 – початку 1921 рр. процес національного державного відродження був перерваний перемогою об'єднаних радянських збройних сил, встановленням радянської влади на більшій частині України та окупацією західно-українських регіонів Польщею, Румунією, Чехословаччиною.

І нарешті, після прийняття Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р., виходячи зі смертельної небезпеки, яка нависла над Україною у зв'язку з державним переворотом у СРСР 19 серпня 1991 р., Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки 24 серпня 1991 р. урочисто проголосила незалежність України та створення самостійної Української держави – України, чим відкрилися широкі можливості для демократичного розвитку країни. Це було природним і логічним кроком, бо він був керований продовженням тисячолітньої традиції державотворення в Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійсненням Декларації про Державний суверенітет України.

Відповідно, прийняття Основного Закону стало для України закономірним і логічним завершенням непростого процесу творення власної держави. Конституція – це одна з найважливіших гарантій її незалежності, справді реформаторської розбудови держави. Здобувши незалежність, народ України розпочав активну діяльність зі створення своєї демократичної правової держави.

Отже, українська держава формувалась впродовж багатьох століть і пережила не один занепад, та кожного разу вона ставала лише сильнішою і більш досвідченою в питаннях самоврядування. Український народ спромігся створити незалежну й суверенну державу з великим потенціалом на гарне майбутнє, використовуючи той віковий досвід, що його подарувала історія.

Література

1. *Бойко О. Д.* Історія України: навч. посіб. / О. Д. Бойко. – 3-тє вид., доповн. – Київ, 2010.
2. *Іванов В. М.* Історія держави і права України / В.М. Іванов. – К., 2013. – 350 с.
3. *Ковалевський О., Осауленко Л.* Ілюстрована історія України від найдавніших часів до сучасності / О. Ковалевський, Л. Осауленко. – Ванкувер, Луцьк, 2011.

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ НАБУТКИ УКРАЇНСЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ В ЦАРИНІ ДОРОЖНЬОГО БУДІВНИЦТВА

Н. П. Книшенко

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Розвиток України в сучасних глобалізаційних умовах характеризується динамічними зрушеннями в усіх сферах економіки, техніки, науки, освіти, культури. Це й вимагає унормування галузевої термінології, від чого залежить успішність реалізації нагальних завдань державного й суспільного будівництва, в тому числі й підготовки молодих спеціалістів. Унормовуючи будь-яку фахову мову, науковці завжди звертаються до її витоків, оскільки поняття природної мови стали підґрунтям сучасної термінології.

Періодом розквіту української термінології вважають 20-ті роки ХХ ст. (період українізації), коли вперше за всю свою історію галузеві термінологічні системи розвивалася за визначеним планом і за державної підтримки. Українська наукова мова мала можливість розкривати свій потенціал не тільки у власне наукових виданнях, а й науково-популярних, що справили значний вплив на становлення наукової термінології.

В Україні у цей час було засновано громадську організацію «Автодор», що провадила агітаційні заходи з відновлення й будівництва доріг місцевим населенням. Офіційним друкованим органом цієї організації став журнал «Авто та шляхи», що видавався в Харкові з 1928 до 1933 р. Метою цього видання була популяризація автомобільної та дорожньо-будівельної професій [1, № 2: 3].

У статтях часопису, поряд із автомобільною термінологією, яку дослідила термінознавець Н. В. Нікуліна [2: с. 53–64], репрезентовано чимало суто дорожньо-будівельних термінів, що свідчило про тісний взаємозв'язок між автомобільною справою й дорожнім будівництвом.

Лінгвістичним аналізом термінофонду галузевих науково-технічних термінів першої третини ХХ ст. займалися М. П. Годована, С. М. Дорошенко, О. В. Колган, В. С. Марченко, Н. В. Нікуліна, Н. І. Овчаренко, С. Б. Стасевський та ін.

Ми ставимо за мету здійснити лінгвістичний аналіз дорожньо-будівельних термінів, узятих з науково-популярного видання «Авто та шляхи».

Для термінології досліджуваних журналів характерна наявність варіативності щодо правопису через неунормовані правописні вимоги: *шосе – соше, метод – метода, значення – значіння, карбуратор – карбюратор, жужель – жужіль, брусчатка – бруцчатка, дорожні – доріжні, жорства – жорста, проїжджа – проїздна – проїзна частина, супісочані – супісчані ґрунти, укоткування – укотування – вкочування – укатка – вкоткування – покоткування шляху, чіпкість – чипкість, битум – бітум, лісоматер'ял – лісоматеріал, районіві – районні шляхи, бетонозамішка – бетономішалка, дослідчі – досвідні – дослідні ділянки, ділянки – дільніці, плеткате дно – плескате дно, кілометр – кілометр, поліпшення – поліпшення шляху, різниця – ріжниця, ряма – рама, вантаже-напруженість – вантаженапруженність – вантажонапруженість, градер – грейдер – гредер, липучий – ліпучий ґрунт, грубо-зернистий – грубозернястий тощо.*

Водночас у статтях часопису привертають увагу такі невинувато довші дорожньо-будівельні терміни, як: *машини будувати асфальто-бетонні шляхи; струги важкого типу з тракторним тяглом; універсальна машина переробляти бітум; машина брати зразки Суллівана; ваговіз з цистерною, щоб розподіляти течиво на чорних шляхах; труби перепускати воду по-під шляхом; спеціальна машина пересуватися по снігу; трактор Фордзон на гумових шинах перевозити вантаж; парові та моторні котки до соші; машини, що тягнуть на гаку шляхо-будівне чи ремонтне знаряддя; причіпки-камене-дробарки, що їх перевозиться гаком трактора; причіпки-сортовки з круглими сортувальними барабанами сортувати подроблений камінь; протиральні верстати розточувати корінні вальниці; преси затискувати втулки.* Наведений ілюстративний матеріал дає підстави стверджувати, що подібні терміноодиниці є доволі незручними у використанні. Це, очевидно, і стало причиною їх поступового переходу до пасивного фонду лексики, адже термін повинен мати раціональну (оптимальну) довжину, а занадто довгий – потребує скорочення шляхом вилучення певних елементів, які позначають несуттєві ознаки поняття й не впливають на його здатність відрізнитися від інших термінів [3: 19]. Терміни подібного гатунку О. І. Павлова називає *передтермінами* – спеціальними лексемами, що використовують для найменування новосформованих понять, але які поки що не відповідають основним вимогам, що висувуються до термінів. Саме такими виступають описові звороти – багатослівні номінативні словосполучення, які використовуються для називання понять і дозволяють точно описати їх сутність, але не відповідають вимозі стислості [4: 50].

Дослідження термінологічної лексики, уживаної на сторінках журналу «Авто та шляхи», дає підстави говорити, що в цей час спостерігається активізація процесу вироблення термінологічних назв за допомогою суфіксального способу термінотворення.

Одним із актуальних на той час способів словотвору стає використання суфіксів, спеціалізованих на вираженні словотвірної іменникової категорії зменшеності. Продуктивними в цій функції виступають суфікси *-ок, -к(а),*

-очк(о) та ін.: містки, мазничка, сумішка матеріалів, ключики для контактів, глинясті часточки, рівчачки, трубки, дірочки, верхня корка шару, приладдячко, гаєчка, косячки, шматочок асфальту, пробочка, бережок. Більшість із таких терміноодиниць не закріпилися в досліджуваній терміносистемі, адже вони не відповідали одній із вимог до термінів (експресивна нейтральність).

Набуває поширення також відіменникове та віддієслівне словотворення прикметників за допомогою суфіксів -ова-, -ов- та -н-: *крейдовані шляхи, об'ємова вага, іспитова комісія, транспортовані вантажі, пересовувана земля, бетоннові шляхи, асфальтове мастило, глинований шлях, нарінковані шляхи, проєктовані шляхи.*

Аналіз термінології журналу «Авто та шляхи» дає підстави для твердження, що в дорожньо-будівельній термінології в цей час активно починають формуватися системні зв'язки між терміноодиницями. Так, характерним стає явище синонімії: *крейдяний шлях – крейдянка, саморухоми струги – автоструги – шляхові струги, причіпа – причіпка – причіпок, грейдрутер – автогрейдер – шляховий рутер, градери – гредери – грейдери, сідець – сидіння, скрепер – механічна лопата, кам'яний одяг – кам'яна покрива, механічна лопата – екскаватор, кювет – трапезувата канава, жужелиця – котельний шлак – жушель, тор шляху – верхнє полотно шляху – поверхня шляхового полотна – шляхова покрива, крекірована нафта – розщеплена нафта – крекінг-бензина, навантажник конвеєрного типу – биндовий навантажник, трактор – трахкало, скілковий брук – скаля, машиноводець – водій [1: 3].*

Аналіз термінолексем, узятих із часопису «Авто та шляхи», дозволяє висновкувати, що особливостями розглянутої термінології були: значна частка питомо національної термінологіки; співіснування значної кількості синонімічних термінів; поширеність фонетико-орфографічної неузгодженості у фіксації термінів (варіантність); багатослівні номінативні словосполучки.

Насамкінець слід зазначити, що це дещо агітаційне видання має велике значення, оскільки є не тільки дзеркалом епохи, а й уміщує значний фактичний матеріал національної фахової мови в царині дорожнього будівництва.

Література

1. Авто та шляхи. Журнал. – Х., 1928 – 1933.
2. Нікуліна Н. В. Становлення сучасної української термінологічної системи автомобілебудування та ремонту транспортних засобів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 / Нікуліна Неля Василівна. – Х., 2004.
3. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять : ДСТУ 3966-2000. – Чинний від 01.01.01. – К.: Держспоживстантарт України, 2000. – 32 с.
4. Павлова О. І. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики) / О. І. Павлова // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : Серія «Проблеми української термінології». – Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка». – 2008. – № 620. – С. 49–54.

МАРТОВЕ: ПЕРШІ КРОКИ СЕЛА В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

В. І. Ковальов

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Влітку 1991 року політична ситуація в СРСР загострилась. Імперія під назвою Радянський Союз розвалювалася, і її керівництво на чолі з М.С. Горбачовим намагалося утриматися у своїх кріслах і зберегти Союз. Країна поринула в економічну кризу, на прилавках магазинів було пусто, гроші знецінювалися, народ поступово сповзав до жебрацького стану. І все це відбувалося під заспокійливі промови першого й останнього президента СРСР М.С. Горбачова: «Процес пішов! Усе йде нормально!».

Розгубившись у такій ситуації, М.С. Горбачов утік на президентську дачу у Форосі й там затаївся. Група державних лідерів на чолі з віце-президентом Г.І. Янаєвим, утворивши так званий Державний комітет з надзвичайних ситуацій, оголосили про начебто хворобу М.С. Горбачова і його нездатність виконувати президентські функції. То був державний переворот. Але «гекачепісти» не отримали бажаної підтримки від народу і керівників союзних республік. 24 серпня 1991 року Верховна Рада Української РСР прийняла Акт проголошення Незалежності України, а 1 грудня всеукраїнський референдум підтвердив цей документ. 25 грудня М.С. Горбачов зрікся президентської посади. Отже, Україна стала незалежною, суверенною державою.

Переважна більшість мешканців села Мартове на Харківщині (тоді – Чугуївського району), як і всього українського народу, визнали Акт Незалежності України і результати референдуму. 13 грудня 1991 року вдруге був утворений Печенізький район, але в нових межах. Почався новий етап в житті кожного мешканця села.

Україна, ставши незалежною, почала формувати свою власну економіку, соціальну сферу, налагоджувати дипломатичні відносини з іншими країнами, перебудовувати органи влади тощо. Проте стрімке падіння в економіці, яке розпочалося ще з радянських часів, продовжувалось. Не могло це не відбитись і на житті мартівчан.

Мешканці Мартового в непростих економічних умовах продовжували трудитися, роблячи свої посильні внески в розбудову країни. Радгосп «Мартівський» отримав 1992 року непоганий урожай зернових, разом з іншими аграрними підприємствами району працівники радгоспу засипали в державні засіки близько восьми тисяч тонн хліба.

Незважаючи на економічну нестабільність у державі, тяжке становище з постачанням енергоносіїв, інфляційні процеси в економіці, радгосп (держгосп) «Мартівський» у 1993 році досягнув певних успіхів у виробництві зерна, цукрових буряків, овочів. У 1994 році у господарстві капіталовкладення в

житлове будівництво склали 484 млн. крб., було розпочате будівництво за власний рахунок чотирьох будинків садибного типу. Закінчена реконструкція олійного цеху, який почав щодня переробляти 1,5 т насіння. 420 млн. крб. освоєно на будівництві ковбасного цеху, закуплено обладнання для виробництва вершкового масла. В селі на 100 номерів розширена АТС.

Та все ж, через економічні негаразди в Україні, у держгоспі «Мартівський» різко зменшилось поголів'я корів – на 14%, у зв'язку з відсутністю комбікормів повністю ліквідовано птахівництво. У 1994 році держава забрала у господарства 1753 т зерна на суму 9147 млн. крб., 59 т насіння соняшника на 344 млн. крб. Через зміни в цінах господарство втратило у 1995 році 11,2 млрд. крб., заборгувавши таким чином перед своїми працівниками.

Перехід до ринкових відносин передбачав не лише нові форми власності, а й нові форми організації виробництва, господарювання. Реформуються колгоспи, радгоспи: одні розподіляють основні виробничі фонди і землю між членами колективу порівну або ж у співвідношенні до трудового внеску, інші намагаються зберегти старі форми господарювання, треті вбачають колективну форму власності й організації виробництва, але вже на нових, ринкових засадах.

По-новому постало для селян питання про використання земель, а саме про розвиток особистих підсобних господарств. Ті, хто жили за рахунок колгоспу чи радгоспу, тепер повинні будуть займатися власним господарством, оскільки все спільне поділиться на особисті господарства. На підсобні особисті господарства в Мартовому виділено 350 га землі, 57 га – під сінокіс, 127 га – під пасовища і понад 50 га – орної землі. Щоб обробити ці землі, доцільно мати на одного господаря по 1–2 га землі.

Крім виробництва сільськогосподарської продукції і її промислової переробки, ведення будівництва на селі, ветеринарного обслуговування колективної і приватної худоби та птиці, організації побутового обслуговування населення, колективне сільськогосподарське підприємство (КСП) мало забезпечувати соціально-культурну сферу, функціонування закладів освіти і дошкільного виховання, культури, спорту, охорони здоров'я тощо. Після реорганізації радгоспу (держгоспу) «Мартівський» головою новоствореного КСП «Мартова» був обраний колишній директор радгоспу М.П. Рубцов.

У листопаді 1995 року в КСП «Мартова» почалося розпаювання спільної колгоспно-радгоспної власності. Паї розподілялися між працюючими і пенсіонерами. Всього на пай претендували 1200 осіб.

На околиці Мартового, на березі Печенізького водосховища, в середині 1990-х років виріс орнітологічний оазис, створений президентом МПО «Арго» В.Ф. Свилярьовим. У вольєрах вирощувалися десятки видів папуг, гусей, качок тощо для відновлення їх популяцій у природі. Президент фірми надавав чимало уваги і благоустрою села, матеріальному благополуччю жителів Мартового. Збудовано 4,5 км дороги з твердим покриттям по селу і до сільського кладовища, роботу на фірмі знайшли понад сотню мешканців села. В.Ф. Свилярьов

надавав значну спонсорську і матеріальну допомогу раді ветеранів, сільській художній самодіяльності, 500 жителям села виділив цукор, а для поточного ремонту приміщення школи до нового навчального року надана допомога на суму близько 500 млн. крб.

Тим часом, стан справ у КСП «Мартова» бажав кращого, показники діяльності господарства не викликали оптимізму. Головою правління КСП був обраний С.О. Піддубний, були зроблені перші, хоч і неймовірно тяжкі, кроки вперед. Навесні 1998 року стадо корів налічувало вже 395 голів, надої молока на корову збільшилися майже в 5 разів, а добовий надій молока становив 2798 кг. Епоха «вирізання корів» скінчилась, розпочалось відновлення поголів'я корів до оптимальної чисельності. Позитивні зміни відбулися і в зерновому господарстві, вирощуванні буряків, овочів, соняшників, трав для худоби тощо. Разом з тим у господарстві ще зберігалися низький коефіцієнт використання тракторів, нераціональне використання автотранспорту, неекономні витрати електроенергії.

Щороку третьої неділі листопада в Україні відзначається День працівників сільського господарства. 21 листопада 1999 року на районне свято працівників сільського господарства були запрошені керівники і фахівці аграрних підприємств Печенізького району, кращі передовики-виробничники. Серед передовиків району були відзначені трудівники КСП «Мартова» – комбайнери В.В. Водолазький, М. Хомяк, доярки Н.В. Пасмор, В.І. Сколотій, Н.А. Абакумова, ланковий з вирощування цукрових буряків М.М. Долженков, трактористи В.Ю. Лановий, С.М. Теперик, А. Склярів, телятниця Н.В. Пасмор, головний зоотехнік П.П. Шевченко.

В кінці 1990-х років природно-заповідний фонд Харківщини поповнився новим регіональним ландшафтним парком «Печенізьке поле» площею близько 5 тис. гектарів. Ініціатором створення цього парку і розведення найрізноманітніших птахів, у тому числі й зниклої в наших краях дрохви, став президент ЗАТ «Еко-Агрофірма «Фауна» В.Ф. Свинар'єв. Народжені в спеціальних інкубаторах пташенята поселилися у вольєрах неподалік від Мартового.

На рубежі двох тисячоліть на території обсерваторії Радіоастрономічного інституту НАН України, що діяла в Мартовому, створена українська навчально-тренувальна база зимівників, де проходили підготовку групи українських дослідників Антарктиди. Умови життя і роботи тут максимально наближені до тих, що мала вітчизняна станція «Академік Вернадський». Тут є необхідне обладнання, подібне тому, чим оснащена полярна станція, а також автономна система життєзабезпечення тощо. Тут відбувався відбір, який можуть пройти лише ті, хто має відповідні знання і витримку для роботи на краю світу. Тож Мартове певною мірою стало причетним і до досліджень Антарктики.

ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНА РЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНИХ НАЗВ ЯК ДЖЕРЕЛО РОЗВИТКУ ТЕРМІНОЛОГІЇ

О. М. Кримець

*Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»*

Розгалуженість сучасної технічної термінології спричиняє те, що для найменування нового поняття продуктивно використовуються наявні одиниці технічної термінології, тісно пов'язані з ними за поняттєвою сферою, тобто відбувається процес ретермінологізації. Такі одиниці вживаються в багатьох галузях техніки: комп'ютерна техніка (*буфер, заглушка, перемикач*), електротехніка (*дросель, обмотка, стержні*), автоматизація виробничих процесів (*живильник, конвейер, шибер*), будівництва та архітектури (*зблокувати, карбонізація*), целюлозно-паперове виробництво (*дифузор, рол*), видавнича справа (*калібр, тигель*), радіотехніка (*котушка, обмежувач, запобіжник*), сільськогосподарська техніка (*екструдер, коток*), нафто-газова промисловість (*консервація, деаерація*), авіаційна техніка (*капсула, підкрилок, шасі*) та ін. У загальнотехнічному розумінні термін *буфер* – «проміжна ланка, що узгоджує характеристики попередньої та наступної ланки технічної та інших систем» [2], у комп'ютерній техніці – «частина оперативної пам'яті, призначена для тимчасового зберігання даних у процесі виконання однієї операції обміну, як правило, з метою узгодження швидкості обміну між пристроями введення-виведення й основною пам'яттю» [5].

Більшість вузькоспеціальних термінів вживаються в одній галузі: *адаптер, піксель* (комп'ютерна техніка), *колектор, тригер, дросель* (електротехніка), *стрипер, реборда*, (сільськогосподарська техніка), *дуплекс, уловлювач, шибер* (автоматизація виробничих процесів), *калібр, пуансон, тигель* (видавнича справа), *дифузор, протрава* (целюлозно-паперове виробництво) тощо. Наведені лексеми називають специфічні для кожної сфери техніки реалії: термін *реборда* в галузі сільськогосподарської техніки позначає: «один із основних органів сівалки для утворення в ґрунті борозни, формування посівного ґрунтового дво-, трирівневого шару і розподілу в ньому насіння з наступною заборкою ґрунту» [7], *шибер* у галузі автоматизації виробничих процесів – «складова частина транспортного пристрою, живителя, відсікача, що здійснює прямолінійний зворотно-поступальний рух для виконання основного призначення пристрою» [4].

Певна кількість термінів використовується в кількох галузях техніки зрізними значеннями: *фідер, шина* (комп'ютерна й електротехніка), *шасі* (комп'ютерна й авіаційна техніка), *перехідник* (авіаційна й електротехніка), *компенсатор* (електротехніка й автоматизація виробничих процесів) тощо.

Термін *шина*, крім загальнотехнічного, виражає поняття в таких галузях, як комп'ютерна техніка та електротехніка. У початковому значенні *шина* – це «металевий обруч, який насаджують на обід колеса для збільшення його міцності, зменшення зносу і т. ін.» [2], в електротехніці цей термін позначає: «1. Порожнистий або суцільний металевий струмопровід. 2. Полосова (рідше кругла) мідь, алюміній бо сталь» [3], у галузі комп'ютерної техніки – «група провідників на системній платі, які з'єднують процесор з іншими блоками комп'ютера» [1].

Семантичні модифікації, що відбуваються при переосмисленні загальнотехнічних термінів, пов'язані зі спеціалізацією вихідного значення, перетворенням семантичної структури, доданням нових сем, що звужують, змінюють його значення, створюючи таким чином новий термін, який відбиває поняття окремої технічної галузі.

Метафоричне переосмислення загальнотехнічних термінів й утворення вузькогалузевих найменувань ґрунтується переважно на аналогіях функції, рідше зовнішнього вигляду, ознаки відомого об'єкту та тієї реалії, що потребує назви. На підставі схожості функції відбулося перенесення загальнотехнічного значення терміна *локатор*: «пристрій для визначення місцезнаходження різних об'єктів за допомогою сигналів, що випромінюються або відбиваються цими об'єктами». У галузі комп'ютерної техніки цей термін отримав таке значення: «пристрій або програма для локалізації несправностей в устаткуванні ЕОМ» [5]. Сема-мотиватор – «визначення»/«локалізація» є диференційною і в початковому, і в похідному значеннях.

За аналогією функції та ознаки відбулося переосмислення загальнотехнічного терміна *траверса* й утворення вузькогалузевого значення. Уширокому технічному розумінні *траверса* – це «поперечна перекладина в машинах, верстатах, спорудах, а також бантина для підвішування вантажів у вантажозахватних пристроях» [2], а в галузі електротехніки – «поперечний брус чи балка; горизонтальна частина опори, що виступає з однієї або обох її сторін, або зв'язує дві її колони, на яких закріплюються ізолятори» [3]. У процесі метафоризації в початковому значенні актуалізувалися дві диференційні семи – «закріплювати», «поперечна», які в похідному значенні також є диференційними.

Актуалізуватися в процесі творення вузькоспеціальних значень можуть і ядерні семи. Підставою для переосмислення загально технічного терміна *монтаж* («складання та встановлення різних машин, конструкцій, споруд за певними планами й кресленнями» [2]) стала ядерна сема: «розташування згідно з макетом видання текстових та ілюстративних діапозитивів або негативів на прозорій плівці» [6].

Перенесення значень термінів відбувається переважно в напрямку «від конкретного до конкретного», оскільки і загальнотехнічні терміни, і вузькогалузеві переважно позначають конкретні об'єкти, механізми, частини приладів тощо: *адаптер*, *дешифратор*, *шасі*, *тестер*, *стержні*, *катушка*, *шибер*, *валик*, *коток* та ін. Термін *таймер* у загальнотехнічному й вузькогалузевому значен-

нях виражає конкретне поняття: «1. Прилад, який автоматично вмикає (вимикає) машину, апарат і т. ін. після закінчення заданого часу або який сигналізує про настання моменту їх умикання (вимикання). 2. Внутрішній реєстр центрального процесора для відліку часових інтервалів» [2].

Від абстрактного до абстрактного відбувається перенесення значень термінів, які позначають дії, процеси або фізичні характеристики технічних реалій: *зблокувати, автоматизація, монтаж, інжекція, регенерація, деаерація, трансляція, відмовостійкість* та ін. Термін *інжекція* в загальнотехнічному значенні – «внесення носіїв електричного заряду куди-небудь, у що-небудь», у вузькогалузевому – «впорскування пального (або паливної суміші) у камеру згоряння двигуна» [2].

Декілька вузькогалузевих термінів, що виникли внаслідок метафоризації конкретних загальнотехнічних назв, мають абстрактне значення: *заглушка, кластер, перемикач*. *Заглушка* як загальнотехнічний термін позначає конкретне поняття: «пристрій, призначений для закривання отвору в будь-якому приладі, апараті, машині» [2], а як термін комп'ютерної техніки – абстрактне: «невеликий фрагмент програмного коду <...>; вставляють у розроблювану програму замість ще не написаної функції (драйвера, модуля, підсистеми тощо)» [1]. У процесі переосмислення цих одиниць у похідному значенні зникає денотат, що позначав матеріальну сутність у початковому значенні, і формується абстрактно-логічна структура спеціального поняття.

Отже, одним із напрямків внутрішнього семантичного розвитку технічної термінології є творення вузькогалузевих термінів шляхом переосмислення спеціальних назв загальнотехнічного характеру. Метафоричне перетворення початкових значень пов'язане не лише з їх семантичною спеціалізацією, а й з певними змінами в семній структурі на денотативно-сигніфікативному рівні. Результатом цих процесів є ретермінологізація на внутрішньосистемному рівні, що виявляється в існуванні двох і більше значень однієї спеціальної назви.

Література

1. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / [уклад. Е. І. Пройдаков, Л. А. Теплицький]. Вид. 1. – К., 2005.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К., 2001.
3. Словник-довідник з електротехніки, автоматики, промислової електроніки і метрології / [уклад. Л. В. Козак]; ред. В. П. Хорольський. – Кривий Ріг, 1997.
4. Терміни з автоматизації виробничих процесів : слов. / [уклад. О.Б. Кукарін, С.А. Саган, В. Л. Шестаков]. – К., 1992.
5. Тлумачний словник-довідник з автоматизації, телемеханізації та використання обчислювальної техніки для працівників газової промисловості / [уклад. Дубровський В. В., Гінзбург М. Д., Добридень В. О. та ін.]. – Х., 1997.
6. Українсько-російський та російсько-український словник-довідник з видавничої справи / [уклад. Е. І. Огар]. – Львів, 2002.
7. Українсько-російський словник термінів сільськогосподарської техніки / [уклад. Т. М. Зембінська, І. В. Морозов, В. В. Дубічинський]. – Х., 2004.

ІСТОРИЧНІ НАЗВИ ХАРКІВСЬКИХ ВУЛИЦЬ

А. В. Лубенська

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

У грудні 1991 року українці проголосували за незалежність своєї країни. Історичні події наступних років довели, що важливим рушієм суспільних перетворень є переосмислення вітчизняної історії, яке дозволяє формувати свідомість громадян. Одним із яскравих прикладів перегляду подій минулого є їх віддзеркалення у топонімах – власних назвах вулиць та міст.

Відхід з політичної арени Комуністичної партії і розпад СРСР призвели до перегляду топоніміки вулиць міста Харкова. Перш за все, з карти міста було викреслено ім'я «залізного Фелікса» Держинського – засновника ВУЧК-ГПУ-НКВС-КДБ: вулиці Мироносицькій повернули історично сформовану назву, а станція метро «Держинська» в даний момент називається «Університет». Відносно площі усе було не так просто. Поки депутати дебатували, вона одночасно називалася площею Свободи і площею Незалежності, однак, врешті-решт, до 1993 року закріпилася перша з назв.

У 1995–1996 рр. були увічнінені імена харківського поета Бориса Чичибабіна, льотчика-космонавта Валентина Бондаренка, патріарха української літератури Олесь Гончара, а також в ознаменування прийняття нової Конституції України перейменована площа Радянської України в площу Конституції.

Зміни топонімів – складний соціальний процес, який має своїх прихильників та противників. На боці перших – аргументи на користь переосмислення минулого та увічнення імен тих, хто на це заслуговує. На боці інших – традиційність та звичка.

Більшість харків'ян звикли до назв найголовніших вулиць, але їх історія свідчить, що традиційні назви часто використовувались у політичних цілях. Вулиця Сумська – центральна вулиця Харкова, на якій розташована величезна кількість архітектурних надбань міста: театри, площі, фонтани, пам'ятники, сквери та багато іншого. З 1924 по 1941 роки вулиця носила назву Карла Лібкнехта, одного із засновників комуністичної партії Німеччини. Незабаром була перейменована у вулицю Сумську, оскільки історично по ній пролягав шлях до міста Суми.

Московський проспект – найдовша вулиця у Харкові, довжиною понад 18 км. Початок проспекту в XVII–XVIII ст. мав назву Московська дорога, Московська вулиця, Старо-Московська вулиця. З розширенням міста на схід, частина вулиці до Харківського мосту носила назву Старо-Московської вулиці, після мосту – просто Московської вулиці. За радянських часів вулиця отримала нове ім'я і статус: проспект Сталіна. З розвінчанням культу особи, магістралі повернули її історичне ім'я. Уздовж проспекту побудовано безліч великих підприємств міста, за що він за радянських часів часто називався «алея гігантів».

Вулиця Полтавський Шлях багаторазово змінювала назву і тільки в роки новітньої історії України (після 1991 р.) повернула свою, первинну назву – Полтавський Шлях. До приходу влади більшовиків у 1917 р. вулиця носила

назву Катеринославської, найменованої так на честь імператриці Катерини II. Виникла вулиця незабаром після заснування фортеці в останній чверті XVII ст. як дорога на Полтаву і тому довгий час так і називалася – Полтавською. У радянські роки носила назву вулиця Свердлова – на честь голови ВЦВК і секретаря ЦК РКП (б) Якова Свердлова в березні 1919 року.

Вулиця Клочківська – одне з найстаріших назв вулиць в Харкові. Вже в XVIII столітті зустрічається слобода Клочківка, власність полкового судді Клочко. Дорога, що веде в слободу, називалася Клочківською. Вона проходила по піщаному березу р. Лопань, тому її іноді називали Пісчаною. Це одна з головних транспортних магістралей міста Харкова.

Вулиця Благовіщенська носила таку назву ще до революції, простягнувшись від Благовіщенської церкви на захід до Дмитрівської вулиці. Тут знаходився інститут шляхетних дівчат, який в 1839 р. переїхав в нову будівлю по вулиці Сумській, у зв'язку з цим вулицю стали називати Староінститутською. Саме ця вулиця була упорядкована раніше за інші вулиці міста, оскільки на ній, в основному, жили дворяни. Однак після революції вулиця була перейменована на честь основоположника наукової ідеології пролетаріату – Карла Маркса. У листопаді 2015 року у зв'язку із законом про декомунізацію їй знову було присвоєно первинну назву і понині вона залишається *вулицею Благовіщенською*.

Вулиця Гоголя – одна з найкоротших вулиць міста Харкова. До другої половини XVIII ст. носила назву Шерстобійної. Після того, як третій фортечний вал був перенесений до скверу перемоги (Скляний струмінь), вулиця була перейменована й отримала назву Мало-Сумської. У 1894 р. Міська дума перейменувала Мало-Сумську у вулицю Кокошкінську – на честь харківського генерал-губернатора Сергія Кокошкіна. А в 1909 р. у зв'язку зі сторіччям від дня народження М.В. Гоголя, Кокошкінська вулиця стала йменуватися Гоголівською.

Проспект Гагаріна. В кінці XVII – початку XVIII століття це була дорога на Зміїв. Потім дорога перетворилася на вулицю і її стали називати Зміївською. У 1961 році вулиця була названа ім'ям Юрія Гагаріна – першого у світі космонавта, після його польоту в космос. Проспект Гагаріна – одна з найважливіших транспортних магістралей Харкова, що зв'язує центр міста з аеропортом.

Територію Харківського національного автомобільно-дорожнього університету *оточують вулиці* з не менш захоплюючою історією походження своїх назв. Так, вулиця Ярослава Мудрого до революції носила назву «Басейна» – поруч, в кінці вулиці Німецької (нині Пушкінської) розташовувався резервуар на 10.000 відер води. Резервуар регулював натиск води в Нагірній частині міста і був пов'язаний із загальною системою водопроводу. Місцеві жителі називали його «басейном». Звідси пішла назва вулиці Басейної (з 1880 р.). У 1958р. вул. Басейна була перейменована на вулицю Петровського – радянського державного і партійного діяча, члена Комуністичної партії. З листопада 2015 року та до нинішнього часу носить назву *вулиці Ярослава Мудрого*.

Вулиця Алчевських. Після загибелі професійного революціонера, радянського, партійного і державного діяча, з серпня 1921 року мала назву вулиці Артема, організатора революційної боротьби в Харкові і Донбасі Артема

Федора Андрійовича, який очолював Харківську більшовицьку організацію. До перейменування вулиця називалася Єпархіальна – за назвою розташованого поблизу жіночого єпархіального училища. До території, на якій було побудовано училище, примикало кладовище, тому з початку заснування (друга половина ХІХ ст.) вулиця називалася Цвинтарна.

Вулиця Каразіна. Раніше носила назву вулиця Кроянська. У 1894р. була перейменована в Каразінську, а незабаром – Каразіна, на честь відомого вченого, винахідника, громадського діяча і засновника харківського університету Василя Назаровича Каразіна, який походив з великого грецького роду Караджі.

Вулиця Чернишевська. Названа на честь Степана Григоровича Чернишова – випускника Додаткових класів Харківського колегіуму, учня Петра Антоновича Ярославського, який перебував у 1820-х роках на посаді міського архітектора. Йому належать такі відомі споруди в місті Харкові як Лікарняна управа з пожежною вежею на вул. Полтавський Шлях, Міські присутні місця на Миколаївській площі, ансамбль лікарняних будівель у колишній садибі Сабурова.

Загальна кількість вулиць, провулків, в'їздів, проїздів і площ Харкова – 2695. З кожним роком ця цифра зростає, вулиці стрімко змінюють свої назви на догоду часу, привертаючи до себе загальну увагу і супроводжуючи це гарячими суперечками у владних структурах.

Сьогодні міська комісія, даючи назви новим вулицям або перейменовуючи старі, віддає пріоритет увічненню діячів науки і культури. Імена державних і політичних лідерів рідко увічнюються в назвах, тому що вони часто викликають неоднозначну реакцію харків'ян.

Література

1. *Лейбфрейд А. Ю.* Харьков. От крепости до столицы : заметки о старом городе / А. Лейбфрейд, Ю. Полякова. – Х., 2004.
2. *Куделко С. М., Тарасова Л. И.* Харьков: хроника столетий: 1654-2010. – Х., 2010.
3. Улицы и площади Харькова. – Х., 2007.
4. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://poruch.net/kharkov/streets>.
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://xt.ht/xtarticle/0--ovye-nazvaniya-ulic--arkov--olnyi-spisok>.

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПОНЯТІЙНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

А. В. Лубенська, Е. А. Павленко, М. О. Поповцева

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

У процесі навчання використовуються найрізноманітніші засоби опису та подання логіко-понятійних відносин: вербальні та невербальні, усні і письмові тексти, величезне різноманіття ілюстративних засобів (таблиці, графіки, схеми, карти тощо). У той же час існує простий, ефективний, економний спосіб опису

термінологічних понятійних відносин – лексикографічний, у формі словникового визначення.

Словникові визначення є основним засобом семантизації терміна у словнику тлумачного типу. Визначення терміна у вигляді короткої дефініції його основних істотних і характерних ознак може бути використано не тільки як лексикографічний засіб семантизації, а й як засіб навчання. Використання словникового визначення з навчальною метою вимагає його всебічного аналізу, перш за все, лінгвістичного та логічного, бо з одного боку словникова дефініція – це текст, а з іншого – логічна категорія. Способи словотворення, типи і формальні словотворчі засоби (афікси) беруться із самої словотворчої системи, власне новими є тільки номінації, одиниці найменування [4].

У цих процесах активно виявляється зв'язок лексичного рівня мови та граматичного, словотвірного. Можна спостерігати розширення словотворчих моделей, вироблених від слів у нових значеннях. Якщо взяти хоча б слово «човник», то отримаємо таку картину: човник у значенні «деталь ткацького верстата» дає тільки одну ланку в словотворчому ланцюжку – *човниковий*; нове значення слова «човник» (*перекупник*) у сучасному просторіччі значно збільшує ланцюжок, розширюючи словотворчі можливості даної мотивуючої основи: човникарі, човникарити, та й сполучні можливості прикметника «човниковий» теж розширюються: *човниковий бізнес, човниковий маршрут, човникова операція, човникові перевезення*.

Слово «банк» породило цілу словотворчу парадигму: *банкір, банкомат, банкноти, банк-іпотека, банкувати*.

Характерно і те, що функціонально цей матеріал значно розширився – використовуються одиниці, що знаходяться на кордоні літературної мови (розмовна, літературна мова), і одиниці, що виходять далеко за межі літературної мови (просторіччя, жаргони).

Економічні терміни в семантичному плані співвідносяться з наступними групами:

1) Учасники економічних відносин (фізичні і юридичні): абонент (Abonnet), агент (Agent).

2) Назви типів економічних суб'єктів (державні і комерційні структури): біржа (Borse), Бундесбанк (Bundesbank).

3) Назви осіб за соціальним статусом, професією: бухгалтер (Buchhalter), банкір (Bankier), маклер (Makler).

4) Назви грошей, валюти, цінних паперів: пфеніг (Pfennig), вексель (Wechsel).

5) Назва міри ваги, одиниці маси, кількості: фунт (Pfund), карат (Karat), відсоток (Prozent).

6) Назва приміщень, документів: контора (Kontor), преїскурант (Preiskurant), формуляр (Formular).

7) Назва видів комерційної діяльності, процесу, операції: аукціон (Auktion), девальвація (Devaluation), штраф (Strafe) [2].

Термінологічна синонімія часто притаманна системам, що формуються, як одна з основних системоутворюючих категорій у сфері близьких за значен-

ням слів. Вона поширена в українській економічній термінології, що знаходиться на стадії постійного формування.

За ступенем спільності семантики терміни досліджуваної сфери поділяються на абсолютні та відносні синоніми.

Серед абсолютних синонімів виділяються дублети і варіанти. Більшість дублетів як результат процесу інтернаціоналізації термінології є різномовними (*покупець – бідер*).

Серед відносних синонімів виділяються: 1) квазісиноніми з частково спільним лексичним значенням, що використовуються в рамках певної терміносистеми як рівнозначні (*моніторинг – аналіз стану ринку*); 2) контекстуальні синоніми, один з яких, коротший, але ширший за значенням, використовується для заміни більш об'ємного терміна (*валютна операція – операція*); 3) стилістичні синоніми, які називають одне поняття, але мають відмінності в стилістичному забарвленні (*нароцувати відкриту позицію (нейтр.) – піраміда (розмовний варіант)*).

У синонімічні відношення вступають економічні терміни і на рівні словотвору, напр.: *індексація – індексування, пролонгація – пролонгування, експорт – експортування, обмін товарами – товарообмін, кредитна спроможність – кредитоспроможність*. Можуть бути синонімічні зв'язки і між зовсім різними лексемами, як-от: *ажіо – лаж, брокер – маклер, дотація – субсидія* [1].

Терміни не завжди однозначні і нейтральні. Наприклад, економічний термін «*фрахт*» має за даними словників наступні значення: 1) вантаж, поклажа, тонаж; 2) плата за провезення, фрахт, тариф; 3) перевезення. Семантична структура терміна «*біржа*» включає два значення: 1) регулярно функціонуючий оптовий ринок однорідних товарів, на якому укладаються угоди купівлі-продажу великих партій товару; 2) сама будівля, в якій функціонує цей ринок. Лексична одиниця «*відсоток*» визначається як: 1) сота частка числа; 2) плата за користування грошима, кредитом.

Первісне значення терміна «*девальвація*» – «зниження курсу національної валюти по відношенню до іноземної валюти або золота внаслідок інфляції або дефіцитності платіжних балансів країни», а друге значення – «знецінення, втрата вагомості» – виникло шляхом перенесення значення за подібністю.

При вживанні у приймаючій мові запозичені терміни можуть утворювати термінологічні дублети і вносити додаткові відтінки значення. Наприклад, запозичення «*пакгауз*» – не просто склад, а закритий склад для короткочасного зберігання товарів і предметів на причалах, залізничних станціях і на митниці. Таким чином, запозичені терміни уточнюють і розширюють значення українського терміна.

Явище полісемії притаманне більше 50% досліджуваних термінів, значення яких закономірно взаємопов'язані і являють собою різні позиції спеціального ряду, підлеглі один одному (*валютний паритет – 1) співвідношення між номінальною вартістю валюти і еталоном; 2) обмінний курс однієї валюти по відношенню до іншої*). Терміни одного широкого тематичного поля, напр.: *монополія, картель, синдикат, консорціум, трест, корпорація, концерн, холдинг; дилер, брокер, маклер*.

На відміну від полісемії, омонімія не є глибоко пов'язаною з поняттям. У омонімів різна семантика, що особливо важливо для термінологічної лексики. Терміни-омоніми економічної сфери поділяються на: міжгалузеві омоніми – специфічні одиниці, що функціонують у різних терміносистемах (термін *індикатор* із різними дефініціями вживається у сфері економічної теорії та у сфері валютного ринку); міжсистемні омоніми, що вступають в омонімічні відносини із загальнолітературними словами (*лінійка* – різниця між технічно максимальним і мінімальним лотом у брокера) [3].

Від сучасних фахівців економічної галузі вимагаються вміння вести ділову документацію, отримувати службову інформацію, читати фахову літературу з метою поповнення професійних знань, виступати на презентаціях чи конференціях, брати участь у дискусіях професійного спрямування, вести службові бесіди українською мовою, тобто висуваяться вимоги високої фахової мовної компетентності як однієї зі складових культури особистості.

Література

1. *Лейчик В. М.* Формирование современного языка экономики и его терминосистемы / В. М. Лейчик // Терминоведение. – Вып. 2–3. – М., 1995. – С. 133–135.
2. *Малиновская И. В.* Экономическая терминология в английском языке: процессы формирования и функционирования: автореф. дис ... канд. филол. наук / И. В. Малиновская. – К., 1984.
3. *Покровська О. А.* Українська термінологія ринкових відносин: автореф. дис ... канд. філол. наук / О. А. Покровська // ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Х., 1995. – 207 с.
4. *Януш Я. В.* Роль термінології у формуванні мовно-професійної компетентності фахівців економічного профілю / Я.В. Януш // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2001. – Вип. 4.–С. 15–19.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

І. В. Мальований

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

*Народові потрібні не виграні битви,
не втішання славою і волею,
не ситість і спокій на якийсь час –
йому потрібне майбуття...*

Богдан Хмельницький (1595–1657 рр.) – найвидатніший гетьман в українській історії. З його ім'ям пов'язано багато суперечностей та таємниць, проте ми без сумніву можемо сказати, що політична діяльність гетьмана сприяла безпосередньому зміцненню держави.

За часів існування гетьманської держави Хмельницького вона підтримувала зовнішньополітичні зв'язки з багатьма країнами Європи. Підтримання активних зовнішньополітичних зв'язків вимагало неабияких коштів. Зовнішня по-

літика Б. Хмельницького була яскравим прикладом філігранної української дипломатії, де виражався прояв утвердити Україну як самостійну державу [4, с. 84].

Очоливши у 1648 році Національно-визвольну війну, Хмельницький розумів, що для успіху повстання необхідна підтримка ззовні. Зовнішня політика Богдана Хмельницького була спрямована на пошук союзника у військових походах. Першими союзниками стали кримські татари, які допомогли отримати перші перемоги у війні.

На початках татарська допомога справді була корисною, і Б. Хмельницький покладав на неї великі сподівання. Однак згодом стало зрозуміло, що татари, котрі мали власні інтереси, є ненадійними спільниками – у вирішальний момент татари несподівано могли зрадити козаків, як це і трапалося під Зборовом (1649), Берестечком (1651) чи Жванцем (1653). Під час Берестецької битви татари взяли у фактичний полон гетьмана, коли той кинувся навздогін відступаючому татарському війську.

Але Хмельницький продовжив шукати допомоги на півдні, а саме – у Туреччині, яка була однією з наймогутніших держав Європи. Переговори з турками розпочалися в жовтні 1648 р., коли було відправлене посольство до Стамбула, однак про нього не збереглося детальнішої інформації. Наступне козацьке посольство повезло до султана прохання про протекцію над Руссю «аж до Вісли». Під час перебування козаків у Стамбулі відбулося повстання яничарів, які спільно з вищим духовенством скинули султана Ібрагіма (був задушений). Новим султаном став малолітній Мехмед IV (на той час мав лише 6 років, а його мати була українською полонянкою). При ньому великі впливи здобув «названий батько» нового султана (і організатор вбивства попереднього) візир Бектеш-ага, котрий приятелював з Б. Хмельницьким і листувався з ним. Гетьман, з одного боку, активно шукав порозуміння з Туреччиною, а з іншого – не поспішав брати на себе чітких політичних зобов'язань [1, с. 38–52].

Туреччина сама була зацікавлена в добрих стосунках із козаками, особливо після того, як стало відомо, що Чигирин відвідав венеційський посол, який запропонував гетьману організувати антитурецький союз.

Як наслідок, улітку 1650 р. до Б. Хмельницького прибув чауш Осман-ага з листами від Бектеш-аги та інших візирів. Натомість гетьман відіслав до Стамбула козацьке посольство на чолі з полковником Антоном Ждановичем та своїм кузеном Павлом Яненком-Хмельницьким. Послів прийняли з великою шаную й обдарували дорожчим, ніж це звично було на придворних прийомах, одягом. Це спричинило низку чуток, породжених європейськими дипломатами, що перебували в Стамбулі, про те, що Б. Хмельницький підкорився волі султана, одержав султанський прапор та звання «сторожа Оттоманської Порти». Посли, ймовірно, отримали обіцянку, що султан надішле козакам на допомогу румелійські частини турецького війська, а також молдавські та мунтянські війська. Крім того, було запропоновано гетьману тримати у Стамбулі постійного представника, а такої честі удостоювалися лише великі держави.

Попри тісні контакти між Туреччиною й Україною, гетьман удавався до заходів, які обурювали турецьку сторону – походів на Молдавію (1650 і 1652 рр.).

Однак невдоволення обмежувалося лише словесною формою і до реальних дій не доходило (цього тогочасна Туреччина собі не могла дозволити), а відносини швидко поліпшувалися.

Б. Хмельницький, розуміючи ненадійність відносин із В. Лупулом – володарем Молдавського князівства, а також важливість Молдавії у стратегічному плані (вона могла бути використана як плацдарм для наступу обома сторонами), постановив силоміць схилити В. Лупула до союзу. Вирішено було використати похід калги-султана Крим-Гірея на Молдавію (офіційно – з каральною метою за нібито напади молдаван на татар). Формально Б. Хмельницький як союзник хана був змушений брати у цьому участь, але насправді тут не було й долі примусу – гетьмана найдужче цікавила ця акція [3, с. 127–163].

Загони Данила Нечая та Филона Джалалія здобули Ясси – молдавську столицю, що було повною несподіванкою для господаря. В. Лупул був змушений стати союзником гетьмана, відмовитися від спілки з поляками, сплатити контрибуцію та зобов'язався видати свою доньку Розанду (Роксандру) за сина Б. Хмельницького – Тимоша. Всі ці обіцянки господар підтвердив присягою.

Такий шлюб мав би підняти міжнародний престиж гетьмана, до того ж ця комбінація в майбутньому виводила Тимоша на молдавський престол (оскільки Лупул не мав синів). Поляків серйозно непокоїло зростання могутності козацької держави, котра завдяки сусідам-союзникам мала захищені тили [2, 154–179].

Ще однією державою, котра активно (і не вперше) виявляла зацікавлення Україною, стала Венеція. Встановлення стосунків із козаками, на відміну від згаданих країн-сусідів, у випадку Венеції не передбачало завдання шкоди Польщі, а мало на меті скеровувати войовничу енергію козацтва проти Туреччини.

Дуже важливу роль у міжнародних відносинах тих часів відіграло православ'я українців, тому що великі країни Європи, були католицькими і в українсько-польському конфлікті стояли на боці Католицької Польщі.

Після невдалих спроб перемогти Польщу з новим союзником гетьманом – Московською державою і усвідомленням Б. Хмельницьким підступності цього військового партнера, його погляди були звернені до набираючої сили Швеції.

Проблему українсько-шведських відносин середини XVII ст. досліджував основоположник державницької школи в українській історіографії В'ячеслав Липинський у монографії «Україна на переломі. 1657–1659. Замітки до українського державного будівництва в XVII столітті». Привертає увагу той факт, що історик висвітлював їх в контексті створення коаліції держав – України, Швеції, Пруссії, Молдавії, Валахії, Трансильванії і Литви. На його думку, «звернена була ця коаліція безпосередньо проти Москви з одного боку і проти Польщі та Криму з другого...».

Шведи поспішали укласти договір із гетьманом. З цією метою послом в Україну було призначено Густава Грондського, який мав з'ясувати, що українська сторона хотіла б отримати від майбутньої співпраці. У свою чергу, Хмельницький відправив до Карла X монаха Данила, якому пощастило потрапити до короля в серпні 1656 р. Гетьман пропонував військову допомогу

шведам, спершу 20–30 тисяч вояків, а весною подальше збільшення їх чисельності. Шведський монарх був надзвичайно задоволений результатами розмови із Данилом і наказав негайно вислати до Богдана Хмельницького посольство Якова Гернешельда і Готарда Веллінга. Але смерть Б. Хмельницького 1657 р. перервала плани українсько-шведського союзу.

Насамкінець хочу згадати слова Великого Гетьмана України: «Якщо підступності не буде краю, доведеться битися» – ці слова видатного гетьмана Богдана Зиновія Хмельницького ознаменували новий етап в історії нашої країни.

Література

1. *Брехуненко В.* Богдан Хмельницький / *В. Брехуненко.* – К., 2007.
2. *Грушевський М. С.* Ілюстрована історія України / *М. С. Грушевський.* – СПб., б. р.
3. *Смолій В. А.* Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет / *В. А. Смолій, В. С. Степанков.* – К., 1995.
4. *Шморгун О. О.* Україна: Шлях відродження: Економіка, політика, культура / *О. О. Шморгун* – К., 1994.

КОМУНІКАТИВНІ ПОТРЕБИ У ПРОФЕСІЙНІЙ СФЕРІ

І. В. Мальований, Н. Г. Суконна, М. С. Супрун

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Вища освіта скерована на формування фахової культури, важливими складовими якої, безумовно, є мовна компетентність та комунікативна досконалість. Здобуття вищої освіти передбачає необхідність опанування поняттєвою сферою обраної спеціальності, вербально представленою засобами національної термінології (системою термінів у двох взаємопов'язаних сферах її існування: фіксації та функціонування) і діловою фразеологією професійного спілкування.

В інформаційному суспільстві фахівець має вміти швидко сприймати будь-яку форму мовлення, схоплювати необхідну інформацію, створювати монологи, вести діалоги, керувати системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї компетенції тощо. Слово є одним із інструментів професійної діяльності лікарів, педагогів, правознавців, менеджерів, журналістів тощо. Від багатства словникового запасу, рівня культури мови і техніки мовлення значною мірою залежать професійна майстерність, імідж та успіх особистості [5].

Мовна / мовленнєва культура студента формується за різних взаємопов'язаних умов, як-от: шанування державної мови; читання різних джерел, якими репрезентоване стилістичне розмаїття рідної мови (наукова, художня, публіцистична, офіційно-ділова, юридична література); спостереження за змінами норм української літературної мови, які фіксуються новими редакціями правопису та лексикографічними виданнями; усвідомлення специфічності національних норм у фаховій термінології, з метою уникнення інтерференційних помилок на тлі аналогій та подібностей у фактах рідної й нерідної /

іноземної мов; критично-творче ставлення до написаного і вимовленого, вироблення навичок самоконтролю й самокорекції з опорою на мовні / мовленнєві норми та практику визнаного зразка.

Будь-яка професійна діяльність потребує певних мовнокомунікативних умінь. Уже на етапі працевлаштування необхідно вміти складати резюме, спілкуватися телефоном, писати електронні повідомлення і листи, брати участь у співбесіді, заповнювати бланки. Згодом потрібними стають уміння оформляти ділову документацію, виступати з повідомленням чи доповіддю, укладати угоди, обговорювати контракти, надавати й отримувати зворотну інформацію тощо [2].

Професійна комунікативна компетенція передбачає насамперед наявність професійних знань, а також загальної гуманітарної культури людини, її вміння орієнтуватися в навколишньому світі, вміння і навичок спілкування. Тобто вона формується на основі комунікативної компетенції.

Ситуації, що виникають у професійному середовищі, характеризують за такими параметрами: місце і час виникнення ситуації; обставини, за яких виникла ситуація; соціальні і професійні ролі учасників; операції, які виконують учасники; канал комунікації (телефон, електронна пошта, публічний виступ, спілкування віч-на-віч тощо).

На підставі спостережень за навчально-пізнавальною діяльністю студентів, виокремлено наступні критерії сформованості ПТК майбутніх бакалаврів економіки: розвиток творчих здібностей (сформованість умінь творчо підходити до вирішення питань професійної діяльності, використовуючи термінологію фаху); обсяги термінологічних знань і розвиток пізнавальних якостей (сформованість знань професійної термінології та професійного мовлення); умотивованість вивчення фахової термінології та розвиток вольових якостей (сформованість розуміння значущості та необхідності застосування фахової термінології у майбутній професії); результативність використання економічної термінології (сформованість умінь використовувати на практиці знання професійної термінології під час виконання посадових обов'язків); професійна спрямованість та самовизначеність особистості (сформованість умінь використовувати професійну термінологію у процесі налагодження комунікативних зв'язків та усвідомлення готовності її використання, опираючись на особистісні якості) [3].

Комунікативна компетенція визначається:

- комунікативними інтенціями (комунікативними намірами адресата);
- дотриманням комунікативних стратегій, що дають змогу досягти необхідного результату комунікації; знанням особистості співбесідника;
- зворотним зв'язком у комунікації, що передбачає врахування психологічних особливостей адресата, його соціальних ролей;
- умінням долати психологічні «фільтри», розбивати психологічні «щити»;
- умінням володіти навичками декодування «мови тіла» співбесідника;
- чіткою орієнтацією в умовах та ситуації спілкування;

- орієнтацією і підтриманням самого процесу спілкування;
- контролем власної мовленнєвої поведінки, емоцій тощо;
- навичками та вміннями завершувати комунікацію, виходити з неї, контролювати посткомунікативні ефекти тощо [4].

Важливим складником комунікативної компетенції є мовна компетенція. Вона складається з лексичної, граматичної, семантичної, фонологічної, орфографічної, орфоепічної та пунктуаційної компетенцій.

Мовна компетенція передбачає наявність мовленнєвих умінь, що визначають мовленнєву поведінку. Мовленнєві вміння охоплюють уміння говорити, слухати, читати і писати. Вміння говорити полягає у вмінні брати участь у діалогах і вмінні вести монолог.

Вміння брати участь у діалогах передбачає:

- розпізнавання важливої інформації під час детальних обговорень, дискусій, офіційних перемовин, лекцій, бесід, що пов'язані з навчанням та професією;

- чітку аргументацію своєї думки з актуальних тем в академічному та професійному житті (наприклад, у семінарах, дискусіях);

- адекватну поведінку у типових світських, академічних і професійних ситуаціях (наприклад, на засіданнях, перервах, вечірках);

- вміння вибудовувати телефонні розмови з конкретними цілями академічного і професійного характеру, а також ті, які виходять за межі типового спілкування;

- висловлювання думок щодо змісту радіо- і телевізійних програм, пов'язаних з академічною та професійною сферами;

- адекватне реагування на позицію / погляд співрозмовника;

- пристосування до змін, які зазвичай виникають під час бесіди і стосуються її напрямку, стилю та основних акцентів.

Вміння вести монолог передбачає:

- чіткість виступів з індивідуальними презентаціями тем академічного та професійного спрямувань;

- продукування детального монологу з широкого кола тем, пов'язаних із навчанням і спеціальністю;

- використання базових засобів зв'язку для поєднання висловлювань у чіткий, логічно об'єднаний дискурс (конкретизація мовлення в різних сферах людського життя) [1].

Професійна мова забезпечує різні комунікативні потреби в професійній сфері, виділяється відповідно до сфери трудової діяльності, в якій вона функціонує, і відрізняється від інших професійних мов своєю лексико-семантичною системою. У кожному виді професійної мови виокремлюють наукову мову, професійну розмовну мову певного виду діяльності, яку формують, зокрема, професіоналізми, жаргонізми, і розподільну мову (наприклад, мова продавця, мова реклами, мова агітації тощо).

Література

1. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. – К., 2004.
2. *Власюк І. В.* Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів / І. В. Власюк // Педагогіка і психологія професійної освіти: наук. – метод. журнал. – Львів, 2011. – № 1. – С. 81–89.
3. *Життєва компетентність особистості: навч.-метод. посібн.* / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. – К., 2003.
4. *Лінгводидактичні засади мовленнєвого спілкування* / А. М. Богуш та ін.; за ред. А. М. Богуш. – Одеса, 2006.
5. *Мацько Л. І., Кравець Л. В.* Культура української фахової мови: навч. посіб. – К., 2007.

ЗНАЧЕННЯ СХЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІО- ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

І. Т. Матейчук

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історію України переписують та переробляють під свій смак історики, дослідники та простий народ. Але є факти історії, які неможливо виправити чи перефразувати по-іншому. Для того, щоб досягти незалежності, українці пройшли немало тяжких етапів, які супроводжувались війнами, повстаннями, утиском держав-сусідів і не тільки.

Дослідники, які займаються саме історичним напрямком, повинні мати витримку, бути незалежним експертом, всебічно розвиненою людиною, мати «холодний» розум, але не бути байдужим.

Саме таким був відомий політичний діяч, історик, науковець і просто патріот своєї держави – Михайло Сергійович Грушевський (1866–1934 рр.). За своє життя М. С. Грушевський зробив великий внесок в історію України і не тільки в історію, а й в археологію, літературознавство, фольклористику.

Найважливішою працею дослідника стала багатотомна «Історія України-Руси». Автор проаналізував та систематизував творення українського історичного прогресу від самого початку до 1657 р. включно.

Його творчість припала на початок становлення вітчизняної історії як історичної науки, тому надзвичайно важливим є визначення теоретичних аспектів історіографічної концепції вченого. Михайло Грушевський не лише писав історію, а й творив її. Досі ці дві іпостасі тієї самої людини – історика та політика – зазвичай розглядали окремо. В українському середовищі усталився погляд на Грушевського як на геніального науковця і вельми посереднього політика.

Значення Грушевського як історика – переломне у розвитку української і слов'янської наукової історіографії. Це значення безпосередньо в'яжеться з національно-культурним відродженням української нації в першій чвертині

XX ст. Саме тому ми повністю поділяємо висновок історика й учня Грушевського – Василя Герасимчука про те, що Михайло Сергійович не лише «роз'яснив наше національне «я», вивів наш народ з сумерку сумнівів і непевності щодо походження і своєю історією України дав нашій нації удоділене право на належне їй ім'я та на самостійне горожанство в світі», але й рівночасно готує молоді кадри істориків та інших вчених, які, як і їх учитель, наголошують «ідейний чинник духово-культурного поглиблення нашого народного єства через піднесення наукою національної свідомості і національної культури».

У першому томі «Історії України-Руси» Грушевський пише, що його завдання – дати «образ історичного розвою життя українського народу або тих етнографічно-політичних груп, з яких формується те, що ми мислимо тепер під назвою українського народу», і зауважує, що для підкреслення тягlosti й безперервності українського національного життя та для наголошення зв'язків нового життя з його старими традиціями він уживає назву «Україна-Русь». Це відповідало його новій історичній схемі, в якій для окреслення ранньої і середньовічної історії вживається визначення «українська держава», «українські племена» тощо.

Головні історіографічні концепції М. С. Грушевського в «Історії України-Руси» й інших дослідженнях можна узагальнити в таких тезах:

1) безперервність і нерозривність українського історичного процесу від ранньої доби до нового періоду історії України, який охоплював державні і недержавні періоди;

2) в періодизації історії України треба узгодити ранній, середньовічний, литовсько-польський, козацько-гетьманський етапи історичного розвитку українського народу і його державності, що завершується національним відродженням ХІХ ст. і новою українською державою УНР в ХХ ст.;

3) антів слід уважати предками українського народу;

4) гіпотези російських та інших істориків про «общерусский» народ, який включав росіян, українців і білорусів, треба відкинути. Вони не витримують наукової критики і ведуть до фальсифікації історії Східної Європи. Це саме можна віднести до «давньоруської народності», яку пропагували радянські історики і яка продовжувала концепцію «общерусского» народу;

5) в історичних дослідженнях центр ваги повинен бути перенесений з історії держави на історію народу, суспільства.

Державний чинник у розвитку народу важливий, але побіч нього треба розглядати чинники культурний, економічний, які в деякі періоди мають менше або більше значення від політичного. Це, звичайно, в'яжеться з державними і недержавними періодами української історії;

6) в об'єктивній реконструкції історії Східної Європи треба досліджувати окремо національні історії українців, білорусів та росіян.

До української історичної науки Михайло Грушевський увійшов як найвидатніший український історик світового виміру, засновник української національної історіографії і безприкладний організатор наукової діяльності, зокрема історичних досліджень.

Його модель-схема історії України стала загальною схемою наукової історіографії, а його монументальний твір «Історія України-Руси» оцінюється, як писав Джеймс Вестфол Томсон, монументом історичної ерудиції», що дав тривку основу українській історіографії і випровадив її на світовий науковий форум. До сьогодні праця вважається найвидатнішим історичним твором української наукової історіографії і наукового українознавства. Історична спадщина Грушевського, його науково-організаційна і політично-державна діяльність охоплювала всі головні ділянки культури і суспільно-політичного життя нової України. М. С. Грушевський стояв у центрі українського історичного процесу і як один із найвидатніших істориків і державних діячів заслуговує на об'єктивну оцінку. Тоді повністю зрозуміємо його роль у культурному, науковому і політичному відродженні України.

Ще одна досить цікава дослідницька робота історика. На цьому зроблено акцент про хибність твердження про спільне походження українців, росіян та білорусів. Він на фактологічному підґрунті пояснює, що «общерусскої» історії нема й не може бути, як нема «общерусскої» народності. Ці три народи мають самобутнє походження і розвивалися різними шляхами, і хтозна, чи були б вони колись у складі єдиної держави, якби не їх примусове, навіть узурпаційне об'єднання на нерівних засадах. Грушевський обережно, намагаючись викликати якомога менше гніву російської влади, вступає в історичну полеміку з вченими зі Сходу і доводить свою думку. Особливо він опікується долею білорусів, які взагалі втратили (свідомо або несвідомо) жагу до національного самовизначення.

Українська історія виникала на рубежі XIX–XX ст. буквально в темпі виходу в світ чергових томів «Історії України-Руси» М. С. Грушевського. Ця монументальна праця стала для української історії тим, що в англо-американській історіографії нині прийнято називати *master narrative*, тобто викладом, що окреслює границі компетенції цієї історії – хронологічні, географічні, подієві, а також усталює смисл і значення специфічно українського історичного досвіду. Будь-який загальний нарис української історії, що з'являвся після М. С. Грушевського, так чи інакше брав до уваги запропоновану істориком «схему», навіть якщо намагався переглянути ті чи інші частковості. «Схема» – термін самого М. С. Грушевського. Створення для української історії «раціональної схеми» він вважав одним із найбільших своїх досягнень, і з відстані в майже століття здається, що так воно і є насправді.

Проект Грушевського передбачав не просто написання сучасного типу історії, а специфічно національної історії. Створення національної історії українців мусило не просто заповнити наукову прогалину – відсутність систематичного викладу їхнього минулого, але й стати свого роду важливою культурною і політичною заявою, зробленою від імені українців. Подібна заява й самим Грушевським, і людьми його покоління розглядалася як суттєвий фактор, що дозволяв точно окреслити національну фізіономію українців, а згодом і висувати від їхнього імені вимоги виразнішого політичного виокремлення.

В часи, коли М. С. Грушевський розпочинав написання своєї Історії, широко побутували переконання, що український народ спіткала історична

амнезія. Лише окремі епізоди своєї біографії він пам'ятає, але їхній правильний порядок ще треба встановити, а прогалини між ними – заповнити. Писання національної історії відтак ставало чимось на зразок повернення народу його справжньої пам'яті, його дійсної біографії. Національна історія мусила стати тим, що нації насправді треба було знати про своє минуле.

Особливо варто відмітити сміливість та професійну мужність Михайла Сергійовича, який поставив національні інтереси вище гарантії власної безпеки. Чого варті ці його слова: «Історії східного слов'янства таки не заступить історія великоруського народу, його державного й культурного життя, і ніякі мотиви не дадуть права проігнорувати історію білоруської і ще менше – українсько-руської народності, або заступити їх повіриваними з них і попришиваними до історії великоруського народу клаптиками, як то практикується тепер».

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ НАШОЇ ДЕРЖАВИ

О. В. Мокроменко

*Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені П. Василенка*

На сучасному етапі розвитку української держави визначено пріоритет глибокого і системного вивчення національного концепту освіти на засадах єдності і взаємопроникнення культурних традицій і досвіду науковців різних країн світу. Вхідження України у Болонський процес вимагає ретельного аналізу і глибокого осмислення культурно-історичної спадщини європейських країн, ефективної освітньої інтеграції національної системи освіти України в європейський освітній простір.

Урізноманітнення освітніх послуг, демократизація управління освітою, посилення гуманітарного аспекту у контексті загальноосвітньої підготовки учнівської молоді, ліквідація монополії держави на освіту об'єктивно зумовлює потребу аналізу ролі української мови в освіті.

У процесі європейської інтеграції економіка України потребує добре освіченої, висококваліфікованої, підготовленої технічної еліти. Майбутній фахівець здатен бути конкурентоспроможним, якщо він всебічно освічений і розвинений і вміє вирішувати професійні питання, використовуючи своє уміння спілкуватись і співпрацювати з різними людьми. Невід'ємною складовою процесу підвищення загальної культури є формування комунікативної культури. Мова необхідна для комунікативного процесу.

Мовна освіта нині – основа формування пізнавально-творчої особистості, що володіє високим рівнем комунікативної компетентності, здатна до сприйняття і передачі різноманітної інформації. На це орієнтують Національна доктрина розвитку освіти в Україні, Державний стандарт базової і повної освіти,

Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, низка концепцій 90-х рр. минулого століття, концепція навчання мови в 12-річній школі, концепції когнітивної й комунікативної методик та профільного навчання української мови, що реалізуються в сучасних освітніх закладах. Ці та інші документи регламентують навчання української мови на всіх рівнях – від дошкільного етапу до вищої школи. Вони стали своєрідними орієнтирами в реалізації неперервної мовної освіти та в розвитку методичної науки на початку ХХІ століття [1;3].

Українська мова як рідна і державна в усіх типах середніх і вищих навчальних закладів є засобом формування й розвитку мовної особистості, національно свідомого громадянина України. Навчання української мови спрямоване на виховання мовної особистості – людини, яка любить, знає і береже рідну мову, з повагою ставиться до неї як до мови нашої держави, володіє її виражальними засобами, користується нею у своїй професійній діяльності й у повсякденному житті. У центрі навчання української мови на всіх етапах є мовна особистість – людина, яка знає мову, володіє багатством її виражальних засобів, продукує мовлення в різних життєвих ситуаціях, шанує, любить її і дбає про її збереження й розвиток. Саме таку особистість покликані формувати й розвивати вихователі дошкільних освітніх закладів, викладачі середньої та вищої школи.

Слід зазначити, що одне зі стратегічних завдань україномовної освіти – це засвоєння студентами соціокультурного досвіду, втіленого в мовній формі. На становлення зазначеного освітнього завдання значною мірою впливають соціальні чинники, а також розроблення культурологічного напрямку в сучасному мовознавстві (С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Кононенко, В. Маслова, Л. Мацько та ін.) [5]. Важливість соціокультурного розвитку зростаючої особистості задекларована у вітчизняних освітніх документах. Водночас маємо констатувати про недостатній рівень сформованості соціокультурної компетентності в багатьох студентів, що, у свою чергу, є причиною проблем їхньої комунікативної реалізації в полікультурному соціумі.

Однією з умов ефективності україномовної освіти є відповідність її сучасному соціальному замовленню на підготовку патріотично налаштованої, активної, духовно багатой мовної особистості, з розвиненим інтелектом, здатної результативно взаємодіяти з іншими членами суспільства за допомогою державної мови.

Соціокультурний розвиток мовної особистості студента Кучерук О. трактує як керований викладачем послідовний процес засвоєння носієм мови певної системи соціокультурних знань, норм, цінностей, у результаті чого відбуваються позитивні зміни в системі мовної особистості; удосконалення структурно-функціональних рівнів мовної особистості (вербально-семантичного, когнітивного, прагматичного тощо) під впливом різних чинників соціокультурного спрямування. Водночас соціокультурний розвиток мовної особистості студента можна розглядати як навчально-виховний результат, що становить ступінь соціокультурної освіченості й духовної зрілості носія мови [4].

Пошук ефективних навчально-методичних моделей соціокультурного значення дає змогу стверджувати, що в соціокультурній методиці навчання української мови мають ураховуватися такі аспекти: особистісно орієнтований,

лінгвокультурологічний, аксіологічний, текстоцентричний, герменевтичний, комунікативно-ситуативний, креативний.

Високий рівень соціокультурного розвитку студента залежить від сформованості в нього соціокультурної компетентності, зміст навчального предмета є одним із дієвих засобів її формування. Спираючись на праці сучасних учених (О. Горошкіна, А. Ярмолук та ін.), соціокультурну компетентність носія мови розглядаємо як інтегративне особистісне утворення, складниками якого є:

- знання, пов'язані зі світовою, національною, регіональною культурою, цінностями, що визначають стосунки між людьми, між людиною і світом;

- шанобливе ставлення до культурних надбань, дбайливе ставлення до рідної мови, відповідальне ставлення до рідномовних обов'язків, поважне ставлення до інших мов;

- бажання здійснювати свою діяльність у соціальному середовищі, зокрема й мовленнєву поведінку, за законами добра й краси;

- уміння організовувати власну діяльність, зокрема й мовленнєву, з урахуванням соціальних норм поведінки, морально-етичних, естетичних та інших цінностей;

- досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу;

- здатність до життєтворчості в певному лінгвосоціумі.

Цілком слушно у структурі соціокультурної компетентності О. Горошкіна виділяє такі компоненти: лінгвокраєзнавчий, лінгвокраїнознавчий, лінгвополікультурний [2, с. 184–186]. Лінгвокраєзнавчий компонент соціокультурної компетентності україномовної особистості містить соціокультурні знання про рідний край, уміння оперувати цими знаннями в мовленнєвій практиці засобами української мови; лінгвокраїнознавчий – знання про національно-культурні надбання України, здатність використовувати відповідні знання в соціальному житті; лінгвополікультурний – знання про соціокультурні особливості різних націй, народностей, з представниками яких можливе спілкування сучасного студента, уміння оперувати цими знаннями в конкретній соціально-мовленнєвій ситуації тощо. Становлення структурних компонентів соціокультурної компетентності україномовної особистості природно залежить від різних соціокультурних чинників.

Урахування цих чинників під час цілеспрямованого формування соціокультурної компетентності в процесі навчання української мови є умовою подолання внутрішніх суперечностей між реальним рівнем соціокультурного розвитку україномовної особистості і потенційним високим рівнем соціокультурного розвитку, на який орієнтується ця зростаюча мовна особистість відповідно до власних і суспільних запитів та освітніх цілей.

Література

1. Болонський процес у фактах і документах / Упоряд. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш. – К.; Тернопіль, 2003.

2. *Горошкіна О.* Підручник як засіб формування соціокультурної компетенції учнів / О. Горошкіна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 22. – Ч II. – С. 183–189.

3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

4. Кучерук О. Соціокультурний розвиток учнів як лінгвометодична проблема / О. Кучерук // Українська мова і література в школі. – 2014. – №2 (112). – С. 2–7.

5. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : [навч. посібник] / Л. І. Мацько. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.

ІСТОРІЯ ПОЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НАДДНІПРЯНЩИНИ XIX–ПОЧАТКУ XX СТ. В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

О. О. Ніколаєнко

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Одним із принципів розбудови сучасної демократичної держави, яких дотримується наша країна з дня отримання незалежності, є забезпечення прав усіх національностей, які проживають в Україні. Однією з таких національних груп є поляки, з якими нас ріднить багато років співжиття, непросте сусідство, складні, часто трагічні, події спільного минулого.

Побудова майбутнього, яке б базувалось на рівності і партнерстві, повазі й взаєморозумінні вимагає уважного переосмислення минулого. Історики, які досліджують українсько-польські взаємини, історію поляків українських земель намагаються неупереджено й всебічно висвітлити сторінки минулого. В цій статті буде охарактеризовано доробок сучасних українських учених, які досліджували різноманітні аспекти історії польського населення українських земель, що знаходились у складі Російської імперії у XIX – на початку XX ст. Для розкриття цієї теми необхідно визначити, які науковці займаються означеною тематикою, які питання в історії поляків Наддніпрянщини є актуальними і в руслі яких наукових студій і проблем вони проаналізовані.

З отриманням незалежності та прийняттям Конституції України, де гарантовані права всіх національностей, що мешкають на території країни, інтерес до польської громади та її історії тільки посилюється. Початок такому зацікавленню у вітчизняній історіографії поклали праці І. Т. Лісевича, присвячені історії поляків Наддніпрянщини [7; 6]. Наукові розвідки автора стали передумовами та дороговказом для більш ґрунтовних досліджень щодо окремих питань з історії польської спільноти.

Історія поляків, мешканців України викликала науковий інтерес і зацікавлення, що виразилось у виході низки збірників, присвячених названій проблемі [9, 14, 16]. В центрі уваги сучасних українських істориків – національна політика царату щодо польського населення України [20], економічні позиції та стратегії польських землевласників та буржуазії [5, 12, 18], розгортання польського громадського руху в країні [2; 3; 19], культурно-освітня діяльність полонії [14; 10].

Польська громада України всіляко підтримує полоністичні дослідження, що унаочнюється прикладом зростання регіональних конференцій, друкованих праць, збірників, присвячених історії польської спільноти країни [16]. Такі важливі заходи й праці спостерігаються не тільки на Волині чи Поділлі, де кількість польського населення перевищує середні показники по Україні, але й у Ніжині чи Одесі тощо [15;17].

Безсумнівно, що саме на місцевому рівні історики, які ретельно опрацьовують матеріали місцевих архівів, мають доступ до краєзнавчої літератури, підтримують зв'язки з польською громадою роблять важливу справу у нагромадженні фактичного матеріалу з історії польського населення України, розвивають мікроісторичні дослідження. Така праця дозволяє побачити людський вимір історії, зрозуміти внесок і вагу окремих особистостей або громадських ініціатив у загальноісторичний процес та його трансформацію.

Окремі сторінки з історії польського населення українських земель містять праці, що аналізують історичні процеси в окремих регіонах України. Такими важливими монографіями були дослідження В. В. Малого [8], В. Константиної [4] та окремі наукові публікації [13]. В цих працях лише побіжно охарактеризовано польську спільноту – чи то її відсоток до чисельності населення, особливості розселення, взаємовідносини з пануючим етносом.

Серед найновіших праць слід назвати дисертації, захищені у 2016 р., а саме докторську дисертацію О. О. Баковецької «Римо-католицька церква в Україні наприкінці XIII – XIX століть: вплив на суспільно-політичний розвиток» [1], і кандидатську С. І. Оліпер «Громадсько-політичне життя польської меншини Правобережної України 90-х рр. XIX ст. – на початку XX ст.». У дисертації О. О. Баковецької проведено аналіз інституційних основ римо-католицької церкви, її економічної політики, особливостей функціонування в різних регіонах України, визначені напрямки діяльності серед мирян. І хоча названа праця прямо не присвячена історії польської спільноти України, католицька церква завжди була й залишається духовним осередком поляків. Благодійність або культурно-просвітницька діяльність католицької церкви, особливо на Правобережжі, орієнтувалась, більшою мірою, саме на польське населення. Дисертація С. І. Оліпер аналізує історію польської громади правобережжя на межі XIX – початку XX ст. Авторка аналізує громадське життя поляків, їх участь в економічному житті регіону, легальних організаціях і таємних товариствах [10].

Отже, історія польського населення Наддніпрянщини у XIX – на початку XX ст. знаходиться в центрі уваги дослідників, які прагнуть новими дослідженнями збагатити існуючі знання про минуле регіону. Більшість досліджень зосереджено на громадських ініціативах польської спільноти, її участі в економіці, політиці, культурі. Одночасно окремі аспекти названої проблематики проаналізовані в дослідженнях з історії католицької церкви, окремих соціальних груп – дворянства, інтелігенції, міського населення тощо.

Література

1. *Баковецька О. О.* Римо-католицька церква в Україні наприкінці XIII – XIX століть: вплив на суспільно-політичний розвиток: дис... канд. іст. наук. Рукопис / О. О. Баковецька. – Запоріжжя, 2016.

2. Білобровець О. М. Суспільно-політичний рух поляків Правобережної України у 1863–1914 рр.: дис... канд. іст. наук. / О. М. Білобровець – Київ, 2006.
3. Буравський О. Поляки Волині в II пол. XIX – на поч. XX ст. / О. Буравський – Житомир, 2004.
4. Константінова В. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861–1904) / В. Константінова. – Запоріжжя, 2010.
5. Кривошия І. І. Еволюція дворянства Правобережної України наприкінці XVIII – початку XX ст. (за матеріалами Київської губернії): дис... канд. іст. наук / І. І. Кривошия. – Умань, 1997.
6. Лісевич І. Т. Родом з України... (Польська національна меншина і культурне життя на Наддніпрянській Україні в II половині XIX – початку XX століття) / І. Т. Лісевич. – К., 1995.
7. Лісевич І. Т. У затінку двоглавого орла (польська національна меншина на Наддніпрянській Україні в II половині XIX – початку XX століття) / І. Т. Лісевич. – К., 1993.
8. Малий В. В. Етносоціальні процеси на Поділлі у 1861–1914 рр./ В. В. Малий – Кам'янець-Подільський, 2008.
9. Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність. – Житомир, 1998.
10. Ніколаєнко О. О. «Органічна праця» на українських землях Російської імперії в 30-90-х рр. XIX ст.: дис... канд. іст. наук. Рукопис. / О. Ніколаєнко. – Харків, 2006.
11. Оліпер С. І. Громадсько-політичне життя польської меншини Правобережної України 90-х рр. XIX ст. – на початку XX ст.: дис... канд. іст. наук. Рукопис/ С. І. Оліпер. – Кам'янець-Подільський, 2016.
12. Павлюк В. В. Вплив шляхетських родів Волині на соціально-економічний та культурний розвиток краю в XIX ст.: дис... канд. іст. наук./ В. В. Павлюк – Запоріжжя, 2000.
13. Палієнко В. І. З історії розселення польської людності на Правобережній Україні / В. І. Палієнко // Відродження. – 1994. – № 12.
14. Польська культура в житті України. Історія. Сучасність. – К, 2002.
15. Поляки в Ніжині: Зб. статей і матеріалів / Ф. Ф. Белінська (упорядник). – Ніжин, 2007.
16. Поляки на Волині. Історія і сучасність. – Житомир, 2003.
17. Поляки на Півдні України: історія і сучасність. – Т. 1. – Одеса, 2007.
18. Шахрай Т. О. Польська шляхетська верства в суспільно-політичному та культурному житті Волині (1900–1914 рр.) / Т. О. Шахрай // Ucrainika Polonica. – Київ, Житомир, 2004. – Т. 1. – С. 96–111.
19. Штан Г. В. Польський національний рух в Російській імперії (1905–1914 рр): дис... канд. іст. наук / Г. В. Штан – Харків, 2009.
20. Щербак М. Г., Щербак Н. О. Національна політика царизму на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) / М. Г. Щербак, Н. О. Щербак – К., 1997.

ТРАНСПОРТНЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Н. В. Нікуліна

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Українське термінознавство за останні 25 років зазнало значного поступу в розбудові термінологічних систем різних галузей людської діяльності. Науковці, галузеві фахівці і термінологи неодноразово у термінознавчих розвідках висвітлювали проблемні питання термінологічного назовництва й

нормування спеціальної лексики. Потребу досліджувати українську термінологію зумовила нагальна необхідність уживання питомої лексики у навчальному процесі вишів, а також подальше використання фахової лексики у перебізі виконання професійних обов'язків.

На часі підводити вже й підсумки пройденого шляху сучасним термінознавством, про що неодноразово писали відомі українські мовознавці І.М. Кочан [1] і Л.О. Симоненко [2], В.Л. Іващенко [3], в роботах яких подано огляди термінознавчих досліджень в Україні, проаналізовано здобутки і перспективи подальшого розвитку українського термінознавства. На думку Л.О. Симоненко, на сьогодні йдеться вже про дослідженість близько 150 термінологічних систем, що охоплюють різні галузі знання [2, 17].

Принагідно зазначаємо, що не тільки мовознавці, а й галузеві фахівці, як от професор, доктор технічних наук Б.Є. Рицар (Національний університет «Львівська політехніка»); професор, доктор технічних наук М.Д. Гінзбург (Інститут транспорту газу, м. Харків); кандидат фізико-математичних наук, старший науковий працівник О.Д. Кочерга (Інститут теоретичної фізики імені М.М. Боголюбова НАН України); кандидат фізико-математичних наук Є.В. Мейнарович (Інститут математики НАН України); професор, доктор медичних наук Л.І. Петрух (Львівський національний медичний університет ім. Д. Галицького); доцент, кандидат технічних наук В.С. Моргунюк (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Київ); професор, кандидат технічних наук І.Т. Ребезнюк (Національний лісотехнічний університет України, м. Львів) та ін., неодноразово торкалися проблем термінного вжитку, даючи свої ціннісні нормативні коментарі, що в багатьох випадках були покладені в основу чинних термінологічних стандартів та термінографічних видань.

Для розв'язання проблемних мовних питань науково-технічної термінології станом на 2016 рік в Україні проведено 25 вузькофахових, суто термінологічних конференцій: 10 наукових конференцій «Українська термінологія і сучасність» (відповідальний редактор – Л.О. Симоненко) і 14 наукових конференцій «Проблеми української термінології *СловоСвіт*» (відповідальний редактор – Б.Є. Рицар), наукова конференція «Наукова термінологія на початку нового століття: теоретичні і прикладні виміри» (відповідальний редактор – Л.Д. Малевич). У збірниках наукових праць зазначених конференцій відбито історію утвердження українського термінознавства на засадах державотворення, адже кожен учасник цих наукових заходів цілеспрямовано дбав про розвиток української наукової мови, що відбиває загальний стан кодифікації наукової галузі, її репрезентацію у словниках і довідниках. Основу доповідей складають такі важливі питання: методологія сучасного термінознавства; термін і проблеми стандартизації; термін і міжмовні аспекти комунікації; термінологічні проблеми перекладу; теорія термінографії і практика укладання галузевих словників; термін у системі освіти; культура фахової мови.

Зауважимо, що наше лінгвістичне уподобання, а саме термінологія транспортної галузі, неодноразово було предметом наукових досліджень як в українському, так і в зарубіжному термінознавстві, про вказане свідчить

опрацьована нами авторефератна та лексикографічна база наукових розвідок. Загальна проблематика термінологічних і термінографічних досліджень останніх десятиліть торкалася різних видів і підвидів транспорту: *авіаційного* (О.М. Акмалдінова, І.В. Асмукович, Д.Х. Баранник, Г.Д. Басова, С.А. Бершацька, М.М. Бондарчук, З.У. Борисова, В.М. Варенко, Т.Б. Горохова, Е.А. Григорян, Т.М. Дячук, Е.М. Етерлей, Г.Г. Єнчева, Є.А. Зюзіна, А.Г. Кириченко, Н.М. Кириченко, О.В. Ковтун, Г.І. Міськевич, М.М. Москальова, М.В. Новікова, Г.І. Олешко, Л.Г. Орлова, Н.П. Пеньковська, А.А. Романченко, Г.І. Русакова, О.Р. Рякіна, Д.М. Сапіро, Ю.Ю. Строева, Г.М. Сюта, Л.Б. Ткачова, Н.Л. Удод, В.І. Ульянов, Л.В. Успенський, Л.А. Халіновська, А.М. Шустов), *авіакосмічного* (Г.А. Аббакумова, О.М. Акмалдінова, Бахарлу Хаді, Р.О. Гільченко, Н.П. Демиденко, М.Б. Казачкова, І.М. Кубишко, Є.С. Угнаєв), *автомобільного* (Л.І. Воскресенська, О.І. Брацун, Е.І. Голованова, В.Г. Захарова, А.А. Єфремова, Т.В. Катиш, І.Е. Коротаєва, Л.І. Леснічая, Т.Г. Мішина, Н.В. Нікуліна, О.І. Павлова, І.М. Позднишева, Ю.М. Ревіна, Г.В. Садовнікова, Х.С. Саїткулов, О.П. Снежик, Н.М. Тимошенко, Н.П. Томасевич, Г.Б. Фогель, В.П. Шалімо), *залізничного* (С.М. Барак, О.А. Барташова, З.М. Булат, Е.Г. Ганиш, О.В. Демешкевич, С.А. Ісаєнко, О.П. Мосьпан, Т.О. Орлова), *морського* (І.В. Бондаренко, Б.Л. Богородський, О.А. Войцева, Л.В. Горбань, П.М. Каращук, О.Г. Козловська, Л.К. Жукова, М.В. Попова, Н.В. Полупанова), *трубопровідного* (М.Д. Гінзбург, Н.В. Горохова, С.М. Дорошенко, Р.М. Фролов, А.К. Сулейманова), *підіймально-транспортного устаткування* (Р.В. Ардовська), *суднобудування* (О.П. Лісагор, С.А. Павлова, Т.А. Штирбу), *судноводіння* (Л.В. Ярова). У лінгвістичній літературі також є низка робіт, у яких приділено багато уваги лексиці транспортної тематики, зокрема про лексичні одиниці – транспортні реалії США, Франції, Польщі, Німеччини у своїх роботах згадують Л.О. Манерко, С.А. Панкратова, І.М. Чіпан, С.А. Сафонкіна, Ю.О. Чунтомова, К. Люцінські, А. Marckward, Н. Mencken.

Наші наукові дослідження в царині термінознавства охоплюють перш за все пласт автотранспортної лексики, що відбивається й на нашій термінографічній діяльності, матеріали якої використовуються у навчальному процесі Харківського національного автомобільно-дорожнього університету для викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням [4, 5, 6].

До дослідження транспортної наукової лексики спонукає навіть діяльність українських громадських активістів, які прагнуть повернути українськомовну лексику в сферу маркування промислової продукції, що отримуємо з інших країн. Наприклад, у березні 2015 С.В. Літинський звернувся до автомобільних виробників з вимогою «про введення української мови у панелі приладів нових автомобілів. Згодом виробник автомобілів «Volkswagen» пообіцяв внести зміни в майже всі моделі вже із середини 2016 року, а автомобілі «Volkswagen» моделі «Touareg» почали випускатися з можливістю обрання україномовних текстів мультимедійних систем вже з листопада 2015 року. Завдяки позову та численним зверненням С.В. Літинського, компанія-виробник «SEAT» почала випускати авто «SEAT Ateca» із можливістю вибору українсь-

кої мови» [7]. І справді, чужомовна автотранспортна лексика має бути репрезентована українськими відповідниками, тому й тут варто долучатися термінологам до вироблення українських лексем для основних понять сучасного автомобілебудування.

Насамкінець варто зазначити, що українське транспортне термінознавство та інші всебічні дослідження української фахової термінології повинні викладатися як окремий навчальний предмет у технічних вишах України з метою його активного впровадження в реальне професійне мовлення майбутніх галузевих фахівців.

Література

1. Кочан І. М. Сучасне українське термінознавство: проблеми і перспективи розвитку / І. М. Кочан // Українська мова в національному просторі України : матеріали науково-практичної конференції (Львів, 15 грудня 2010 р.). – Львів. – С. 40–47.
2. Симоненко Л. О. Українське термінознавство: від витоків до сьогодення / Л. О. Симоненко // Наукова термінологія нового століття: теоретичні і прикладні виміри: збірник наукових праць / [відп. ред. Л.Д.Малевиц]. – Рівне, 2016. – С. 16–20.
3. Іващенко В. Л. Періодизація історії становлення української наукової термінології на тлі термінологічної діяльності в Україні: традиційні виміри / В. Л. Іващенко // Термінологічний вісник: збірник наукових праць / [відп. ред. В. Л. Іващенко]. – К., 2013. – Вип. 3(1). – С. 5–16.
4. Нікуліна Н. В. Термінознавство: лінгвістичний опис української термінологічної системи автомобілебудування / Н. В. Нікуліна. – Харків, 2006.
5. Нікуліна Н. В. Російсько-український словник автотранспортної термінології і номенклатури / Н. В. Нікуліна. – Харків, 2015.
6. Нікуліна Н. В. Словник транспортних чужомовних запозичень / Н.В. Нікуліна. – Харків, 2010.
7. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/svyatoslav.litynskyu>

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ІДЕЇ В УКРАЇНСЬКІЙ НАДДНІПРЯНСЬКІЙ ПРЕСІ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Н.П. Олешко

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

На сучасному етапі державотворчих процесів, в умовах російської агресії та відстоювання цілісності нашої країни зазначене питання є вкрай актуальним. У досліджуваний період преса була основним засобом масової інформації, який доводив до своїх читачів факти та повідомлення щодо політичного, економічного, культурного життя в Україні, на своїх шпальтах висвітлювала й аналізувала актуальні питання та проблеми української національно-визвольної боротьби, залучала до реального осмислення й аналізу подій всі верстви українського населення.

Поява Маніфесту 17 жовтня 1905 року, що проголосив основні демократичні права і свободи [9, с. 3], сприяла розвитку української преси в Наддніпрянській Україні. Внаслідок цього 12 листопада 1905 р. у Лубнах вийшов

перший номер газети «Хлібороб», а у Полтаві 24 грудня 1905 р. – тижневика «Рідний край»; у Харкові 1906 року – двотижнева газета «Порада» (видавець-розпорядник М. Лободовський) і щоденний політичний, економічний, літературний та громадський часопис «Слобожанщина» (редактор-видавець М. Міхновський). У 1906 році виходило 7 україномовних періодичних видань і журнал «Киевская старина» [6, с. 179]. З 1907 року почав виходити сільсько-господарський двотижневий журнал «Хлебороб», що видавався Харківським товариством сільського господарства за субсидією Харківського губернського земства [12, с. 1], у журналі містилися статті та повідомлення як російською, так і українською мовами.

У 1905–1914 рр. у Наддніпрянській Україні з'явилося до 30-ти українськомовних видань. Також виходили газети, в яких містилися матеріали як російською, так і українською мовами («Хлебороб», «Киевская старина»). Замість «Киевской старины» 1907 року почав виходити україномовний журнал «Україна» [8, с. 12]. Значну роль у висвітленні українського питання відіграв український російськомовний журнал «Украинская жизнь», що виходив у Москві. Велику роботу у цьому виданні виконував С. Петлюра. Більшість українських газет і журналів на той час виходило у Києві.

Такі видання, як «Світова зірниця», «Маяк», «Сніп» та ін., орієнтовані на сільську та міську інтелігенцію, важливим своїм завданням уважали об'єднання українського народу в єдину націю на підставі єдиної мови, культури й історії, всіляко пропагували ідею соборності. Газета «Рада» і місячник «Літературно-науковий вісник» пропагували ідею всеукраїнської спільності та солідарності, газета «Хлібороб» серед політичних вимог наголосила на потребі автономії та національного самовизначення. Часопис «Рідний край» був спрямований на сприяння пробудження національної свідомості всіх верств українського населення.

Зокрема, вважаючи українську інтелігенцію рушієм національно-визвольного руху, М. Міхновський у «Снопі» звертав її увагу на потребу консолідації національно-культурних сил [7, с. 1]. У рубриках і публікаціях часопису «Сніп» наскрізним був заклик до української інтелігенції Російської імперії не марнувати свої сили, здібності та енергію, а повернутися обличчям до свого народу і працювати для його добробуту, на прикладі активної боротьби української громадськості в Австро-Угорській імперії, зокрема у Галичині, рішуче стати на шлях боротьби за утворення вільної та самостійної України [7, с. 2].

У «Снопі» відзначалося, що український народ, поділений на дві частини між Росією й Австро-Угорщиною, зазнавав національного і соціального гніту. Український народ в Австро-Угорській імперії був більш активним у боротьбі за національно-культурний розвиток, ніж у Росії, тому там український рух набув значної сили й австрійські політики зрозуміли, що український народ є важливим чинником у майбутніх європейських стосунках і необхідно йти на поступки у вирішенні українського питання [1, с. 1]. А у публікації «Характеристика українців» говорилося, що один з лідерів Українського парламентського клубу Т. Окуневський виголосив в австрійському парламенті промову щодо свого перебування в українських місцевостях [11, с. 5–6]. Зустрівшись з

учителями, священиками, він наголосив, що на українських землях урядовими чиновниками не визнавалася окремішність українського народу, а, відтак, і його мови, культури тощо. Одна національна територія, один народ поділено на чотири частини серед угорців, поляків, румун і росіян. Звичайно, якщо протягом століть закладати у свідомість вищезгаданих народів, що українці – це лише їх невід’ємна частина і взагалі немає українського народу, то так воно й буде сприйматися. Не знаючи історії пригнобленого народу, не можна зрозуміти його становища та вимог. А поневолений народ, у свою чергу, намагається заявити про своє існування і зробити все можливе, аби не зникнути як національний організм. Із публікації «Снопа» виразно впливає ідея соборності української нації та необхідність боротьби за цю ідею.

Центральне місце на шпальтах українських видань займала ідея української автономії. У більшості статей ця вимога обґрунтовувалася поряд із природним правом кожної нації на самовизначення.

Українська наддніпрянська преса виділяла дві пріоритетні справи української політики Галичини: боротьбу за політичну реформу в Австро-Угорській імперії та за українізацію освіти. На її думку, реформування виборчої системи на демократичних засадах сприяло б визволенню українського народу Галичини від польської залежності.

У пресі констатовувалася непослідовність у політичній діяльності українських галицьких депутатів, критикувалася політика опортунізму, яка проводилася всупереч вимогам українського суспільства і відступала від принципового напрямку.

Проведення опортуністичної політики в українській пресі називалася політикою «дрібного опортунізму» [4, с. 337], що впливало як на польсько-українські відносини, так і на австрійсько-українські. Українська наддніпрянська преса писала про те, що як польські, так і австрійські політичні кола, усвідомлюючи здатність українських депутатів до поступу, часто вирішували питання на свою користь. Зазвичай польський уряд свідомо відкладав і затягував проведення політичної реформи, питання про відкриття окремого українського вищого закладу освіти, поділ Галичини на українську й польську частини. А українські політики задовольнялися вирішенням буденних справ (відкриття гімназії, банку тощо) [5, с. 565], відступаючи від загальнонаціональних. Отже, реально відбувалася заміна вирішення стратегічних питань на владнання поточних справ. На думку української преси, необхідним було паралельне вирішення як дрібних поточних справ, так і загальнонаціональних.

Українська преса Наддніпрянської України вказувала на хибність проведення опортуністичної політики, що призводила до падіння народної активності, призупинення національної боротьби, втрати реального розуміння головних принципів українського національно-політичного життя, цілей і завдань боротьби українського народу [2, с. 354].

Отже, українська наддніпрянська преса підтримувала державницькі ідеї і наголошувала на об’єднанні українських національно-визвольних рухів Австрійської та Російської імперії для спільної боротьби за національне визволення і

утворення незалежної соборної Української держави [3, с. 318]. Але необхідно було вирішувати загальнонаціональні питання шляхом активної, наполегливої та принципової боротьби на засадах моральності та самокритичності [10, с.17].

Література

1. 18 Березоля 1912 р. Харків // Сніп. – 1912. – № 12. – С. 1.
2. *Грушевський М.* На українські теми. Два роки галицької політики / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1909. – Т. 47, кн. 8. – С. 340-355.
3. *Грушевський М.* На українські теми. Крячуть ворони / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1907. – Т. 37, кн. 1-3. – С. 318-329.
4. *Грушевський М.* На українські теми. «Малі діла» / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1909. – Т. 48, кн. 11. – С. 333-341.
5. *Грушевський М.* Справа українських кафедр і наші наукові потреби / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1907. – Т. 37, кн. 1-3. – С. 42-57, 213-220.
6. Д.Д. Украинская пресса / Д.Д. // Украинский вестник. – 1906. – № 4. – С. 179-183.
7. 22 Січня 1912 р. Харків // Сніп. – 1912. – № 4. – С. 1.
8. М.Д. Українське слово й мистецтво. Українські часописи / М.Д. // Рідний край. – 1907. – № 14. – С. 11-12.
9. Маніфест 1905 року // Порада. – 1906. – № 1-2. – С. 3
10. *Франко І.* Відвертий лист до гал. Української молоді / І. Франко // Літературно-науковий вісник. – 1905. – Т. 30, кн. 4. – С. 11-19.
11. Характеристика українців // Сніп. – 1912. – № 1. – С. 5-6.
12. Хлебороб. – 1908. – № 1. – С. 1.

РОЗВИТОК ІСТОРІЇ В ЕПОХУ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

А.В. Павленко

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Людина завжди прагнула дізнатися про минуле своєї країни, пращурів, які передали нам свої духовні цінності та культуру. Духовні цінності – душа народу, його образ, з яким він постає перед світом. У них увічнені його характер та ідеали, збережені і примножені впродовж історичного розвитку національні традиції. Тому шлях до пізнання народу лежить через реконструкцію його духовних цінностей. Потреба звернення до свого ціннісного багатства завжди з'являється в часи, коли народ виходить на дорогу національної незалежності, будує нове життя, знаходячи в ціннісних пріоритетах орієнтири на теперішнє і майбутнє. Сьогодні необхідно дослідити, як звернення до минулого, розвиток історичної науки допомогло у ХІХ ст. формуванню модерної української нації.

Посилення інтересу до історії України, створення багатьох творів про рідну минувшину були одним із проявів українського національно-культурного відродження, яке розпочалося в Україні наприкінці ХVІІІ – в першій половині ХІХ ст. Саме в цей час розгорнулися збирання і публікація пам'яток народної

творчості, видання журналів і альманахів, вийшла «Енеїда» Котляревського, розвивалася українська літературна мова, відбувалося утвердження нової української літератури.

Усі ці процеси вплинули і на розвиток історичних знань та історичної думки. Широко розгорнулися збирання й публікація історичних джерел і пам'яток історичної думки, стали створюватися й діяти історичні товариства й установи, історією України почали займатися викладачі та професори ново-заснованих Харківського і Київського університетів, з'явилися узагальнювальні праці з історії України.

Особливо велику роль у розвитку історіографії і національного відродження взагалі відіграла «Історія русів» – історико-літературний публіцистичний твір, що став відомий у 20-х роках XIX ст. Весь виклад історії України невідомий автор підпорядкував обґрунтуванню на історичному матеріалі права українського народу на свою державність, на рівноправність з усіма народами. «Історія русів» уся пройнята ідеєю українського патріотизму [1, с. 42–56].

Значним кроком у розвитку української історіографії була «Історія Малої Росії» Д.М. Бантиша-Каменського, видана в Москві у 1822 р. Вона стала першою узагальнювальною працею з історії України, написаною з широким використанням матеріалів із московських і українських архівів. Велику роль у вихованні українського суспільства в національному дусі відіграла п'ятитомова «Історія Малоросії» М. А. Маркевича, видана в 1842–1843 рр. у Москві.

В Україні поширювались ідеї романтизму, прихильники якого закликали вивчати історію, культуру, мову, поезію, побут свого народу. Ідея народності як виявлення національної свідомості і самобутності охоплювала багатьох письменників, художників, учених, в тому числі істориків. Розгорталися етнографічні дослідження, передусім збирання й публікація пам'яток народної творчості. Були видані збірки народних дум і пісень, підготовлені М. Цертелєвим, М. Максимовичем, П. Лукашевичем. Науковець І. Срезневський видав у Харкові 6 випусків фольклорно-історичної збірки «Запорожская старина» [3, с. 376–418].

Засновники львівської «Руської трійці» М. Шашкевич, І. Вагилевич і Я. Головацький опублікували альманах «Русалка Дністровая», який містив українські народні думи, історичні пісні та інші пам'ятки народної творчості.

У 20–50 рр. XIX ст. історики здебільшого були одночасно й етнографами. Саме вони започаткували своєрідну етнографічно-романтичну течію в історіографії, яка пізніше стала називатися народницькою, оскільки її прихильники основною діючою силою в історії вважали народ і тому головним завданням історика ставили вивчення життя, діяльності, мови, культури, побуту і психології народних мас. До цих істориків належали І. Срезневський, О. Бодянський, М. Максимович, М. Костомаров, П. Куліш та ін.

Одним із видатних істориків XIX ст. був М. І. Костомаров (1817–1885). Він займався історією як України, так і Росії, написав багато праць з історії України: «Богдан Хмельницький і повернення Південної Русі до Росії» (1857), «Гетьманство Виговського» (1861), «Гетьманство Юрія Хмельницького» (1868),

«Павло Полуботок» (1876), «Руїна. Історія гетьманства Брюховецького, Многогрішного і Самойловича» (1881), «Мазепа» (1882), «Мазепинці» (1884) та ін. Більшість праць Костомарова видані у зібранні його творів «Історичні монографії та дослідження» [1, с. 42–56].

Головною заслугою Костомарова є те, що він, на противагу історикам, які в історії бачили діяльність лише царів, гетьманів, полководців та інших видатних осіб, один із перших у вітчизняній історіографії почав вивчати історію народу, його життя і рухи, протиставляючи народ державі. Ввівши до наукового обігу величезну кількість історичних джерел, Костомаров дав блискучі описи народних рухів – народних повстань в Україні, визвольної війни 1648–1654 рр. та ін.

Костомаров виступав за республіканський лад, відстоював право українського народу на вільний національний розвиток, ставав на захист української мови і культури.

У перший період своєї діяльності, в 30–50-х роках XIX ст., відомий письменник і історик П. О. Куліш (1819–1895) у творах «Україна. Од початку України до батька Хмельницького» (1843), «Повість об украинском народе» (1846) та інших ідилічно змальовував минуле України, козацтво, гетьманщину, захоплювався ідеєю української народності, високо цінував борців за свободу українського народу [3, с. 376–418].

Надзвичайно глибокий, незрівняний ні з чим вплив на відродження і розвиток національної свідомості українського народу справила вся і, передусім, поетична творчість Т.Г. Шевченка. Таким же небаченим доти був і вплив Шевченка на пізнання історичного минулого, сучасного й майбутнього України. Куліш мав усі підстави назвати Шевченка нашим «першим істориком». «Шевченко, – говорив Куліш, – наш поет і перший історик. Шевченко перше всіх запитав наші німі могили, що вони таке, і одному тільки йому дали вони ясну, як Боже слово, відповідь. Шевченко перше всіх додумався, чим наша старосвітчина славна і за що проклянуть її грядущі роди».

Одним з найбільш видатних істориків України був В. Б. Антонович (1834–1908). Його діяльність як історика проходила в Київській Тимчасовій комісії для розгляду давніх актів і в Київському університеті. Будучи ряд років (1863–1880) головним редактором Тимчасової комісії для розгляду давніх актів, Антонович займався збиранням архівних документів і видав 9 томів «Архива Юго-Западной России» з своїми великими вступними статтями. Він написав понад 300 праць з історії, археології і етнографії України. Найбільш значними є його праці: «Дослідження про козацтво за актами з 1500 по 1648 рік» (1863), «Останні часи козацтва на правому березі Дніпра за актами 1679–1716 рр.» (1868), «Дослідження про міста в Пів-денно-Західній Русі за актами 1432–1798 рр.» (1870), «Дослідження про гайдамацтво за актами 1700–1768 рр.» (1870), «Нарис історії великого князівства Литовського до смерті великого князя Ольгерда» (1877–1878), «Київ, його доля і значення в XIV – XVI ст.» (1882) та ін. Цими працями, заснованими переважно на нових архівних документах, Антонович зробив великий внесок у дослідження багатьох важливих питань, зокрема ввів у науковий обіг немало невідомих до нього фактів, почав вивчати нові проблеми

(про міста, міщанство, промисловість, гайдамаччину та ін.), розвінчував польсько-шляхетські історичні концепції щодо минулого України [2, с. 94–112].

Зі своїх учнів Антонович створив Київську школу істориків, які пильно вивчали документи, через що цю школу часто називають документальною. До неї належали М.С. Грушевський, Д.І. Багалій, М.В. Довнар-Запольський, В.Г. Ляскоронський, О.С. Грушевський, О.М. Андріашев, І.А. Линниченко, В.Ю. Данилевич, М.Ф. Біляшевський та ін. Зокрема, учні Антоновича всебічно дослідили історію руських, зокрема південно-руських, українських князівств у період феодальної роздробленості, через що школу Антоновича називають «обласниками».

Отже, у ХІХ ст. в Україні інтенсивний розвиток отримала історична наука. Було зібрано і опубліковано велику кількість історичних джерел, досліджено низку важливих проблем, створено узагальнюючі наукові і науково-популярні праці з історії України.

Таким чином розвиток історичних знань, що відбувався завдяки діяльності непересічних науковців і ретельних дослідників, мав важливий вплив на усвідомлення народом своєї самобутності, розуміння значущості й оригінальності історичної спадщини, сприяв становленню національної самосвідомості.

Література

1. *Грицак Я.* Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. / Я. Грицак. – К., 2000.
2. *Попович М.* Нарис історії культури України. – К., 1999.
3. *Смолій В. А., Гуржій О. І.* Як і коли почала формуватися українська нація. – К., 1991.

ДО СИНТАКСИЧНОЇ МАНЕРИ НАТАЛІЇ ГУРНИЦЬКОЇ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «МЕЛОДІЯ КАВИ У ТОНАЛЬНОСТІ КАРДАМОНУ»)

Л. І. Пац

Національний фармацевтичний університет

Лінгвістичний аналіз художнього тексту був і наразі залишається **актуальним**, оскільки такий мовленнєвий витвір яскраво засвідчує тенденції і зміни, відносну стабільність мовних норм і водночас динаміку розвитку лексичного складу та синтаксичного облаштування. Ми маємо **на меті** розпочати наше дослідження із синтаксису, позаяк, на думку А. Загнітка, саме в синтаксисі, особливостях і закономірностях вияву внутрішніх і зовнішніх чинників реалізації поєднання компонентів складного синтаксичного цілого, специфіці побудови самого тексту, напрямках інверсування, синтаксичного паралелізму (власне-синтаксичного і лексико-синтаксичного), шляхах актуалізації мовленнєвих одиниць, закономірностях вияву суб'єктивної модальності простежу-

ються особливості авторського мовлення, встановлюються параметри і координати мовної картини світу [2, 137]. Варто зауважити, що літературно-художній синтаксис продовжує піддаватися впливу розмовно-мовленневої стихії, але при цьому художньо привабливими постають ті твори, де такий вплив має свою межу, поміркований і виправданий.

На жаль, мовна палітра сучасної української прози далеко не завжди задовольняє естетичні смаки справжнього поціновувача слова. І тим яскравішим і привабливішим видається художній синтаксис роману Наталії Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону», що розповідає про історію забороненого кохання одруженого польського шляхтича і набагато молодшої за нього доньки священика греко-католицької церкви часів панування Австро-Угорської імперії на західноукраїнських землях. Драматичність сюжету, глибоке занурення в психологію головної героїні, майстерно виписане життя Львова середини ХІХ століття – усе це підкріплюється такою мовною красою і довершеністю, що викликає захоплення, бажання читати й перечитувати роман, насолоджуючись і змістом, і мовними засобами його втілення.

Увага до творчої манери Н. Гурницької зумовлена тим, що, попри використання звичних уже нині прийомів і засобів організації художнього тексту, письменниця має своєрідний мовний портрет, такий свій, рідний, український і водночас приправлений відтінком гречної старовини. Авторка роману не йде врозріз із сучасними тенденціями зближення художнього синтаксису з уснорозмовним мовленням і послуговується конструкціями, що засвідчують послаблення, розрив реченнєвотвірних синтаксичних зв'язків, зокрема у складному реченні, а відтак конструкції емоційно-експресивного синтаксису є невід'ємною складовою аналізованого твору. Відчуття нашої причетності до мовленневої ситуації спричинено великою кількістю питальних речень, що часто згруповані в ряди з паралельним текстотвірним зв'язком: *Ліпше розкажи, як у тебе справи? Як господарка? Як малий?; Чому ви так повелись зі мною? Чому дозволили винайняти помешкання на Краківській? Емоційність оповіді посилюється, коли питальність реалізується на тлі парцеляції: Адам? Тут? Знову?; Вас? Спровокувала?; з використанням обірваних речень: Іноді саме такі гарненькі дівчатка надто рано потрапляють у пікантні історії. Хоча...; неповних ситуативних чи контекстуальних: Чим там взагалі цікавитися? Наївною дівчиною?; – Ти щось хотіла? – зауваживши, що Анна надто пильно дивиться на неї, тітка теж придивилася до неї уважніше. – Щось сталося? – Нічого особливого.*

Манера художньої оповіді Н. Гурницької наближена до усного мовлення, бо в романі багато простих речень, з-поміж яких перевага надається односкладним: *Мені просто не треба було йти до нього додому; Потім поїдеш зі мною до Львова; За кілька хвилин йому доведеться перейматися цілком іншими проблемами;* неповним контекстуальним, де присудок стоїть у формі 3-ї особи однини, а підмет, що називає виконавця дії, має місце в препозитивному контексті: *Вийшов, машинально прикрив за собою двері й зупинився (Адам); Глибше вдихнула холодне повітря, зробила крок уперед, але майже відразу заплуталася у власній спідниці й впала на коліна (Анна).* Зауважимо, що

кількість таких конструкцій зростає в моменти високої емоційної напруженості, адже під час хвилювання, у складній психологічній ситуації ми навряд чи вибудовуємо розлоге мовлення, використовуємо довгі багатокомпонентні речення. А от при відсутності динаміки подій Н. Гурницька звертається до односкладних номінативних речень, з-поміж яких домінує називний теми: *Випадкові перехожі, сусіди, он ті дві кумасі невизначеного віку, які розмовляють при брамі, двірник, молочниця...; Звичайний стіл, прості крісла, темного різьбленого дерева шафа, полиці з рівними рядами книжок, годинник на стіні, ліжко, застелене темно-зеленим накриттям, такого ж кольору килим та штори.* Ряди таких речень надають статичності, уповільнюють розповідь, скрупульозно виписують кожну деталь, а тому місце, де розгортаються події, оживає в нашій уяві начебто намальоване фарбами на полотні.

Прийом парцеляції попри його дієвість як засобу смислової актуалізації та експресивізації тексту не постає домінувальною ознакою ідіостилю Наталі Гурницької, хоча письменниця і не відмовляється від розчленування цілісної реченнєвої структури, коли у функції парцелята постають і окремі члени речення, і прості речення, що за умови входження до препозитивної структури реалізовували б усі типи реченнєвотвірного синтаксичного зв'язку. Парцеляції частіше зазнають обставини: *Господи, як сильно вона його любить. **Понад життя; А ми й житимемо. Довго-предовго. Аж доки у нас стане на це сили і Божої ласки; Я не хочу. Щоб він дивився... Хай піде... Негайно.*** Рідше функцію парцелята виконує означення: *Нічого особливого у його зовнішності немає. Звичайний собі чоловік. **Міцної статури, середнього зросту і навіть уже не молодий.*** Семантико-синтаксичному членуванню піддаються і складні речення, зокрема у наведеному прикладі однорідна супідрядність руйнується і підрядні з'ясувальні частини – це вже ряд самостійних конструкцій, які посилюються питальною модальністю і засвідчують силу почуттів головної героїні: *Невже він не розуміє, як сильно вона його любить? **Як цінить? Як хоче бути поряд і підтримати?***

Привертає нашу увагу те, як змінюється синтаксична манера автора залежно від описуваного: емоційно-експресивний синтаксис при змалюванні драматичних чи напружених подій, переживань або сповнених гіркоти роздумів змінюється складними реченнями з різними типами синтаксичного зв'язку, коли потрібно уповільнити перебіг подій, а градус емоційності спадає: *Усе-редині будинок, щоправда, виглядав гірше: на дорогих меблях лежить грубий шар пилу, на різьбленому, чорного дерева столі порозпливалися незрозумілого походження плями, оббивка на дивані та на кріслах вимагає нехайного очищення, а з кутів додоу звисають мало не гірлянди павутини.* Певна статичність і застиглість ситуації досягаються введенням однорідних присудків, що виражені дієсловами дії, але, попри це, зовсім не надають динаміки: *Вона повільно та акуратно розправляє складки на сукні, неквапно розчісує волосся, вкладає його у зачіску, прискіпливо допасовує кожне пасмо, бере капелюшок, тоді так само зосереджено вдягає його, не поспішаючи, зав'язує стрічки під підборіддям, знов придивляється до свого відображення у дзеркалі, замислено поправляє квіти на капелюшку, вдягає рукавички, акуратно розправляє їх на кожному пальчику.*

Ми окреслили окремі штрихи ідіостилю Наталії Гурницької: на прикладі лише одного роману, тільки синтаксичний аспект, вибіркові засоби, а тому перспективи аналізу мовної специфіки художньої прози письменниці відкриті і чекають своєї реалізації. Особливо вражає своїм розмаїттям і «присмаком» лексика, що робить водночас внутрішній світ героїні близьким до порухів душі сучасної жінки, такої внутрішньо складної і суперечливої, і разом із тим підтримує часову віддаленість подій роману і сьогодення. Цей феномен ще потрібно розгадувати, а відтак це окреслює параметри майбутніх досліджень.

Література

1. *Гурницька Н.* Мелодія кави у тональності кардамону: роман / Наталія Гурницька; передм. О. Печорної. – Харків, 2016. – 400 с.
2. *Загнітко А.* Філософія поетичного синтаксису Володимира Сосюри: антропологічні категорії в семантиці дискурсу // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – Донецьк, 1998. – Вип. 4. – С. 137–140.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ВИРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

К.А. Піскун, В.В. Мірошніченко

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Мова як прояв національної самобутності народу зберігає і передає наступним поколінням етнічні особливості світосприймання, картини соціального та культурного побуту, звичаї та обряди, втілені у відшліфованих словесно-виражальних формах. Пізнаючи мову етносу в усіх її проявах і взаємозв'язках, пізнаємо й духовну природу її носія.

Однією з актуальних тенденцій сучасної лінгвістики є вивчення зв'язку мовних явищ із людським чинником, зокрема через культуру та етнографію. Саме тому наукові розвідки (М.Ф. Алефіренко, М.В. Жуйкова, В.В. Красних, О.П. Левченко, В.А. Маслова, В. М. Мокієнко, О.О. Селіванова, В.М. Телія, В.Д. Ужченко) присвячені вивченню фразеології у взаємозв'язку з культурою, етнографією.

Фразеологія – це вербальне втілення душі народу, віддзеркалення його внутрішнього світу. Фразеологічні одиниці (ФО) передаються з покоління в покоління майже без змін, чого не можна сказати про інший рівень мови. ФО – це «код культури»: часто в ньому зашифрований цілий сюжет.

На думку В.М. Телії, основною метою лінгвокультурологічного аналізу фразеологічних одиниць є «виявлення і опис культурно-національних коннотацій, що узуально супроводжують значення у формі образних асоціацій з еталонами, стереотипами та іншими культурними знаками і співвідносяться один з одним за допомогою когнітивних процедур, які додають цим коннотаціям осмислення» [3, 310]. Таким чином, у рамках лінгвокультурологічного підходу

національно-культурна своєрідність фразеологізмів виявляється в тому, що вони містять у собі комплекс наївних представлень носіїв мови про той чи інший еталон, концепт національної культури. Аналіз ФО дає можливість виявити національно-культурну конотацію певних понять, предметів, явищ культури.

В українській мові фіксуємо фразеологізми зі словом-компонентом хліб: **хліб насущний (насушний); шматок (кусок, кусень) хліба [насущного]; насущний шматок; хліб-сіть; відривати [шматок] [хліба] від рота; ділити хліб [і сіль] (хліб-сіть); жити єдиним хлібом; недосипати (недосипляти) / недоспати [ночей], [і (та)] недоїдати / недоїсти [хліба (шматка хліба)]; Перебиватися з хліба (з юшки) на воду (на сіль, на квас); відбивати (відбирати *т. ін.*) / відбити (відібрати *т. ін.*) хліб та ін.**

Як видно, найбільш розгалужена фразеологічна частина до значення «засоби до існування; заробіток». Це закономірно впливає із природи буття людини, залежності її фізичного стану від можливостей підтримувати життя всіма «засобами до існування». Цей зміст, як і значення інших фразеологізмів зі словом-компонентом **хліб**, виявляє найсуттєвіше в людському існуванні: працею дається людині хліб.

Для українців, як і для інших слов'ян, найбільшим скарбом і святинею вважається хліб. Вищий вияв поваги до людей, гостинність господарів за народною традицією засвідчується через хліб. Згадаймо відомий звичай зустрічати дорогих, бажаних, очікуваних гостей хлібом (хлібом-сіллю). Це також зафіксовано і у фразеологічному фонді української мови і трактується як один зі знаків етнокультури: **підносити хліб-сіть** – за старовинним українським звичаєм вручати гостеві (гостям) при зустрічі паляницю хліба та сіль на знак хлібосольства, великої пошани та в урочистих випадках [1, 618]. Про популярність цього звичаю в народі і його етичний зміст свідчить таке вживання в мові художньої літературі: *На зустріч вийшли з квітами дівчата І виступили повагом три діди, Три чисті білі хліби несучи З дрібками солі* (М. Рильський).

У цілісному значенні ФО **хліб насущний (насушний); шматок (кусок, кусень) хліба [насущного]; насущний шматок; хліб-сіть** маніфестована інтегральна сема «засоби, необхідні для прожитку, для існування», що, на думку Т.М. Князь, напряму мотивується введенням до лексичного наповнення слів-компонентів **хліб, хліб-сіть** [2, 74]. Ці номени стали, як зазначає В.В. Жайворонок, «обов'язковим обрядово-звичаєвим атрибутом у традиційній українській культурі» [1, 58], надто у зв'язку із тим, що хліб здавна був одним із символів сонячного бога, тому вважався не просто даром божим, а живою, божественною істотою: *Раніш селянина давили межі, панські володіння, вічні турботи про хліб насущний* (М. Чабанівський); – *Вивчиться, матиме якийсь кусень хліба – а це не кожному щастить* (С. Добровольський); *Мудрий і добрий мельнику, спасибі тобі за хліб-сіть і за непоказну людяність!* (М. Стельмах).

Для українців образ хліба усвідомлюється як своєрідний код національної культури, що є символом здоров'я, добробуту, достатку, багатства. Не дивно, що про нього згадували й у молитвах *Хліб насущний дай нам на сьогодні* (молитва *Отче наш*).

Отже, символічне значення **хліба** виявляється у звичаях, обрядах і т.п., однак найбільш багатогранно відображене в мові. Фразеологічні одиниці «вбирають» у свою семантику й постійно транслюють символічне значення **хліба**: «гостинність», «насуцна потреба людини», «їжа», «матеріальне забезпечення; заробіток», «бідність».

Література

1. *Жайворонок В. В.* Знаки української етнокультури: Словник-довідник – К., 2006.
2. *Князь Т. М.* Фразеологізми української мови на позначення заможності: структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультуро-логічний аспекти: моногр. / Т. М. Князь. – Х., 2014.
3. *Телия В. Н.* Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 173–204.

ВОЛОНТЕРСТВО ТА ЙОГО РОЛЬ В УКРАЇНІ

А.С. Попіванова, В.В. Карпенко

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Сьогодні необхідність в роботі волонтерів зростає як ніколи. У зв'язку із посиленням впливу на найбільш уразливі групи населення таких світових проблем, як винищення навколишнього середовища, зловживання наркотиками, загроза поширення СНІД/ВІЛ, постала нагальна потреба, щоб волонтери взяли на себе більшу частку відповідальності за розвиток співробітництва з державним та приватним секторами. Та все ж, наразі, багато аспектів роботи волонтерів за її неосязності залишаються невизначеними, оскільки у багатьох випадках їх діяльність здебільшого має неофіційний та неструктурований характер.

Історію волонтерської роботи в Україні важко простежити, оскільки формальне фіксування таких дій та їх вивчення розпочалося порівняно недавно. Однак не викликає жодних сумнівів той факт, що така робота в тій чи іншій формі існувала дуже давно. Волонтерська діяльність з давніх-давен була притаманна українському народу. Як пише дослідниця історії Галичини Адріана Огорчак, «українці завжди опікувалися старими та немічними, вдовами, сиротами. Сильний допомагав слабшому. Великі справи робили разом. Чуйність, ніжність у взаєминах між людьми викликали захоплення у мандрівників, які приходили до нас із далеких країн» [1].

В Україні поняття «волонтер» до 90-х р. ХХ ст. не існувало. Людей, що займалися суспільно-корисною справою називали добровільцями. В період Радянського союзу панував дух братства, спільноти, волонтерство набуло риси почесної повинності.

Сьогодні в Україні зароджується демократичне суспільство, яке має базуватися на принципах свободи, творчості та гуманізму. Варто також зазначити, що не лише громадські організації, а й держава теж намагається розвивати волонтерських рух в Україні.

В м. Біла Церква останнім часом волонтерський рух стрімко розвивається серед молоді, державних та недержавних організацій. Білоцерківський центр соціальних служб для молоді співпрацює з студентами Білоцерківського гуманітарно-педагогічного коледжу, а також з студентами інших вузів, школярами, волонтерська діяльність яких спрямована на просвітницьку роботу з дітьми та молоддю.

Білоцерківський центр соціальних служб для молоді створив «Школу волонтерів», мета якої забезпечити комплексної та практичної підготовки волонтерів всіх рівнів до реалізації соціальних та соціально-педагогічних програм. Також організовано театр-волонтерів, які ставлять театралізовані сцени, що змушують замислитись над власним життям.

Значну увагу Білоцерківська міська організація Товариства Червоного Хреста приділяє розвитку волонтерського руху. Волонтери під гаслом Червоного Хреста проводять тренінги, заходи та ігрові заняття на теми: «Профілактика ВІЛ/СНІД», «Пропаганда здорового способу життя», «Рання вагітність», «Подоласмо туберкульоз разом», «Молодь проти наркоманії», «Обміняй цигарку на цукерку» та інші. Також волонтери проводили опитування з різними категоріями населення на тему: «Як Ви ставитися до участі у волонтерському русі?» Відповідаючи на це запитання, 47% респондентів позитивно ставляться до участі у волонтерському русі та вважають його інструментом здобуття досвіду і навичок у майбутній професії; 29% опитуваних ставляться з недовірою, нерозумінням до діяльності волонтерського руху; 30% опитуваних хотіли б стати волонтерами тому, що їм подобається допомагати людям. 10% зазначили, що стали б волонтерами з цікавості, бажання спробувати себе у новій діяльності, познайомитися з новими людьми та ін. 13% опитуваних нейтрально ставляться до участі у волонтерському русі [2, 3].

З початком антитерористичної операції на сході України у квітні 2014 року в Україні активізувався волонтерський рух. Потужним поштовхом для розвитку волонтерського руху стала Революція Гідності. Цей рух у короткий строк став масовим явищем і поступово організувався у низку волонтерських рухів, таких як «Самооборона Майдану».

Більшість з них після закінчення Євромайдану не розчинилися, як можна було б припустити. Навпаки, вони розрослися та зайняли ся набагато складнішою та масштабнішою справою – допомогою нашим бійцям у зоні АТО.

Ще одна важлива організація – «Волонтерська Сотня» громадської діячки Олени Масоріної. З початку свого існування, організація діяла під час Євромайдану, зокрема, надавали допомогу пораненим, нині – допомагають бійцям АТО. В Харківській області були створені та успішно діють такі організації: волонтерська група «Наш Харків», фонд «Єдина Родина», БФ «Сестра Милосердя», «Реальная помощь военным». До «Штабу територіальної оборони Харківської області» увійшли «Громадська варта», благодійний фонд «Мир і порядок», волонтерська група «Help Army», громадська організація «Автомайдан», громадська організація «Самопоміч», «Громадська само оборона Харкова», «Правий сектор», «Комітет оборони Майдану» та інші.

Будь-яка людина, що свідомо і безкорисливо трудиться, щоб допомогти людям, які цього потребують, може називатися волонтером. Волонтер – це людина, яка володіє неабиякими комунікативними навичками і приваблює до себе людей, розуміє проблеми оточуючих та співчуває їм, має бажання безкорисливо допомогти вирішувати проблеми інших людей [4, 5].

Справді, зараз велика частина волонтерів – це школярі або студенти, які мають багато вільного часу. Завдяки своєму навчальному закладу нас знайомили з різними волонтерськими рухами. Волонтерських рухів багато, але нас ознайомили в всеукраїнським благодійним фондом «Серце до серця». Головною метою діяльності Фонду є робота зокрема порятунку життя і здоров'я українських дітей. Фонду вдається поєднати розваги та благодійність, залучаючи таким чином більше людей [6].

Отже, у сучасній науці волонтерську діяльність розуміють як добровільну неприбуткову діяльність фізичних осіб – волонтерів, що спрямована на надання допомоги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Тому в добровільній роботі беруть участь різні категорії волонтерів, людина будь-якого віку і статі, з будь-якою освітою яка спроможна відчувати означені потреби інших людей і на добровільних засадах допомагати їм, але професійно. Волонтери важливі для кожного суспільства, тому що вони працюють без користі для себе, показуючи цим суспільству, що є ще в житті речі більш цінні, ніж отримання матеріальної нагороди. Охорона довкілля, культура, розвиток і позитивний імідж країни є основними напрямками роботи волонтерів в Україні [7].

Література

1. *Бондаренко З. П.* До питання про менеджмент та супервізію волонтерської роботи [Текст] / З. П. Бондаренко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2012. – № 2. – С. 43-53.
2. *Буздуган Я.* Еволюція світового волонтерського руху [Текст] / Я. Буздуган, О. Никонович // Віче. – 2013. – № 12 (черв.). – С. 7-10.
3. Великий і дієвий ресурс [Текст] : [молодіжний волонтерський рух в Україні] // Соціальний захист. – 2009. – № 7. – С. 48-49.
4. Волонтерство в Україні: я не чарівник, я тільки вчуся [Текст] : [культурно-соціальний проект АРТ-ПІКНІК Слави Фролової] // Team teens. – 2014. – № 7. – С. 16-17.
5. Волонтерство – це море позитиву, нових вражень і цікавих спогадів [Текст] // Євробюлетень. – 2011. – № 7. – С. 24-25.
6. Волонтерський рух в Україні планується підтримати на законодавчому рівні [Текст] // Юридичний журнал. – 2009. – №1. – С. 104.
7. *Горбачёв В.* Спешат на помощь [Текст] : [волонтерство – это не всегда жертвы и страдания. А ещё отличный способ бюджетно съездить в любую страну и сделать там что-то особенное, о чём отдыхающие курортов «всё включено» даже не мечтают] / В. Горбачёв // Cosmopolitan. – 2014. – № 6. – С. 280-283.

РОЗВИТОК ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

М.О. Поповцева

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Україна славиться дивовижними краєвидами, різноманітною культурою, яскравою історико-архітектурною спадщиною, а також лікувально-рекреаційними ресурсами. У наших селах живуть та працюють дуже добрі люди, які завжди у змозі вам допомогти. Але сьогоднішня велика проблема багатьох сіл – це зростаючий надлишок робочої сили. На жаль, у сільській місцевості України ми бачимо відсутність капіталовкладень на збільшення нових місць. Для подолання цієї проблеми варто приділяти більше уваги тим галузям, які не потребують для свого розвитку великих грошей. Це відноситься до сільського туризму, який вже розвивається в Україні. Адже села, що мають прекрасну рекреаційну базу, завжди приваблюють туристів. Особливо ті, що розташовані на берегах річок, морів та в гірській місцевості.

Україна має усі можливості для розвитку відпочинку у селі, які покращать становище з безробіттям та сприятимуть поліпшенню соціально-економічної ситуації сільської місцевості [2].

Завдяки зеленому туризму мешканці великих урбанізованих міст здатні поринути в українську культуру і пізнати традиції свого народу. Сільське населення України має можливість заробляти великі гроші у сфері туризму, якщо надаватимуть такі види послуг як робота гідом, підготовка культурних програм, прокат туристичного спорядження, виробництво екологічно чистих продуктів харчування, готування їжі та інше [3].

Але господарі домівок повинні розуміти усю відповідальність, яка на них очікує. Адже клієнту має усе подобатися, щоб було бажання знову сюди повернутися. Гість, який збирається відпочити у сільській оселі, бажає насолоджуватись чарівною природою. Через ця місцевість повинна бути доглянутою та приваблювати своєю бездоганністю. Селяни мають дотримуватися санітарно-гігієнічних умов проживання, не смітити на вулицях, дбати про естетичний вигляд будинків, садків. Щонайбільше зелених насаджень, тим краще.

Основна складова відпочинку – це умови проживання. Власникам агроосель треба подбати про комфортний нічліг, наявність засобів особистої гігієни та повноцінне харчування. Тому господарям варто керуватися рекомендаціями з категоризації сільського житла Української спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму [1]. Продуктивним методом для поліпшення умов проживання може слугувати оціночна шкала і відгуки відпочивальників, завдяки яким господар будинку буде аналізувати свої помилки.

Більшість власників будинків для відпочинку надають продукти харчування, що власноруч виростили на городі. Але туристам зовсім необов'язково готувати самостійно, оскільки це є однією з характерних рис сільського відпочинку.

Коли обираєш оселю для відпочинку, потрібно детально ознайомитися з усією інформацією, щоб вже після приїзду не було неприємних сюрпризів. А людям, які займаються прийманням гостей, треба подбати про транспортні розв'язки і про інформаційні таблички.

Щоб люди, які живуть в цьому регіоні, дотримувалися чистоти довкілля і взагалі доброзичливо ставилися до приїжджих, потрібно показати різні плюси такого виду діяльності.

Проблема зеленого туризму в тому, що люди першого покоління не хочуть їхати в село, так як у них воно асоціюється більше з поганими спогадами – відвідини родичів, догляд за житлом батьків, участь у сільськогосподарських роботах. Через це для людей сільська місцевість – це робота, але ніяк не відпочинок, на який ще треба приділяти вихідні або витратити гроші.

Але не все так погано, адже поціновувачі такого етнічного відпочинку завжди знайдуться. Наприклад, основні любителі зеленого туризму це:

- мешканці промислових центрів (через екологічність цієї форми відпочинку);
- справжні городяни (3–4-те покоління – через екзотичність);
- шанувальники українських народних традицій (через принади сільського способу життя та чистоту довкілля);
- люди з малим і середніми статками (через вартість відпочинку у селі) [4].

Але ситуація з іноземними туристами складніша. Люди з інших країн звикли до нових технологій, кращого стандарту житла, більш великого вибору активного відпочинку, що у нас не так сильно розвинене.

Однак, тенденції останніх років свідчать, що західні країни бачать перспективу українського сільського відпочинку і туризму на міжнародному туристичному ринку. Свідченням цього може бути організаційна й технічна допомога міжнародних фондів, наприклад, Фонду розвитку Карпатського єврорегіону, програми TACIS, завдяки якій реалізовані проекти підтримки сільського відпочинку і туризму в Карпатському регіоні. Нині Європейський Союз відкрив спеціальну кредитну лінію в розмірі 100 тис. євро на розвиток невеликих приватних готелів й агропансіонатів, організованих за «домашнім» взірцем.

Разом з цим проблема міжнародного формату складається з незнанням будь-якої іноземної мови. Через це власникам агрооселень потрібно зайнятися вивченням, наприклад, англійської мови або мови країн-сусідів, бо це основна перешкода, через яку зелений туризм в Україні все ще не на міжнародному ринку. Тому досі маємо таку сумну статистику: в польських, словацьких і румунських Карпатах щорічно відпочиває на один-два порядки більше західноєвропейських зелених туристів, ніж в українських Карпатах.

Сьогоднішня мета – це розвиток сільського туризму та поширення рекламної інформації. Насамперед повинні бути задіяні такі види маркетингових комунікацій, як статті, інтерв'ю, семінари, телепередачі, що викликають довіру та позитивну реакцію.

Але слід зазначити, що розвиток сільського туризму в гірських ландшафтах несе в собі проблеми охоронного характеру. При цьому не забуваємо, що сільський туризм має пізнавальний характер. Туристи знайомляться з національними традиціями та культурою, народними промислами та ремеслами. Зелений туризм – це перш за все активна участь у житті села. Туристи відчують себе справжніми селянами і ведуть відповідний спосіб життя. Вони живуть в затишних садибах, збирають гриби та ягоди, ходять на полювання та риболовлю, допомагають у полі, за бажання можуть навчитися їздити верхи на коні, виготовляти горщики з глини, плести вироби з лози та навіть доїти корову тощо. Також туристи беруть участь у народних обрядах та гуляннях.

Насамкінець зазначимо, що лише сільський зелений туризм у сучасних економіко-демографічних умовах здатний реально допомогти малим поселенням України вижити, адже саме малі села своєю специфічністю притягують відвідувачів.

Література

1. *Гловацька В. В.* Сільський зелений туризм: сутність, функції, основні організації/ В. В. Гловацька // Економіка АПК. – 2006. – № 10. – С. 148–155.
2. *Заставецький Т.* Туризм як одна із пріоритетних галузей розвитку депресивних аграрних регіонів України / Т. Заставецький. // Регіональні географічні дослідження України та суміжних територій: Зб. наук. праць. – Луганськ, 2006. – С. 120–121.
3. *Мельниченко С. В., Михайличенко Г. В.* Розвиток сільського туризму як джерела отримання додаткових доходів особистих селянських господарств України// Бар'єри та можливості розвитку середнього та малого бізнесу/ Матеріали наук-практ конференції, м. Київ, 14-15 лютого. – К., 2005. – С. 250–251.
4. *Рутинський С. І., Зінко Ю. В.* Сільський туризм. Навч. посіб. – Київ, 2006.

ВИТОКИ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ІДЕЇ

Л.А. Прилуцька

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Українська соціалістична ідея, відповідні їй руху і політичні течії за всю історію їх існування невідворотно стикалися з проблемою національної, яка не могла реалізуватися без вирішення соціальних питань. Серед перших, хто намагався поєднати соціальне і національне на просторах України, були учасники Кирило-Мефодіївського братства 1846–1847 рр. Кирило-мефодіївці наріжним каменем української історичної пам'яті проголосили козацтво – це демократичний соціум, який не знав автократизму. Козацькі громади – це власне території українського селянства і міщанства, непідвладні польському державному устрою, які стали жити за козацькою юрисдикцією. Саме кирило-мефодіївці намагалися виробити культ інакшості українців, принципової їхньої

відмінності від сусідів для того, щоб виокремити український етнос і його територію з польських та російських теренів. Цьому мала слугувати ще одна важлива засада. Український народ мав свій особливий соціальний устрій – громаду. Українська громада – самодостатній організм, що завдяки своїй самоорганізації виступив за соціально справедливий устрій, якому на перешкоді були польська шляхта і російський абсолютизм. Цей утопічний український соціалізм, ніби вдало пристосований для романтичних часів, виявився малоприслужним для часів політичного розвою національного руху в Україні, коли стало зрозуміло, що для будівництва держави потрібен не особливий суспільний тип, а звичайна випрацювана європейська модель організації влади і соціуму.

Провідниками соціалістичної ідеї були організації української інтелігенції – громади, одна з яких з'явилася в Київському університеті в 1860–1861 рр. До її складу увійшли: В. Антонович, М. Драгоманов, П. Чубинський та інші. Згодом, у М. Драгоманова спостерігається трансформація поглядів під впливом європейських соціалістичних ідей від українофільства до ідей лібералізації соціалізму. Його основним завданням стала пропаганда ідеї «громадівського соціалізму». Громада, на думку М. Драгоманова, це не просто добровільне об'єднання людей, вона мусить бути об'єднанням вільних людей. Головною відмінністю громади від держави є те, що вона добровільно об'єднує вільних індивідів, а взаємовідносини між ними регулюються переважно засобами морального впливу. Громада не може нав'язати свою волю будь-кому з своїх членів силою, оскільки він має право в будь-який момент залишити її. Лише переконання, апеляція до розуму і совісті є допустимими засобами нав'язування волі колективу одиниці. Драгоманівська думка йде від індивіда до об'єднання індивідів і далі, до створення національних та світової спілок добровільних об'єднань індивідів – громад.

У 70-ті роки XIX століття на території України відзначається поширення окремих праць К. Маркса і Ф. Енгельса. Їх популяризаторами виступали революційні народники. В другій половині XIX в Галичині, як і в Наддніпрянщині, розвивається народницький рух. Розвиток української культури в умовах лібералізації політичного життя в Австро-Угорській імперії послужило поштовхом до утворення прогресивного шару інтелігенції, серед якої було багато вихідців з низів. Це сприяло зміцненню позицій демократичного, радикального спрямування на противагу консервативному народовству. Визначальними для радикального напрямку, який представляли, зокрема, І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький, Ю. Бачинський, стали ідеї «громадівського соціалізму» М. Драгоманова. Безперечним лідером цього напрямку в Галичині стає Іван Франко. Однак поступово він відходить від ідей «громадівського соціалізму», акцентуючи увагу на ролі держави як фактор і створення умов розвитку індивідуума. Соціалістичне суспільство І. Франко уявляв як співдружність людей праці, засновану на господарській рівності, повній громадянській і політичній свободі, несумісній з державою. У майбутньому суспільстві повинно утвердиться справжнє народовладдя. Головними осередками влади народу будуть громади, що виконуватимуть усі функції управління суспільством. Органи представ-

ницької демократії утворюються на рівні вільного союзу громад, представники яких формують єдиний представницький орган для вирішення важливих питань – зовнішньої торгівлі, суду, оборони та ін. На відміну від марксизму І. Франко прагнув до того, щоб його соціалізм спирався на загальнолюдські, а не на суто класові цінності. Це мав би бути самоврядний, недержавний соціалізм. В 1890 році він був одним з ініціаторів, а згодом головою та ідеологом першої української політичної партії – Русько-української радикальної партії. Також ідею соціальної справедливості з певною українською забарвленням в тій чи іншій мірі сповідалася Л. Українкою, П. Грабовським, М. Коцюбинським. У 1900 році була створена українська соціалістична партія на чолі з Б. Ярошевським, але вона була нечисленною і через деякий час розпалася. Така ж доля спіткала і створену в 1903 році другу Українську соціалістичну партію. Обидві партії брали за основу програму польських соціалістів. З надр ще однієї партії – Револьюційної української партії – згодом утворилися інші партії, здебільшого з чітко визначеними соціалістичними орієнтирами. А сама РУП була перетворена в Українську соціал-демократичну робітничу партію і в ідеологічному плані зафіксувала свою єдність із західноєвропейською соціал-демократією, але на противагу РСДРП категорично відкидала необхідність встановлення диктатури пролетаріату. Неформальним лідером партії фактично став В. Винниченко. Після Лютневої революції УСДРП підтримала ідею утворення Центральної ради і партія створила там фракцію. В цей же час Українська партія соціалістів-революціонерів есерів оформилася в єдину партію. В основу програми лягли основні положення програми загальноросійської партії соціалістів-революціонерів. Також остаточно оформилися партії Українська партія соціалістів-федералістів та Українська партія самостійників-соціалістів. Представники партій соціалістичної орієнтації склали більшість Генерального секретаріату. Однак у роботі уряду соціал-демократів виникало багато проблем і сам уряд проіснував недовго. З приходом до влади П.Скоропадського українських соціалістичних партій і новоутворень громадські організації знову об'єдналися в опозиційний до гетьманського режиму блок, який згодом трансформувався в Національний союз. З метою керівництва повстанням був обраний вищий орган – Директорія. В результаті повстання гетьман зрікся влади, а Директорія тимчасово перетворилася на верховний орган влади в Україні. В.Винниченко фактично став керівником держави. Уся повнота влади зосередилася знову в руках українських соціал-демократів. У 1919 році пройшов з'їзд УСДРП, на якому гострі дискусії про владу в Україні призвели до розколу партії на дві фракції.

Вже з перших днів приходу до влади Директорії між ключовими представниками УСДРП В. Винниченко і С.Петлюрою загострилися протиріччя. В цілому, в 1918–1919 рр. всі політичні партії соціалістичної орієнтації переживали глибоку ідейно-організаційну кризу, знаходилися в пошуку свого місця в політичній ситуації в Україні, виробляли нові методи і тактику своєї боротьби. Особливо ці проблеми загострилися в період захоплення денікінськими військами території України і провалу польсько-української кампанії. Крім того утворення Комуністичної партії (більшовиків) України позбавляло українські партії соціалістичної орієнтації монопольного права бути виразником інтересів

робітничого класу і селянства. До того ж постійні розколи в їхніх рядах свідчили про стрімке сповзання з соціал-демократичних на комуністичні позиції. Використовуючи політичний та ідеологічний тиск, репресії та терор більшовики успішно ліквідували своїх супротивників і конкурентів. Подібна доля спіткала і українських соціал-демократів. І навіть в еміграції партії, що відновляють свою діяльність до початку 30-х років, як правило саморозпускаються, оскільки не бачили перспектив національно-визвольної боротьби. З 1925 року до 1990 року Компартія України залишалася єдиною політичною силою в Україні. Лише події серпня 1991 року внесли зовнішні корективи, усунувши КПРС з політичного життя країни.

Література

1. *Гирич І.Б.* Концептуальні проблеми історії України. – Тернопіль; навчальна книга. – Богдан, 2011. – 224 с.
2. *Оніщенко І.Г.* Основи етнодержавства: Навч. посібник. – К, 2003. – 168с.
3. *Партия демократического социализма. Пятнадцать лет Социалистической партии Украины. Хроника событий. Документы.* / Руководитель авторского коллектива В.Я. Шибко. – К., 2006. – 292 с.
4. *Слющинський Б.В.* Історія суспільно-політичної думки: курс лекцій: Навч. посібник. – К., 2005. – 453 с.

ВОЛОНТЕРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

З.В. Протопопова, Т.П. Тулинська

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Добре роби – добре й буде.

Волонтерство, або **волонтерська діяльність** (від фр. *volontaire* (доброволець), лат. *voluntarius* → лат. *voluntas* (вільне волевиявлення), лат. *volō* (бажання, намір)) – добровільна безкорисна суспільно корисна діяльність. Може здійснюватись і окремими людьми, і організаціями [4].

Критеріями волонтерської діяльності прийнято вважати: добровільність; безоплатність; роботу, що виконується у вільний час; громадську корисність.

Кожного року у світі у волонтерській діяльності беруть участь понад 100 млн осіб, і в багатьох країнах вона забезпечує 4–8%ВВП. Немає точної дати утворення волонтерського руху для допомоги людям і армії в цілому в Україні, а також точної дати утворення волонтерської організації, але з 1985 року щорічно 5 грудня відзначається Міжнародний день волонтера [1].

У нашій державі є Закон України «Про волонтерську діяльність», в якому йдеться, що волонтерська діяльність спрямована на надання допомоги (безкоштовних робіт та послуг). Закон включає 12 статей про права та обов'язки волонтерської діяльності. Наприклад: «Волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості. Волонтерська діяльність є формою благодійної

діяльності. Безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю» [3].

За минулий рік кількість благодійних українських організацій сягнула 15 тисяч. Така статистика пояснюється тим, що українці за менталітетом дуже чутливі. Тож у критичній ситуації, а саме після доленосних подій у країні, схильні до співчуття українці все більше жертвують на добрі справи.

Усім відомо, що волонтерство в Україні набуло масового характеру під час Євромайдану. Справжнього всенародного масштабу волонтерство в країні почалося з боями на Донбасі. Волонтери возили і возять на передову для бійців АТО амуніцію, зброю, техніку, продукти харчування та ліки. Процес збору коштів, як на лікування, так і на придбання необхідного, відбувався в основному за допомогою публікацій в ЗМІ і соцмережах. Деякі волонтери співпрацюють із Міністерством оборони України та іншими владними структурами, командирами батальйонів задля безпеки на місці переговорів та обмінів, при пересуванні територією бойових дій, перетині блокпостів, транспортуванні у шпиталі [6].

Метою нашої статті є розповсюдження інформації про діяльність волонтерських організацій в Україні та Харкові. Адже деякі з волонтерів стали вельми шанованими і вагомими в суспільстві і державі людьми. Вони робили і роблять чималий внесок у життя суспільства, волонтери турбуються про людей, допомагають навіть більше ніж держава. Серед них:

Юрій Бірюков – бізнесмен, з 1 грудня 2013 р брав участь у Євромайдані як волонтер-медик, з березня 2014 р. організував волонтерську групу «Крила Фенікса», що опікувалася забезпеченням українських військовослужбовців, які воюють на Сході;

Георгій Тука – ІТ-технолог. З початком бойових дій на Сході Тука разом з ІТ-шником Романом Синіциним організували волонтерську групу «Народний тил», що займалася допомогою українським бійцям АТО. Пізніше в рамках організації з'явилися такі проекти, як «Медицина Народного тилу», «Колеса Народного тилу»;

Дана Ярова – бізнесмен. Налагодила співпрацю з американським благодійним фондом і займалася реформою медзабезпечення військовослужбовців у зоні АТО. Ярова є ініціатором, куратором і виконавцем проекту, в рамках якого, починаючи з четвертої хвили мобілізації, солдатам почали видавати сучасні аптечки;

Олексій Мочанов – гонщик. За часів Євромайдану був одним з лідерів Автомайдану. З друзями заснував волонтерське об'єднання «Добровоз», яке допомагає бійцям на фронті. Мочанов активно висвітлює проблеми армії на телебаченні і в соцмережах;

Юрій Касьянов – бізнесмен. Касьянов разом з іншими волонтерами створив організацію «Армія SOS», яка займається будівництвом розвідувальних безпілотних літальних апаратів для українських військових у зоні АТО. Також «Армія SOS» забезпечує розвідників і артилеристів планшетами з оффлайн-картами із супутників і програмою розрахунку балістики [5].

Найвизначніші та найвідоміші волонтерські організації в Україні:

- Координаційний центр міста Києва.
- Армія Sos.
- Всеукраїнське об'єднання «Патріот».
- Благодійний фонд допомоги армії «Повернись живим».
- Об'єднання «Кожен може допомогти».
- Крила Фенікса.
- Підтримай армію України.
- ФОНД Діани Макарової.
- Повернись живим.
- Волонтери без кордонів.
- Офісна сотня допомоги Української армії.
- ДемАльянс допомога.

Окремо хочеться згадати про волонтерів та волонтерські об'єднання Харківщини. Волонтер **Тетяна Харлан** вже більше двох років займається виготовленням сухих пайків для бійців АТО.

«Станція Харків» – волонтерська ініціатива, створена у Харкові у травні 2014 року. Незалежна і недержавна, некомерційна, благодійна та громадська організація, створена з метою ефективного надання актуальної допомоги людям, які опинилися в біді. «Станція Харків» об'єднує і координує зусилля багатьох волонтерів та громадських організацій, що займаються допомогою переселенцям із зони АТО та АР Крим, родинам загиблих учасників бойових дій, харків'янам, що потрапили в біду, за різними напрямками (поселення, гуманітарна допомога, психологічна реабілітація, допомога у працевлаштуванні, інформаційна підтримка, медичний, юридичний, соціальний супровід і т.д.). На «Станції Харків» працює біля 110 волонтерів, 70 у Харкові, інші у Харківській області. 40% волонтерів – ВПО.

«Станція нового покоління», яка здійснюється ГО ВІ «Станція Харків» у рамках проекту «Психосоціальна підтримка та робота із конфліктами», що є однією з ініціатив інфраструктурної програми для України Німецького уряду, що виконується Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. Проект «Станція нового покоління» – психо-соціальна адаптація дітей та підлітків ВПО у Харківській області розпочався 22 квітня 2016 року у Харкові та регіональних пунктах в Ізюмі, Балаклії, Барвінкове та Куп'янську Вузловому. Його тривалість складатиме 6 місяців.

Благодійний фонд «Ранок-Україна» створено задля допомоги переселенцям зі сходу України. Оскільки фонд створений при видавництві «Ранок», їх місія – допомагати тим, хто хоче розвиватися і любить читати, але з різних причин не може придбати дитячу літературу. Вони передають книжки багатодітним родинам, дитячим будинкам, бібліотекам. За два роки фонд презентував понад 50 тисяч друкованих видань. Спочатку благодійний фонд планував допомагати лише дітям із Донецької та Луганської областей. Але склалося так, що допомагають усім, хто по-справжньому цього потребує.

«Харківський центр волонтерів» було створено за підтримки управління у справах сім'ї та молоді Харківської міської ради з метою розвитку волонтерського руху, активного залучення молоді до реалізації соціальних програм. До складу організації входять студенти, учні шкіл, представники студентського та шкільного самоврядувань, інших громадських організацій, метою яких є: пропаганда здорового способу життя та профілактика негативних явищ; сприяння розвитку лідерських якостей та творчого потенціалу молоді; залучення молоді до соціально-вагомої роботи (ігротеки в інтернатних закладах, проведення клубів спілкування молоді з функційними обмеженнями, надання допомоги багатодітним родинам, проведення соціальних акцій та заходів).

Отже, роль волонтерства і волонтерського руху в Україні є чималою. Завдяки волонтерам переважна частина армії, переселенців, інвалідів, дітей-сиріт фінансово забезпечені, мають ліки, їжу, зброю. Немає масштабної проблеми у співіснуванні людей. Держава не може повністю утримувати, надавати допомогу людям, а волонтерський рух, що визнаний як найефективніший чинник допомоги, надає можливість людям надалі отримувати допомогу у скрутних становищах.

Література

1. Большое сердце. Самые известные волонтеры Украины. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua/statji/bolshoe-serdce-samye-izvestnye-volontery-ukrainy-.html>.
2. Благодійний фонд Ранок-Україна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fond.ranok.com.ua/>.
3. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 42, ст.435. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://go.mail.ru/search?fm=1&rf=11956636&q>.
4. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%DBE>.
5. Волонтерські організації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mip.gov.ua/content/volonterski-organizacii.html>.
6. Книщенко Н. П. Статус сучасного українського волонтерського руху / Н. П. Книщенко // Зб. наук. праць Міжнародної науково-практичної конференції «Волонтерський рух: історія, сучасність, перспективи». – Х. : Видавництво ХНАДУ, 2015. – С. 60–63.

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА ДЕНІКІНСЬКОГО РЕЖИМУ НА ХАРКІВЩИНІ В КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ З «УКРАЇНСЬКИМ СЕПАРАТИЗМОМ» (ЛІТО – ЗИМА 1919 р.)

В.В. Резніков

Харківський державний університет харчування та торгівлі

Україно-російські стосунки в силу географічного розташування мають тривалу та суперечливу історію, що нараховує сотні років. Проте основною характерною рисою, що проходить своєю «червоною ниткою» через весь період взаємоіснування, є бажання Москви всіляко знищити зародки незалежного існування України. Подібне прагнення спостерігається у всіх московських

геополітичних формацій – Російської імперії, червоної чи білої Росії періоду громадянської війни 1917–1920 рр., СРСР чи сучасної путінської РФ.

Із червня по грудень 1919 р. абсолютна більшість тогочасної Харківської губернії перебувала під окупацією Збройних сил Півдня Росії генерала А. Денікіна. Являючись, за своєю суттю, державником та адептом «Єдиної і невіддільної Росії», Денікін був не здатен враховувати тих докорінних змін, які відбулися після революції із представниками національних «окраїн» колишньої Російської імперії, серед яких відшукувала свою національну ідентичність і Україна. Подібні шовіністично-імперські погляди сповідували й однодумці Денікіна, про що свідчить численна мемуарна спадщина, що була створена низкою діячів білого руху вже перебуваючи на еміграції.

Питання українського національного руху в мемуарах «великодержавників» розглядалося через призму ненависті та презирства й трактувалося як сепаратизм: «Українці – до них одне презирство, як до ренегатів та разнузданих банд» [6, с. 108]. Причому «український сепаратизм» розглядався в ракурсі імпорного явища, що було інспіровано ззовні Австро-Угорщиною, Німеччиною та іншими «ворогами» з однією-єдиною метою – підірвати міць «Великої Росії» [8, с. 12]. Подібні адепти «Великої Росії» доходили до того, що відмовляли в самому існуванні мови, культури та історії окремого українського народу [8, с. 14; с. 47–50]. Всякий же спротив білогвардійцям розглядалося як звичайний бандинізм [2; с. 245].

Тим не менше, існували певні особи зі старої царської армії (насамперед, неросійського походження), які не підтримали білих рух і наголошували на необхідності змінити свій національний світогляд та політику, відповідно до нових геополітичних реалій. Один із них – Е. фон Валь мав рацію, стверджуючи, що: « (...) впродовж 12 місяців після падіння царської влади майже всі 144 народи на території Росії перестали себе почувати підлеглими і втратили слід загальноросійського патріотизму. Цього не врахували вожді білого руху і зокрема вожді армії – вони залишалися в полоні віджилих понять про імперію» [1, с. 11]. Тому, виступаючи із позицій відновлення дореволюційних меж, прав та устрою колишньої держави, А.Денікін відштовхував від себе потенційних союзників у боротьбі з найбільшою небезпекою – більшовиками та вносив розкол у відносини із союзниками нинішніми – донцями та кубанцями.

Таким чином, в світлі сповідуваних «єдинонеділімських» позицій, не є дивним, що під час окупації Слобожанщини Добровольчою армією (від червня 1919 р.) на перший план виходить старий класичний російсько-імперський принцип «не було, немає і бути не може» стосовно української мови, літератури та культури. Наслідком цього стає тотальна русифікація усіх сфер життя – політичної, культурної, освітньої [9]. Всі українські школи були переведені на російську мову викладання, тому навчальний процес в сільських початкових школах майже припинився.

На початку серпня 1919 р. Головноначальствующий Харківською областю В. Май-Маєвський видав наказ, в якому говорилося, що всі школи, в яких викладання до появи «української» влади велося російською, а потім мовою викладання було зроблено «малоросійську» мову, мали повернутися до

викладання російською. Викладання українською мовою дозволялося в приватних навчальних закладах, що утримувалися приватними особами чи товариствами. Державне фінансування на утримання україномовних шкіл заборонялося. Викладання «українознавства» (історія та географія України) скасовувалося. Викладання української мови та літератури дозволялося в якості необов'язкових предметів на загальних підставах [3, с. 283–284].

За спогадами Денікіна «в основу тимчасового влаштування ЗСПР (Збройних сил Півдня Росії) було покладено збереження єдності Російської держави» [4, с. 100–101], що в свою чергу унеможливлювало навіть розмови про набуття колишніми «окраїнами» політичної незалежності (поступки було зроблено тільки для Фінляндії та Польщі) [4, с. 102].

Щодо українського питання, то у керівника ЗСПР існувало одна відповідь, підтримана урядом і «суспільною думкою та науковими силами» – національна, релігійна та культурна єдність російського народу в особі трьох гілок його – великоросійської, малоросійської та білоруської» [4, с. 102]. Таким чином, прояви української окремішності остаточно розцінювалися як сепаратизм та шкода загальній «руській справі».

Своєрідним підбиттям підсумків та «точкою неповернення» у національному питанні стало денікінське звернення «До населення Малоросії» в серпні 1919 р. перед окупацією Києва, в якому взагалі не згадуються в якості ворогів прізвища більшовицьких лідерів, натомість весь негативний пафос адресується «ставленику німців Петлюрі, що робить злу справу створення самостійної Української Держави та боротьби проти відродження Єдиної Росії» [7, с. 1; 4, с. 107].

Підбиваючи підсумки, хочеться зазначити, що державна політика Росії за останні 100 років вирізняється винятковою спадковістю в «українському питанні», і ідеально вкладається в уже згадуваний імперський принцип «не було, немає і бути не може». Якщо А. Денікін намагався відбудувати «Єдину та неділиму» за рахунок поневолених держав, що знайшли в собі сили вирватися з Російської імперії, то продовжувач його справи «збирання російських земель» В. Путін діє, використовуючи ті ж псевдоісторичні шовіністичні переконання. У квітні 2008 р. під час Бухарестського саміту НАТО В. Путін заявив президенту США Дж. Бушу: «Україна це взагалі не держава. Частина її територій – це Східна Європа, а частина, і значна, подарована нами» [5, с. 8]. А тому доводиться констатувати, що боротьба за власну політичну незалежність, що розпочалася майже 100 років тому – в 1917 році, продовжується й до нині.

Література

1. Валь Э.-Г. фон. Значение и роль Украины в вопросе освобождения России от большевиков на основании опыта 1918 – 20 гг. / Э.-Г. фон Валь. – Таллинн, Издание автора, 1937. – 73 с.
2. Герасименко К. В. Махно / К. В. Герасименко // Революция и гражданская война в описаниях белогвардейцев. Деникин, Юденич, Врангель. – М.; Л., 1931. – С. 207–245.
3. Гражданская война на Украине (1918 – 1920). Сб. документов : в 3 т., 4 кн. – Т. 2. / Под ред. С. М. Короливского. – К., 1967.
4. Деникин А. И. Очерки русской смуты: Вооруженные силы юга России. Заключительный период борьбы. Январь 1919 – март 1920 г. / А. И. Деникин. – Минск, 2002.

5. До другої річниці агресії Росії проти України (20 лютого 2016 року) / Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2016.
6. Дроздовский М. Г. Дневник / М. Г. Дроздовский. – Берлин, 1923.
7. К населению Малороссии // Киевлянин. – 1919 г. – 21 августа (№ 1).
8. Лейхтенбергский Г. Н. Воспоминания об «Украине» 1917 – 1918 / Г. Н. Лейхтенбергский. – Берлин, 1921.
9. Об украинской школе // Новая Россия. – 1919. – 8 августа. – № 68.

РОЛЬ ВОЕННЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ В ВОССТАНОВЛЕНИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ В 1943–1945 гг.

Р.Р. Садоян

Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет

Более 70 лет прошло после окончания Второй мировой войны, в результате которой экономике Украины был нанесен значительный ущерб: были разрушены фабрики и заводы, шахты и рудники, транспорт, сельское хозяйство. Цель нашей статьи – обобщить опыт работы военных подразделений по привлечению армейских частей к возрождению экономики, показать их практическую деятельность по мобилизации ресурсов на нужды восстанавливаемого народного хозяйства Украины.

Программа быстрого возрождения освобожденных районов в условиях продолжавшейся войны была разработана в постановлении ЦК ВКП(б) и Совнаркома СССР от 21 августа 1943 г. «О неотложных мерах по восстановлению хозяйства в районах, освобожденных от немецкой оккупации». Основные положения постановления были изложены в опубликованной 23 августа 1943 г. передовой статье «Правды» под названием «Быстрее возродить жизнь в освобожденных районах». Восстановление экономики освобожденных районов было провозглашено общенародным делом.

Первоочередной задачей в возрождении промышленности Украины явилось восстановление угольной и металлургической промышленности в Донбассе и Приднепровье. Основные направления решения этой неотложной задачи были определены в постановлениях ГКО, направленные на восстановление угольной промышленности Донецкого бассейна. В охватившем всю страну движении по оказанию помощи в восстановлении «Всесоюзной кочегарки» активное участие принимали и воины. Например, из армии отзывались все инженерно-технические кадры, работавшие ранее в угольной промышленности. 50 тысяч военнообязанных старшего возраста мобилизовывались и были направлены на возрождение Донбасса.

Для освобожденных районов Ворошиловградской (Луганской) и Донецкой областей только в сентябре 1943 г. было выделено 800 грузовых и 100 легковых автомобилей. Из них большая часть для обслуживания угольного

бассейна. Военные советы фронтов периодически информировали о проделанной работе правительство Украины. Из сообщений командования 3-го Украинского фронта видно, что ими через местные органы из трофейного имущества было передано предприятиям угольной и металлургической промышленности этого региона около 54 650 тонн угля, 15 100 м³ лесоматериалов, 18 различных станков.

Огромный размах приобрело движение за создание специального фонда восстановления Донбасса. Рядовые, сержанты, офицеры поддержали почины горняков Кузбасса, Караганды и отчислили на восстановление г.Донецка 1 млн 200 тыс.рублей.

Широкое развитие получило всенародное движение за оказание братской помощи в возрождении наличных промышленных предприятий и городского хозяйства Украины. Например, командование 4-го Украинского фронта постоянно оказывало помощь инженерно-техническому персоналу некоторых заводов Левобережной Украины в размещении этих предприятий, в подборе кадров из числа военнослужащих. Разностороннюю помощь в возрождении промышленных предприятий и городского хозяйства Харькова оказали воинские подразделения. Весомый вклад в налаживание транспортного хозяйства города внесли военные дорожники, которые за 12 дней после освобождения восстановили и построили 14 мостов. Решением Харьковского облисполкома личному составу 5-го отдельного мостостроительного батальона была объявлена благодарность, а наиболее отличившимся воинам вручены подарки.

В свою очередь, трудящиеся своевременно реагировали на различные просьбы командования воинских частей. Так, в ходе освобождения Харькова офицеры одной части обратились к населению города с просьбой отремонтировать мост через реку Лопань грузоподъемностью 60 тонн. Первыми, кто откликнулся на эту просьбу, были 500 жителей Октябрьского района. Они выполнили эту работу досрочно.

О патриотическом подвиге воинов, проявленном при возрождении коммунального хозяйства, свидетельствуют многочисленные факты. Только в Харькове были взорваны немцами при отступлении все 12 станций городского водопровода, дававшие в сутки 60 000 куб.м воды. За 15 суток инженерные войска закончили восстановление 5 станций. Спецподразделениями Степного фронта совместно с добровольцами из местного населения к 13 сентября 1943 года был проложен водопровод длиной 1 110 м. Этого оказалось достаточно для удовлетворения потребности города в воде. Подобная работа была проведена воинскими частями и в других городах Украины.

Отступавшие гитлеровцы взорвали все мосты через Днепр. По заданию военного совета 1-го Украинского фронта в районе Киева сразу после освобождения города началось строительство железнодорожного моста через Днепр, которое осуществляли мостовики 3-го управления военно-восстановительных работ. В помощь военным строителям местные органы Киева мобилизовали из гражданского населения 6 тысяч человек и 500 подвод. Задание

было выполнено досрочно, за 23 суток был сооружен низководный железнодорожный мост на деревянных свайных опорах длиной 1059 м.

Для развертывания работ по восстановлению промышленности необходимо было ввести в действие разрушенные немцами электростанции Донбасса и в первую очередь Зуевскую, Штеровскую и ряд других. Восстановление Зуевской электростанции – один из многочисленных героических примеров единства армии и народа. Местные жители вместе с воинами спасли главный корпус станции от пожара. Саперы успешно разминировали станцию. Вместе с воинскими частями в сентябре 1943 г. в поселок прибыли 197 рабочих, инженеров, техников, а вскоре здесь уже работало 3200 человек. 9 января 1944 г. Зуевская ГРЭС энергетическое сердце Донбасса дала ток.

В сложившейся обстановке очень важно было наладить бесперебойную работу транспорта. От этого зависело не только снабжение фронта всем необходимым, но и перевозка народнохозяйственных грузов. Предстояло в кратчайший срок отремонтировать железнодорожные и шоссейные дороги. Военные советы фронтов направили ремонтно-восстановительные части железнодорожных войск на решение транспортной проблемы. Так, уже 29 августа 1943 г., на 6-й день освобождения Харькова, по восстановленной железной дороге прошел первый поезд – это была большая победа бойцов железнодорожных войск и помогавших им железнодорожников Южной железной дороги. Особенно отличились бойцы и офицеры инженер-капитана Н. Яковлева, выполнившие досрочно ответственное задание.

В период с декабря 1942 г. по декабрь 1944 г. трудящиеся Украины и воинские части восстановили 21 тыс. км железнодорожных путей, 615 мостов, 28,5 тыс. км. линий связи.

Немецко-фашистские захватчики причинили огромный ущерб средствам связи. Армейское командование на общих собраниях, в личных беседах доводило до сознания воинов-связистов важность восстановительных работ. Результаты этой работы можно проиллюстрировать на конкретных примерах. В Сумах в течение первых дней было восстановлено 615 км телефонной связи, которая соединила город с 26 районными центрами и 47 городами соседних областей.

В ходе освобождения Донбасса части Юго-Западного и Южного фронтов подвесили и отремонтировали свыше 12 тыс. км проводов, с помощью армейских специалистов в Ворошиловграде был введен в действие узел в 1300 ватт, восстановлено 26 радиоузлов и 2962 радиоточки. При помощи военных связистов была осуществлена телеграфная связь между городами Левобережной Украины, в освобожденном Киеве восстановлено 9 радиоузлов, а в области 324 км магистральных линий и 2600 км магистральных проводов.

Таким образом, не снижая усилий в решении главной задачи – окончательного разгрома врага, воинские подразделения оперативно организовали помощь трудящимся Украины в налаживании работы промышленности, транспорта, связи, сельского хозяйства и быта в освобожденных районах. При этом армейское командование действовало в тесном контакте с местными

органами республіки и накопили большой опыт организаторской работы по мобилизации воинов на восстановление народного хозяйства. Все это способствовало скорейшему развитию экономики Украины, дальнейшему укреплению неразрывной связи народа и армии.

ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ШЛЯХОМ ЗАНУРЕННЯ

А.В. Сергієва

Харківський національний університет радіоелектроніки

Стрімкий розвиток науки сьогодні вимагає від кожної людини знання не однієї мови, а як мінімум двох-трьох. Багато людей прагнуть опанувати іноземні мови аби підвищити свій професійний рівень, отримати більше можливостей тощо. Це ставить завдання перед філологами – розробити систему, яка б дозволила за короткий проміжок часу вивчити іноземну мову хоча б до розмовного рівня. Мета нашої роботи – розкрити можливості навчання шляхом «занурення», виділити позитивні риси та складні моменти. Актуальність дослідження зумовлена викликами сьогодення.

Варто зазначити, що методика навчання шляхом занурення має давню історію, ще у 19 ст. лінгвіст Максиміліан Берліц використовував занурення як основу навчання іноземним мовам. Сучасні вчителі, викладачі використовують цю методику не як основну, а як допоміжну. Ще американський лінгвіст Стівен Крашен довів, що поєднання методів занурення з традиційним виконанням вправ дає гарні результати особливо на початку вивчення мови.

Харківський національний університет радіоелектроніки сьогодні проводить масштабну роботу з навчання всіх бажаючих українській мові. Мовний клуб ХНУРЕ з української мови став осередком вивчення української мови для людей різного рівня підготовки. Навчаються групи слухачів з нульовим рівнем підготовки, групи з вивчення розмовної мови, групи, що вивчають граматику, синтаксис української літературної мови, ті, що вдосконалюють ділову українську мову, і навіть студенти-іноземці, які хочуть знати українську. Крім того у групах наявні слухачі різного віку (від 14 до 72 років), різного життєвого досвіду, що вимагає від викладачів індивідуального підходу. Ми хочемо зупинитись на особливостях навчання слухачів, які вивчають розмовну українську мову, саме для роботи з такими групами було обрано як один з методів навчання – метод занурення.

Розмовний рівень володіння мовою передбачає словниковий запас у слухача понад 2000 слів, вільну розмовну лексику, вміння розказати про себе, поговорити на загальновідомі теми, зорієнтуватись у новому мовному середовищі. Методисти університету Кембріджа підраховали, що для досягнення такого рівня володіння мовою необхідно 200 годин занять з викладачем, крім того 200 годин самостійної роботи та 100 годин «занурення у мову».

Зупинімось докладніше саме на методі «занурення у мову». Його завдання полягає в тому, щоб створити навколо слухача українськомовне середовище. Сам метод передбачає вивчення мови через саму мову, проте у нашому випадку це не є чимось важливим, бо переважна більшість слухачів з українською мовою знайома. Наше завдання «занурити» людину в українськомовний простір. За рахунок чого це можливо досягти? На заняттях з перших же кроків слухачам пропонується самостійно створити навколо себе українськомовне середовище:

1. Читання. Читання української літератури дозволяє відчувати мову, побачити її лексичне багатство, засвоїти лексику, ознайомитись з особливостями синтаксису. Працює зорове запам'ятовування.

2. Відео. Перегляд фільмів українськомовних. При чому акцент робимо на фільмах, створених українською мовою. Сюди ж можемо віднести перегляд різноманітного відео (від новин до мультфільмів), що дозволить почути мову. Працює слухова пам'ять.

3. Нотатки. Робити записи українською мовою – списки покупок, нотатки, коментарі у соцмережах, щоденні записи тощо. Працює кінестетична пам'ять.

4. Музика. Прослуховування української музики як сучасної, так і класичної, народної, створює українськомовний аудіопростір.

5. Інтерфейс. Змінюємо інтерфейс усіх гаджетів на українську мову – починаючи від сторінки у Фейсбуці і завершуючи телефонною книгою у мобільному.

6. Спілкування. Спілкуємось українською спочатку один день, потім два... і так далі. Шукаємо можливість говорити українською: у магазині, в метро, у кав'ярні, у кінотеатрі тощо.

Занурення стає не просто методом педагогічного навчання, а й психологічного впливу на слухача, бо створення мовного простору впливає на підсвідомість. Змушує не просто запам'ятати певну кількість слів, правил, а зануритись у мову, відчувати себе носієм цієї мови, відчувати культурні особливості. Метод занурення дає гарні результати у поєднанні з іншими методами навчання іноземним мовам: граматико-перекладним, комунікативним, аудіо лінгвістичним, методом фізичного реагування (методом гри) та ін. Завдання викладача – обрати максимально дієве поєднання методів та прийомів навчання, орієнтуючись на особливості слухачів.

Отже, з позитивних моментів такого навчання можемо назвати швидке засвоєння мови на аудіальному рівні, що спричиняє зворотню реакцію – слухачі швидко починають відтворювати слова, фрази, що запам'ятали. З мінусів – неможливість використовувати цей метод як основний протягом усього навчання. Як показує практика, для вивчення мови й переходу на вищий рівень одного занурення замало, необхідне вивчення граматики, синтаксичних правил, навіть вивчення слів. Викладаючи мову для людей, які вже мають певний багаж знань з мови, але не говорять, можемо зазначити, що саме занурення дає той необхідний поштовх заговорити.

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК СУЧАСНИЙ ФЕНОМЕН

Н. В. Скиданова

*Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка*

Останнім часом неабиякої актуальності набуває такий напрям соціальної діяльності як волонтерство. В історії людства не було такого суспільства, в якому не поставали б ідеї добровільної та безоплатної допомоги. Слово «волонтер» походить від французького «volontaire», що в свою чергу походить від латинського «voluntarius» і означає в перекладі «доброволець». У XVIII–XIX століттях волонтерами називали людей, які добровільно поступали на військову службу. Добровільна допомога, що надається людиною або групою людей суспільству в цілому або окремим людям, заснована на ідеях безкорисного служіння гуманним ідеалам людства та не має на меті отримання прибутку, оплати чи кар'єрного зросту. Вона може мати різні форми – від традиційних видів взаємодопомоги до сумісних зусиль тисяч людей, що направлені на здолаття наслідків стихійних лих, урегулювання конфліктів тощо. Добровільна допомога включає в себе дії місцевого, загальнонаціонального і міжнародного рівнів. Поняття «волонтерство» застосовується для позначення добровільної праці, що виконується людьми добровільно на безоплатній основі та спрямована на досягнення соціально-вагомих цілей, на вирішення проблем суспільства [3, 152].

Волонтери розглядають свою діяльність як інструмент соціального культурного, економічного та екологічного розвитку. Необхідно зазначити, що мотивація в цьому випадку має неабияке значення. Людина, що займається волонтерською діяльністю повинна насамперед розуміти, що вона бере участь у волонтерському русі:

- без оплати, можливо з попередньою підготовкою;
- у межах своїх можливостей, але не нижче своїх здібностей;
- за власним бажанням і у співпраці з іншими волонтерами.

Узагальнено «мотивація – це те, що штовхає людей виконувати певні дії у відповідності до їхніх потреб». Часто мотивом для волонтерської роботи є потреба у контакті з іншими людьми та здолаття відчуття самотності. Волонтерство задовольняє природну потребу людини бути членом групи. Можна виділити такі мотиви, що спонукають людей займатися волонтерською діяльністю:

- бути соціально корисним;
- сприяти змінам у суспільстві;
- самореалізуватися;
- знайти однодумців;
- урізноманітнити дозвілля;
- вирішити власні проблеми [1, 56].

Для більшості волонтерів йдеться як про задоволення особистої, індивідуальної потреби людини бути корисною іншій людині, так і про бажання вирішити

власні проблеми як матеріального, так і психологічного характеру. Тобто це є потреба людини здолати соціальну відокремленість, бути комусь потрібним і корисним, знайти для себе опору і позбавитися почуття самотності й неповноцінності життя. Відштовхуючись від зазначеного вище, можна припустити, що протипоказанням для волонтерської діяльності може бути відсутність таких якостей як любов та довіра до людей, доброта, комунікабельність, емоційна стабільність. Слід зазначити, що волонтер може втратити бажання та насагу працювати, якщо атмосфера здається напруженою; сам не може брати участь у заходах чи мати вплив на свою роботу через брак інформації; робота є незрозумілою, не відчувається підтримка, на зустрічах не обговорюються питання, що становлять для нього певний інтерес. І навпаки, доброволець буде завзято працювати, якщо: разом з ним створюються уявлення про цілі його роботи; волонтер має змогу брати участь у плануванні, до його ідей прислухаються; є розподіл відповідальності між волонтерами та співробітниками; групи добровольців можуть самостійно розподіляти роботу та розвивати свою діяльність; групи і люди в групах добре працюють разом; заохочується спілкування добровольців, обговорення спільних тем та можливість впливати на них.

У 90-х роках ХХ сторіччя у всьому світі відбувається сплеск добровільної діяльності. Найбільш успішні із соціальної точки зору країни, такі як США, Велика Британія, Японія, Австралія та інші щорічно збільшують кількість та активність учасників. В Японії існує понад 3000 волонтерських центрів. У Великій Британії – близько 800 благодійних організацій та агенцій.

Так, наприклад, дані соціологічних опитувань показують, що 48,8% дорослого населення США присвячували благодійній роботі близько 4 годин на тиждень. З урахуванням підлітків віком понад 14 років у добровільній праці зайнято 79% громадян. У Франції 19% дорослого населення хоча б раз у житті брали участь у волонтерських акціях. 60% з них регулярно беруть участь у добровільній роботі, віддаючи їй більше 20 годин на місяць. 46% опитаних сказали, що вони стали волонтерами, тому що відчували в собі велику потребу допомагати іншим. Статистичні матеріали стверджують, що кожний третій німець (34% населення Німеччини) є волонтером, присвячує роботі у добровільних організаціях більше ніж 15 годин на місяць. Більшість вважає волонтерство унікальною можливістю для отримання життєвого досвіду та знань. 26% японців в минулому мали досвід волонтерської роботи. 48% з них переконані, що добровільний труд є дуже корисним для особистого росту та суспільства в цілому. Близько 33% населення Ірландії є волонтерами. Загальний час, відданий на волонтерську роботу дорівнює 96 454 робочим годинам на рік. 72% населення вважає, що волонтери роблять те, що ніколи не може бути виконане руками працівників, що отримують заробітну платню.

Важливо зазначити, що у США та багатьох європейських країнах волонтерська робота враховується при зазначенні трудового стажу. У деяких випадках волонтерська діяльність є оплачуваною, тому цілком природно, що не дивлячись на добровільність, волонтерство і в США, і в Європі не виключає відповідальності за виконання норм та вимог, збереження матеріальних

цінностей, репутації організації. Тобто волонтерство є системою трудових відносин, яка, як і будь-яка інша система, будується на певних механізмах матеріального і нематеріального стимулювання. У Сполучених Штатах існує три види нематеріального стимулювання волонтерів: практичне – придбання додаткових навичок, знань, досвіду роботи; інформаційне – вільний доступ до інформаційних джерел та матеріалів; привілейоване – надання права безкоштовного користування послугами некомерційних організацій, підтримка з боку державних органів влади [2, 205]. На жаль, в Україні рівень розвитку волонтерської діяльності ще досить низький, але не можна не помітити значне посилення волонтерського руху, що можна спостерігати протягом останніх років.

Вивчення питання добровільної діяльності надає можливість дійти висновку, що волонтерство являє собою спосіб збереження людських цінностей, проявлення турботи про тих, кому це необхідно. Таким чином, волонтерська діяльність здатна реалізувати основні педагогічні ідеї багаторічного досвіду виховання в соціумі, що передбачають виховання особистих якостей, як то відповідальність, воля, тощо; духовну самовіддачу, служіння людям, милосердя, толерантність. Волонтерська діяльність сприяє становленню активної соціальної позиції особистості. Люди реалізують свої права та відповідальність членів суспільства, одночасно вивчаючи щось нове, самовдосконалюючись, розвиваючи свій повний людський потенціал; між людьми виникають міжособові зв'язки, незважаючи на певну різницю, які сприяють створенню більш здорового та стійкого суспільства, працювати разом над створенням інноваційних рішень для вирішення загальних проблем людства.

Література

1. Волонтер и общество. Волонтер и власть: научно-практический сборник / сост. С. В. Тетерский. – М., 2000.
2. Кононова Т. Б. Очерки истории благотворительности: [учебное пособие для студ. высших учебных заведений, обучающихся по направлению подготовки и специальности «Социальная работа»] / Т. Б. Кононова. – М., 2005.
3. Словарь иностранных слов и выражений / [авт.-сост. Е.С. Зенович]. – М., 1998.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В ОДЕСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В УМОВАХ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

К. О. Талалаєв, О. О. Сікорська, О. О. Уварова
Одеський національний медичний університет

Згідно із Законом України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI від 19.04.2011 р. (зі змінами) волонтер - фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги (робота та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами) [3].

Серед напрямків волонтерської діяльності, зазначених у законі, такі:

- надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації;

- здійснення догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги.

Ці напрямки безумовно стосуються виховної роботи у медичному навчальному закладі, основною метою якої є виховання особистості з високими моральними цінностями і прагненням до допомоги іншим, тому що волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності [3].

Поняття волонтер (фр. «доброволець»), яке, в першу чергу, пов'язувалося з воєнним контекстом і використовувалося для позначення особи, що добровільно вступала на військову службу, поширилося і на інші сфери суспільно-корисної діяльності, у тому числі медичну [2]. Лікар – з давніх-давен покликаний допомагати людям. Цій професії апіорі має бути притаманне волонтерство як альтруїстичний вид діяльності. Керуючись законодавством України, в Одеському національному медичному університеті (ОНМедУ) розроблено «Положення про організацію волонтерського руху» [4].

Згідно з «Положенням...» волонтерський рух в ОНМедУ – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється особами, які навчаються в ОНМедУ, шляхом надання волонтерської допомоги та є невід'ємною частиною цілісного процесу розвитку особистості, під час якого забезпечується формування професійної медичної спрямованості, соціальної активності та громадянської відповідальності. Серед напрямків реалізації волонтерського руху в ОНМедУ: догляд за хворими, інвалідами, дітьми, самотніми, людьми похилого віку; надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації; проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання; сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів; надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим не забороненим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади.

Волонтерська діяльність надасть студентам можливість отримати допрофесійну підготовку і оволодіти навичками роботи, а також стане досвідом соціальної роботи і взаємовідносин у колективі, розв'є особисті якості і здібності. Необхідно зазначити, що студенти ОНМедУ вже багато років стають донорами крові, популяризують здоровий спосіб життя, беруть участь у благодійних акціях. Студенти-медики, виконуючи роботу на волонтерських засадах, стають безкорисливими помічниками, які з моменту оволодіння своєю професією розуміють біль та труднощі інших людей, проходять школу життя і

формування гуманних, духовних цінностей. Головне, що студенти-медики виконують роботу, яка їм подобається, яка є частиною подальшої професійної діяльності.

Освіта сьогодення йде шляхом гуманізації, яка як соціально-педагогічний принцип відображає спрямованість розвитку освіти на гуманні стосунки в суспільстві як загальнолюдську цінність. Вищі освітні заклади мають створити умови для самореалізації студента як особистості, залучити його до вироблених суспільством загальнолюдських цінностей. Таким чином, волонтерська робота – це поле для пошуку позитивних життєвих орієнтирів, інструмент просвітницької і виховної роботи.

Головною рисою сучасної інноваційної педагогіки є підвищення якості надання знань та виховання особистості людини, здатної продовжувати навчання і вести самостійне життя. Гуманістична, особистісна орієнтація професійної підготовки передбачає звернення головної уваги на ціннісно-мотиваційну домінанту особистості, котра визначає спрямованість останньої, зокрема професійну [5]. Суспільству потрібні люди з високою моральністю і відповідальністю. Не тільки знання в галузі медицини, але й рефлексія цих знань, володіння навичками є показником різнобічно підготовленого спеціаліста. Тому волонтерство на рівні університетської освіти можна розглядати як одну із складових фахової підготовки лікаря з високими професійно-етичними якостями.

Поряд з гуманізацією освіти відбувається її гуманітаризація, що покликана формувати духовність і культуру особистості студента і реалізується удосконаленням змісту гуманітарних дисциплін.

ОНМедУ ставить перед собою завдання забезпечити набуття студентами соціального досвіду, засвоєння духовного надбання українського народу, сприяти формуванню в молоді розвинутої загальної культури. Волонтерство стає частиною соціального виховання, яке, в свою чергу, має антропологічну основу і включає досягнення різних наук, що займаються проблемами людинознавства і також вивчаються в медичному закладі освіти: історія і культура України, філософія, соціологія, психологія, педагогіка, етнографія, правознавство тощо [1]. Спираючись на знання цих наук, соціальне виховання організує й інтегрує їхній потенціал, вирішує завдання створення гуманних відносин у соціумі, вибору форм і методів активної соціалізації особистості, компетентної соціальної допомоги, підтримки людини [1].

Вивчення дисциплін гуманітарного циклу, що переважно входять до плану 1-го курсу, підготує базу для подальшого виховання і духовного розвитку студентів-медиків на наступних курсах.

Традиції безкорисливої допомоги нужденним історично притаманні українській національній культурі. Тому викладачі кафедри суспільних наук ОНМедУ, які викладають «Історію України та української культури» звертають увагу на традиції взаємодопомоги, на висвітлення ментальних характеристик українського народу, серед яких чуттєвість, емоційність, мрійливість, допитливість, волелюбність, кордоцентричність, працьовитість.

Кафедрою суспільних наук проводяться олімпіади та конференції з української мови, історії, культури, тематика яких стосується славетного минулого України. На кафедрі студенти 2 та 3 курсів вивчають елективні курси «Психологія спілкування» та «Тренінг спілкування» відповідно, розроблені досвідченими викладачами-психологами, що допомагає майбутнім медикам отримати знання психології людини та практично реалізувати їх без психологічних втрат для себе.

Особливо важливим для гуманізації постає принцип національної спрямованості. Керівництво університету та колектив кафедри суспільних наук усіяко популяризують українську мову та культуру, проводячи низку виховних заходів (концерти, конкурси, круглі столи тощо), готуючись до яких, студенти торкаються підвалин української духовності.

Безумовно, робота усього керівного, адміністративного і професорсько-викладацького складу ОНМедУ у напрямку розвитку волонтерського руху створить умови для виховання у студентів-медиків співчуття і прагнення до безкорисної допомоги, що в подальшому буде сприяти формуванню громадян України сильних духом і великих душею.

Література

1. Борбич Н. В. Тенденції розвитку соціального виховання в сучасній науці / Н. В. Борбич // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 1. – С. 30–33.
2. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. – К., 2015. – 36 с. // Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/volonter-697e4.pdf>
3. Закон України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI від 19.04.2011 р. (зі змінами) // Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
4. «Положення про організацію волонтерського руху в Одеському національному медичному університеті» (ухвалено на засіданні Вченої ради ОНМедУ, прот. № 1, 01.09.2016 р.).
5. Похило І. Д. Гуманізація освіти як основа розвитку сучасної освіти України / І. Д. Похило // Матеріали ІХ міжнародної науково-практичної конференції «Гуманізм та освіта», Вінниця, 10–12 червня 2008 р.– Режим доступу до ресурсу : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/pohilo.php>

МОВЛЕННЕВА КУЛЬТУРА СТУДЕНТІВ-АГРАРІЇВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

В.А. Тимкова

Вінницький національний аграрний університет

У вдосконаленні мовленнєвої культури студентів-аграріїв важливе місце посідає психологія культури як процес спілкування засобами мови, що має своїм завданням зробити мовлення, по-перше, змістовним, по-друге, зрозумілим, по-третє, виразним, по-четверте, дієвим.

Останнім часом, коли відбуваються значні зміни в умовах функціонування мови, стає актуальною проблема мови як засобу спілкування, мови в її реалізації, проблема культури мовлення.

У статті ставиться мета проаналізувати стан мовленнєвої культури наших сучасників, зокрема студентів вищих навчальних закладів.

У науковому вжитку перебуває два поняття «культура мови» і «культура мовлення». Термін «культура мовлення» вживають і лінгвісти (Н. Бабич, Б. Головін, І. Голуб, М. Жовтобрюх, С. Єрмоленко, А. Коваль, Т. Панько, О. Пономарів, Д. Розенталь), і методисти (О. Біляєв, М.Вашуленко, В. Капінос, Т. Ладженська, М. Пентилюк, М. Соловейчик та ін.). О. Біляєв, Н. Бабич, надаючи перевагу словосполученню «культура мовлення», дотримуються думки, що поняття «культура мови» і «культура мовлення» співвідносні між собою як мова і мовлення, тобто як загальне і конкретне.

Терміном «культура мовлення» послуговуються також І. Білодід, В. Виноградов, М. Жовтобрюх, Т. Панько, А. Коваль. Так, В. Виноградов указує, що «поняття «культура мови» і «культура мовлення» мають бути усвідомлені у двох різних планах», зазначаючи, що «наука про культуру мови і культуру мовлення являє собою теоретичну і практичну дисципліну» [6, 9]. Розмежовує поняття «культура мови» і «культура мовлення» і М. Пентилюк. Вона доводить, що культура мови – це «наука, що вивчає нормативність мови, її відповідність тим вимогам, що ставляться перед мовою в суспільстві», а культура мовлення – це «досконале володіння мовою, її нормами у процесі мовленнєвої діяльності людини» [3, 4].

Правильним вважається таке мовлення, в якому мовець дотримується норм сучасної літературної мови. Така висока культура мовлення включає й уміння знайти не тільки точні засоби для висловлювання своєї думки, але й уживати слова, фрази відповідно до мети і ситуації спілкування. Таким чином, виділяються два головні показники культури мовлення – правильність і комунікативну доцільність.

Досягти високого рівня культури мовлення неможливо без високої лінгвістичної свідомості носія мови, любові до мови, постійної потреби аналізувати, удосконалювати, шліфувати власне мовлення.

Для цього необхідно добре оволодіти мовними нормами, стежити за їхніми змінами, не допускати змішування мовних явищ, проявів інтерференції; критично ставитися до написаного і мовленого слова. А чи готовий сьогодні студент вищого навчального закладу дотримуватися правил мовленнєвої культури? Не завжди. Прикро, що для сучасної молоді, на жаль, мовленнєва краса не настільки важлива, як би того хотілося. Серед друзів, однолітків, мовленнєві норми не є вартісними, їх дотримуються 33,6% опитаних молодих людей.

Мовна неграмотність, невміння написати елементарний текст, перекласти його з української мови на російську чи навпаки чомусь перестали сприйматися як недолік. Культура мовлення деяких студентів у молодіжному середовищі

дещо відрізняється від їх же мовлення в аудиторіях. Як не прикро, але більшості студентів подобається вживати словесний бруд, яким вони хочуть привернути до себе увагу.

Розмовляючи між собою, студенти часто використовують сленгізми, напр.: *рвати когті* (піти, втекти), *здати на шару* (про іспит чи залік), *ганяти понти* (поводитися з викликом), *блін, не грузи мене, мені це по барабану* тощо. Поширення сленгу серед молоді самі студенти пояснюють тим, що саме мова арго допомагає їм яскравіше висловити свій емоційно-експресивний стан. На жаль, останнім часом спостерігається проникнення в мову молоді лексики кримінальної, насиченої злочинними жаргонами, що неприпустимо для студентів вищих навчальних закладів.

Особливо багато нарікань викликає мовлення депутатів. Народ не прощає своїм обранцям безграмотності: над ними кепкують, їхні мовленнєві помилки обговорюють, на них будує свої телепередачі розважальна програма «95-й квартал». На сторінки періодичної преси, в мовлення освічених людей ринули жаргонізми, просторічні елементи, ненормативна лексика й інші позамовні засоби: *бабки, штука, лимон, зелені, бакси, кайф, нормальок, вишак, лох, базарити, бардак, до фені* та ін. Вульгаризми вживають, на жаль, і українські «державні мужі». Як приклад – вислів одного з колишніх російських політиків: *«Для оцінки положення в країні нет слов! Остались одни выражения!»*. Ця загальна зневага до грамотності з боку суспільства насамперед негативно впливає на грамотність молодих людей. Безграмотність стає нормою для школярів і студентів.

Що ж сталося? Чому для публічних мовців зникає межа між пристойністю і вульгаризмом? Лайки, «матерну мову», «недруковане слово» сьогодні можна зустріти на сторінках незалежних газет, вільних видань, у текстах художніх творів, які, на жаль, входять у шкільну та вузівську програми з української літератури.

Книжки на мові сленгу користуються попитом, на них можна легко заробити. Вітчизняна реклама теж не пасе задніх – на кожному кроці рекламні оголошення на суржику: *«Завітайте до кафе «Васильок!»*, *«Банк надає безстрочний кредит»* або *«Продаж товарів у розстрочку»*, *«Учбова література»* та ін. Проблема демократизації української літературної мови набула особливої гостроти саме зараз, на початку XXI століття. Вона досягла таких розмірів, що її правильніше було б назвати вульгаризацією.

Правильно й чисто говорити рідною мовою може кожний, аби тільки було бажання. Це не є перевагою вчених-лінгвістів, письменників, або вчителів-словесників. Це не тільки ознака, а й обов'язок кожної культурної людини. Культурними у нас можуть бути всі, незалежно від того, працює людина розумово чи фізично. Індивідуальна мовна культура – це своєрідна візитна картка особи незалежно від її віку, фаху, посади. Навряд чи матиме належний авторитет і вплив той, хто не вміє правильно висловити свою думку, хто не користується виражальними мовними засобами, неспроможний дібрати лексичні вирази відповідно до конкретної ситуації.

Тому-то робота над культурою мовлення сучасного студента – це велика виховна робота усіх викладачів української мови вищих навчальних закладів. Навчаючи і виховуючи студентів, словесник своїм прикладом має стверджувати, що мовна культура кожного вихованця має стати їх надійною опорою у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів.

Сьогодні перед викладачами ВНЗ стоїть завдання, щоб кожен студент оволодів засобами комунікативної професійної компетентності. Культура мовлення майбутнього аграрія є не лише показником його професійних якостей, а й чинником, що впливає на його визнання в аграрному світі. Фахівці-аграрії, які не володіють мовленням на належному рівні, не можуть бути задоволеними собою, що негативно позначається на їхній професійній діяльності.

На сучасному етапі проблема культури мовлення набуває дедалі більшого значення. Вона потребує своєчасного вирішення і залежить як від людей, так і від держави. Наша державна мова – українська. І це не лише наше минуле, це наше майбутнє. Уважне ставлення держави до молодого покоління, до його мовленнєвої культури – це запорука кращого майбутнього.

Література

1. *Бабич Н. Д.* Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів, 1994.
2. *Коган Л. Н.* Всестороннее развитие личности и культура / Л.Н. Коган. – М., 1981.
3. *Пентилюк М. І.* Культура мови і стилістика / М. І. Пентилюк. – К., 1994.
4. *Пономарів О.* Культура слова: Мовностилістичні поради: навч. посібник / О. Пономарів. – 2-ге вид. стереотип. – К., 2001.
5. *Потебня А. А.* Естетика и поэтика / А. А. Потебня. – М., 1976.
6. *Семенов В. С.* Культура и развитие человека / Семенов В.С. // Вопросы философии. – 1982. – № 4. – С. 11–15.
7. *Ющук І. П.* Мова наша українська. Статті, виступи, роздуми / І. П. Ющук. – К., 2001.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ФОНД СУЧАСНОЇ ДОРОЖНЬО-БУДІВЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ

Н.С. Тимофіїва, К.П. Скляр

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Сьогодні бурхливий розвиток науки і техніки, динаміка національної термінології в умовах ринкової економіки, зміни в економічному і політичному житті України та включення її в міжнародні суспільні процеси призвели до активного розвитку національних терміносистем і їх наукового вивчення з подальшим виданням галузевих словників. Однією зі сфер економіки, що динамічно розвивається з огляду на центрове розташування України, є дорожньо-будівельна індустрія, що почала формуватися як специфічна термінологічна система у 90-х рр. Унікальне географічне розташування України в центрі Європи зумовило активізацію національної транспортної політики, що має

забезпечити органічне приєднання держави до світового співтовариства. За часи існування України як суверенної незалежної держави прийнято чимало законів, що відбивають зміни в її правовому полі. Подальший розвиток транспортного законодавства визначатиметься потребами економіки та векторами розвитку держави. Відповідно до системи законодавчих актів розробляються нормативно-технічні акти (ДСТУ, ДБН, ВБН, технічні правила тощо), тобто документи, що укладаються українською як державною мовою.

Як відомо, з об'єктивних причин до 90-х рр. ХХ ст. українська мова не мала змоги належно розвиватися на всіх рівнях життєдіяльності держави, зокрема й на рівні науки та техніки. На сьогодні поступово відбувається процес повернення українській мові колишніх сильних позицій у галузі забезпечення задовільною національною термінологією всіх сфер суспільного й економічного життя, активно розвиваються терміносистеми різних галузей науки й техніки, проводиться наукове вивчення цих терміносистем із подальшим виданням галузевих словників.

На жаль, до сьогодні термінологічна лексика дорожнього будівництва ще не здобулася на спеціальне наукове вивчення. Окремі зауваги й спостереження з цієї проблематики розпорошені в різноманітних дослідженнях технічних терміносистем таких науковців: В.С. Марченка, А.М. Письмиченка, Н.В. Нікуліної, С.В. Сірик, С.В. Антонюк.

Після створення СРСР одним із актуальних завдань країни стають невідкладні роботи з відновлення старих доріг і будівництва нових. Найближчими завданнями дорожніх відділів із будівництва й відновлення місцевих шляхів були оголошені такі: проектування дорожніх споруд, вироблення типових проектів, нагляд за виробництвом дорожньо-будівельних робіт, економічно-технічне дослідження доріг тощо. Утримання й будівництво доріг і мостів лягало на плечі місцевого населення. При цьому більшість робіт проводилася некваліфікованими робітниками. Щоб подолати цю проблему, було вирішено влаштувати для таких працівників тимчасові курси, а технічному персоналу наказано посилити контроль за виконанням дорожніх робіт. Саме тоді було прийнято рішення про те, що всі роботи повинні були здійснюватися із залученням спеціалістів.

Із метою підготовки кваліфікованих спеціалістів у Харкові 1930 року було відкрито Автомобільно-дорожній інститут, про що згадується в періодичному виданні «Авто та шляхи»: «Щоб утворити кадри для авто-шляхового будівництва, в Харкові 1930 р. відкрито Авто-дорожній інститут» [1, №5-6, с. 18]. Згідно з виданим 1923 р. декретом «Про заходи у справі українізації шкільно-виховних культурно-освітніх установ» викладання в інститутах народної освіти, в тому числі й автомобільно-дорожньому, здійснювалося українською мовою [14, с. 401].

Науковцями інституту проводилися дослідження взаємодії автомобіля й дороги, зношування й різних видів руйнувань дорожніх покриттів, причин цього та ін. Проводився пошук ефективних способів закріплення земляного полотна й укочування шляхів, розроблялися методи розрахунку малих штучних

споруд на автомобільних дорогах. Ці роботи формували наукову базу для експлуатації автомобільних доріг, методи оцінки їх експлуатаційних якостей.

Бурхливий темп індустріалізації зумовив розуміння на державному рівні важливості дорожньо-будівельної справи. Вперше питання про розробку та становлення єдиної обґрунтованої термінології в галузі дорожньої справи в колишньому СРСР було поставлене 1932 року Центральним науково-дослідним інститутом автодорожнього транспорту (ЦІАТ). Уже в кінці 30-х років було організовано комісію, робота якої передбачала укладання «Рекомендацій по термінології в області дорожнього дела». На підставі цих рекомендацій було створено словник російською мовою, який називався «Словарь основных терминов» (1969). Він був призначений для слухачів факультету вдосконалення керівних та інженерно-технічних працівників і студентів-дорожників. Щоправда, довідник «Дорожная терминология», у якому були надруковані згадані матеріали, з'явився друком лише 1985 року [13]. Ці роботи побачили світ російською мовою, оскільки того вимагали історичні реалії.

Одним із членів зазначеної комісії був професор Олександр Костянтинівич Біруля, якого було призначено також завідувачем кафедри будівництва й експлуатації автомобільних доріг Автомобільно-дорожнього інституту (нині – ХНАДУ). Поряд із О.К. Бірулею в колишньому СРСР працювало й чимало інших видатних науковців-дорожників та інженерів, напр. М.І. Волков, К.А. Князюк, Г.Г. Махов, С.М. Муравлянський, М.М. Под'яконов, Я.В. Столярів, В.С. Холмогоров та ін., внесок яких у розбудову вітчизняної ДБТл вартий уваги й ґрунтового вивчення.

Результатом їхньої роботи був вихід у 20–30-х рр. ХХ ст. таких видань: «Порадник шляховику колгоспників» [7], «Утримання і ремонт білих і чорних шосе» [9], «Шляхова гідротехніка» [12], «Шляхи низького технічного типу» [10], «Клінкерні шляхи за кордоном» [4], «Шляхи низької вартости на Україні» [11], «Місцеві шляхові і будівельні матеріали» [6], «Ґрунтові шляхи за кордоном» [3], «Матеріали до геології та технології будівельного каміння» [5], «Технічні типи автовозових шляхів у другу п'ятирічку» [8], «Гніванська каменярня. Матеріали до геології та технології будівельного каміння» [2], «Ґрунтово-шляхові дослідження на Україні» [17], «Польові ґрунтово-шляхові дослідження» [18], «Ґрунти України» [16], «Захист шляхів і мостів від льодоходу та весняної води» [22], «Шляховий клінкер», «Теорія плоских статично невизначених конструкцій» [20] тощо.

Попри відсутність спеціальних наукових розвідок щодо дорожньо-будівельної термінології, останнім часом вийшли друком словники, що є корисними для дослідження УДБТ, а саме: «Термінологічний довідник у галузі мостобудування» (2007) [15]; «Український тлумачний словник будівельних термінів» (2006) [21] «Словник дорожніх термінів (англо-франко-український)» (2011) [19].

Поява цих словників, а також доволі ґрунтовне відбиття в них термінології дорожнього будівництва стало результатом того, що в 90-х рр. ХХ ст. дорожньо-будівельна термінологія почала особливо активно формуватися як

специфічна терміносистема, оскільки її уточнення, стандартизація стали необхідними чинниками ефективної діяльності спеціальних служб щодо обробки науково-технічної інформації, розробки й публікації нормативно-технічної та науково-виробничої документації, установ і окремих авторів щодо створення підручників, навчальних посібників, іншої спеціальної літератури.

Отже, репрезентований на сьогодні в різноманітних словниках, спеціальних дослідженнях фактичний матеріал стосовно дорожнього будівництва потребує ґрунтовного й системного наукового вивчення для укладання нормативних одномовного й багатомовних термінологічних словників дорожньо-будівельної термінології.

Література

1. Авто та шляхи. Журнал. – Х., 1928 – 1933.
2. Біруля О. К. Гніванська каменярня. Матеріяли до геології та технології будівельного каміння / О. К. Біруля. – Х., 1931. – 44 с.
3. Біруля О. К. Ґрунтові шляхи за кордоном / О. К. Біруля. – Х., 1933. – 48 с.
4. Біруля О. К. Клінкерні шляхи за кордоном / О. К. Біруля. – Х.-К. : Вид-во «Транспорт і зв'язок», 1933. – 48 с.
5. Біруля О. К. Матеріяли до геології та технології будівельного каміння / О. К. Біруля. – Х., 1931. – 24 с.
6. Біруля О. К. Місцеві шляхові і будівельні матеріали / О. К. Біруля, М. І. Волков. – Х. – Одеса, 1933. – 60 с.
7. Біруля О. К. Порадник шляховику колгоспників / О. К. Біруля. – Х., 1934. – 128 с.
8. Біруля О. К. Технічні типи автовозових шляхів у другу п'ятирічку / О. К. Біруля. – Х., 1933. – 46 с.
9. Біруля О. К. Утримання і ремонт білих і чорних шосе / О. К. Біруля. – Х., 1937. – 148 с.
10. Біруля О. К. Шляхи низького технічного типу / О. К. Біруля, К. А. Князюк, М. М. Под'яконов. – Х., 1936. – 340 с.
11. Біруля О. К. Шляхи низької вартости на Україні / О. К. Біруля, С. М. Муравлянський, М. І. Волков. – Х., 1932. – 112 с.
12. Біруля О. К. Шляхова гідротехніка / О. К. Біруля. – Х., 1933. – 200 с.
13. Дорожня терминологія : Справочник / [под ред. М. И. Вейцмана]. – М., 1985.
14. Енциклопедія українознавства : загальна частина. – К., 1994. – С. 548.
15. Косяк В. М. Термінологічний довідник у галузі мостобудування / В. М. Косяк. – Дніпропетровськ, 2007. – 130 с.
16. Махов Г. Г. Ґрунти України / Г. Г. Махов. – Харків, 1930. – 332 с.
17. Муравлянський С. М. Ґрунтово-шляхові дослідження на Україні / С. М. Муравлянський. – К., 1928. – 26 с.
18. Муравлянський С. М. Польові ґрунтово-шляхові дослідження / С. М. Муравлянський, М. І. Волков. – Х., 1929. – 72 с.
19. Словник дорожніх термінів (англо-франко-український) / [уклад. В. О. Золотарьов]. – Х., 2011. – 240 с.
20. Столяров Я. В. Теорія плоских статично невизначених конструкцій / Я. В. Столяров. – Х.; К., 1932. – 340 с.
21. Український тлумачний словник будівельних термінів / [під заг. ред. О. М. Лівінського]. – К. : Укр. акад. наук (УАН), «МП Леся», 2006. – 528 с.
22. Холмогоров В. С. Захист шляхів і мостів від льодоходу та весняної води / В. С. Холмогоров. – Х.; К., 1936. – 246 с.

УКРАЇНІЗАЦІЯ ОСВІТИ НА ХАРКІВЩИНІ У ПЕРІОД ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ: ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 РОКІВ)

Д. О. Цепков

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди*

З початком революції у лютому 1917 року на території Російської імперії виникли сприятливі умови для лібералізації суспільного життя та реалізацією націями імперії своєї культурної політики. У березні 1917 року в Києві було створено Центральну Раду як представницький орган українського народу. Протягом березня-травня 1917 року на засіданнях Ради неодноразово підіймалося питання про культурну політику, зокрема про створення національної школи. У травні було проведено Всеукраїнський учительський з'їзд, який затвердив необхідність українізації освіти, що мала передбачати: по-перше, запровадження навчання українською мовою в навчальних закладах на території України, де більшість складають українці; по-друге, введення циклу «українознавства» (історія та географія України, українська мова) у всіх школах, у тому числі й тих, де навчалися національні меншини. До червня 1917 року Центральна Рада та її представники у губерніях узгоджували свої дії з Тимчасовим Урядом Росії, а після проголошення I Універсалу в їхніх діях з'явилося більше рішучих дій. Так, на Харківщині був створений освітній комітет при губернському земстві, який мав проводити освітні реформи Центральної Ради в регіоні.

Ще 15 квітня 1917 р. відбувся перший з'їзд українського вчителівства на Слобожанщині, скликаний організаційним комітетом. Однією з ключових проблем з'їзду була потреба в проведенні українізації школи, а також підготовці вчительських кадрів. У результаті було ухвалено рішення про обов'язковий характер вивчення української мови та українознавства. Також були названі основні проблеми, що могли стати на заваді українізації: пасивність місцевих органів влади, домінування російської мови в Харкові, відсутність кваліфікований україномовних учителів у регіоні, а особливо в губернському місті [10, 1917 – 29 квітня].

Для вирішення кадрової проблеми було прийнято рішення про проведення влітку 1917 року по повітах Харківської губернії курсів українознавства для вчителів. Тривали ці курси місяць. Були прочитані лекції з історії та географії України, фонетики та граматики української мови [3, арк. 192].

Дуже поширеною стає ситуація, коли дирекція шкіл Харківщини свідомо затримувала процес проведення українізації освіти. Так, до Генерального Секретарства освіти надходили численні скарги на директорів від товариства «Просвіта» та окремих громадських активістів [6, арк. 2]. Також на засіданнях Генерального Секретаріату неодноразово підіймали питання діяльності місцевих органів влади у створенні української школи. У результаті в листопаді 1917 року для більшої ефективності губернської і повітової влади на Харків-

щині була запроваджена посада губернського комісара освіти. Ним став відомий історик Д.І.Багалій, а з 8 грудня О.Н. Синявський [2, арк. 45].

Одна з причин повільної українізації – вороже ставлення до української мови серед частини населення. Показовим є приклад, що відбувся в місті Охтирка. До повітового земства було надіслано колективного листа від батьків із протестом проти української мови. Представник земського відділу освіти звітує, що «не схотіли батьки, бо то, кажуть, мова «мужича», вони ж бажають, щоб їх діти навчалися «чистенько говорить», та ще кажуть – «як ми навчалися, так хай й діти наші вчаться». Після цього працівник земства робить висновок, що «оцей консерватизм та темнота народна й стоять найбільш на перешкоді українізації шкіл нашого повіту» [6, арк. 17].

Також однією з проблем були бюрократичні процедури. Так, деякі громадяни зверталися зразу до Генерального Секретарства освіти, а ті давали установу до губернського земства, який у свою чергу передавав наказ у повіт і далі у волость. На це могли витратити близько місяця [6, арк. 14–15].

Через бюрократичні процедури та супротив адміністрації навчальних закладів іноді було легше створити новий україномовний заклад, ніж українізувати старий, то з ініціативи харківського товариства «Просвіта» у місті було створено Першу українську гімназію ім. Б. Грінченка. Плата за навчання складала – 60 (у підготовчому класі) та 80 (у першому та другому класах) крб. на рік [3, арк. 87]. У грудні 1917 року за постановою педагогічної ради гімназії і за згодою товариства «Просвіта» було вирішено доповнити гімназію старшими класами і передати її у підпорядкування Генерального секретарства освіти. У січні 1918 року гімназія стала існувати у складі двох підготовчих і 1–7 класів. До складу педагогічного персоналу гімназії входили 23 вчителі, з яких 12 мали вищу освіту, 2 незакінчену вищу, один був студентом 3-го курсу Львівського університету і один – студентом Харківської художньої школи. На посаду директора гімназії педагогічною радою було обрано М.Плевака. Наказом Міністерства освіти від 16 травня 1918 р. він був затверджений на посаду директора першої української гімназії [7, 1918 – 3 червня]. У цілому в 1917/1918 навчальному році в Харківській губернії було відкрито 18 вищих початкових шкіл [9, с. 61–63].

Процес введення навчання українською мовою зустрічав супротив населення. Так з 1-го реального училища м. Харкова відписали, що в них виявилось лише 40 з 609 учнів, котрі б хотіли вивчати предмети українознавства і педагогічна рада дозволила їм займатися цими предметами як необов'язковими, за додаткову плату. Так педагогічні ради робили все, що уникнути українізації [9, с. 72–73].

За відомостями, що подали 150 початкових шкіл Харкова і Харківського повіту, навчання українською мовою у перших класах початкових шкіл було запроваджено у 44 школах, з них 37 – за ініціативою повітових і волоських земств, російською мовою навчання продовжувалося у 99 школах, 7 шкіл не подали таких відомостей [5, арк. 1–150].

В інших повітах ситуація була невтішною. Так, у Старобільському повіті з 310 шкіл на українську мову навчання було переведено 4, російською мовою

навчались – 296 шкіл, 2 німецькою, 8 шкіл не подали відомості [4, арк. 1–158]. У Куп'янському повіті зі 145 шкіл було українізовано 7, російськомовними залишились 129, одна школа була польською, 8 шкіл не подали відомості [3, арк. 1–162].

Таким чином, Лютнева революція 1917 року у Російській імперії та створення Центральної Ради створили сприятливі умови для формування в Україні національної школи. У Харківській губернії цим процесом мали керувати місцеві органи влади. Протягом 1917/1918 навчального року було досягнуто значних успіхів: запровадили курс «українознавство»; провели курси мови та історії для вчителів губернії; у деяких школах вдалося українізувати весь освітній процес; створили першу українську гімназію у Харкові. Однак через ряд проблем, зокрема супротив населення та дирекції шкіл, процес створення національної школи на Харківщині було загальмовано.

Література

1. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф. 306. – Оп. 1. – Спр. 5. – 211 арк.
2. ДАХО. – Ф.304. – Оп. 1. – Спр. 3062. – 123 арк.
3. ДАХО. – Ф.304. – Оп. 1. – Спр. 3067. – 162 арк.
4. ДАХО. – Ф.304. – Оп. 1. – Спр. 3068. – 158 арк.
5. ДАХО. – Ф.304. – Оп. 1. – Спр. 3071. – 150 арк.
6. Центрального Державного архіву органів влади та управління у м. Києві (далі – ЦДАВО). – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 953. – 59 арк.
7. Нова громада. – 1917–1918. – № 1–40.
8. *Передерій І. Г.* Розбудова національної системи освіти в Україні за доби Центральної Ради: історичний аспект: монографія/ І. Г. Передерій – Полтава: Видавництво ПолітНТУ, 2009. – 160 с.
9. Позашкільна освіта. – 1918. – № 2.
10. Рідне слово. – 1917. – № 1–22.
11. *Розовик Д. Ф.* Формування української шкільної освіти в Харківській губернії (1917–1920 рр.)/ Д. Розовик// Вісник КНУ ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2010. – № 100. – С. 50–52.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСВІТІ ТА СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ

В. Л. Циганенко, Т. М. Кравченко

*Харківський національний університет радіоелектроніки,
Харківський інститут бізнесу та менеджменту*

Мова – це суспільне явище, що перебуває в тісному зв'язку із суспільством. Таке визначення дозволяє нам говорити про те, що з одного боку, мова створюється суспільством й розвивається в ньому, а з іншого – суспільство не може існувати без мови. Оскільки суспільство обслуговує не лише мову, але й науку, техніку, культуру тощо, виходить, що мова стосується всіх без винятку сторін життя й діяльності людини.

Необхідно відзначити, що розвиток й функціонування мови значною мірою зумовлені станом суспільства. Зокрема, мова відображає соціальну диференціацію суспільства як класову, так і професійну. Тому на стан мови безпосередньо можуть впливати не лише демографічні процеси, а й рівень загальної освіти народу, розвиток науки, створення державності тощо. Таким чином, суспільство свідомо впливає на розвиток мови. Невід'ємним елементом у впливі суспільства на мову є мовна політика. Йдеться про спрямовані урядові заходи, зокрема, у Законі України «Про засади державної мовної політики» (Розділ III Мова освіти, науки, інформатики і культури) у статті 20 зазначено:

1. Вільний вибір мови навчання є невід'ємним правом громадян України, яке реалізується в рамках цього Закону, за умови обов'язкового вивчення державної мови в обсязі, достатньому для інтеграції в українське суспільство.

2. Громадянам України гарантується право отримання освіти державною мовою і регіональними мовами або мовами меншин. Це право забезпечується через мережу дошкільних дитячих установ, загальних середніх, позашкільних, професійно-технічних і вищих державних і комунальних навчальних закладів з українською або іншими мовами навчання, що створюється відповідно до потреб громадян згідно із законодавством України про освіту [3].

Відповідно до чинного законодавства українська мова використовується в освіті і є засобом комунікації, але наразі, не всі фахівці досконало володіють нею. Через це часто виникає плутанина із лексемами «учбовий» та «навчальний». Видатний мовознавець О. Пономарів звертає увагу на те, що в офіційно-діловому мовленні, на сторінках газет, у радіо- й телепередачах широко використовують слово *учбовий*, хоча його існування в українській мові викликає багато сумнівів, оскільки відсутнє слово *учба*, від якого воно могло б бути утворене. *Учбовий* є спотвореним запозиченням з російської мови. Замість нього треба вживати *навчальний*: *навчальний план, навчальне приміщення, навчальний заклад, навчальна частина, навчальна практика* тощо. Якоюсь мірою слово *учбовий* затримується в нашій мові через наявність його в аббревіатурі *вуз* (вищий учбовий заклад). У роки прискореного зближення мов аж до їхнього злиття слово *вуз*, на жаль, витіснило справжню українську аббревіатуру *виш* (вища школа), широко вживану в двадцятих і тридцятих роках (XX століття. – *автори*), а в творах українських письменників і пізніше: «Дочка в той час училася в Новосибірську, в одному з *вишів*» (І. Ле). Тепер *виш*, мабуть, варто повернути до активного вжитку [4, 30].

За визначенням науковців Д. Гричишина та А. Серебрянської, «навчальний, пов'язаний із процесом навчання. Для того, щоб перекази давали навчальний ефект, учителям треба знати їх різновиди. (УМЛШ. 1981. №5. 43)» [2, 122]. Дієслова «вчити», «навчати», «вчитися» вимагають після себе іменника чи іншої частини мови в родовому відмінку: «вчуся музики», «він мене багато чого навчив» [1, 26].

Не забуваємо й про те, що для мовців проблематичним є розмежування таких понять, як «завдання» та «задача». О. Пономарів тлумачить це так: «Однокореневі слова *завдання* й *задача* мають досить суттєву семантичну

відмінність. *Завдання* – це визначений наперед обсяг роботи, те, що хочуть здійснити; доручення; а *задача* являє собою питання, що його розв’язують шляхом обчислень за певною умовою (напр., у математиці). Пор.: «Не можу погодитися з висловленими Вами думками про завдання нашої літератури» (М. Коцюбинський); «Чим вища техніка тактування, тим вільніше може віддатися диригент основному своєму завданню – розкриттю внутрішнього змісту музичного твору» (М. Колесса); «Коли Варя приступала до розв’язання математичної задачі, виникала в уяві невесела картина» (О. Донченко) [4, 44].

Калькування як мовне явище існує й в усному спілкуванні освітян. А. Бортняк у роботі «Ну що б, здавалося, слова...»: Бесіди про культуру української мови» зазначив, що мова складається зі слів, відповідно поєднаних і розміщених у реченнях. Дотримання синтаксичних законів, тобто уміння будувати і розставляти в певному порядку та узгоджувати між собою словосполучення, є одним із визначальних чинників культури мови. Наприклад:

- *По цим справам* (курсив наш) звертайтеся до завідуючої, – порадила мені нещодавно працівниця однієї поважної установи. Найкраще їй було б сказати: «У цих справах...» чи «З цими справами...» Але, якщо вже так важко уникнути прийменника «по», то принаймні варто пам’ятати, що українська граматики у місцевому відмінку множини вимагає від іменників закінчення -ах (-ях). Отже, необхідно «звертатися по цих справах», як і «читати по складах», «орієнтуватися по зорях», «бродити по лісах» [1, 26].

Актуальним мовним питанням, що стосується суспільного життя незалежної України, можемо назвати таке: «Чому чуємо й читаємо *в Англії*, але *на Україні*». Використовуючи навчальний посібник О. Пономаріва «Культура слова: Мовностилістичні поради», звертаємо увагу на таку цитату: «Після того, як наша Батьківщина відновила свою незалежність, в офіційному вжитку запанувала форма *в Україні*. Проте окремі громадяни її не сприймають і вишукують різні підстави, аби повернутися до старого – *на Україні*» [4, 85].

Таким чином, мова невід’ємна складова будь-якого суспільства. Кожен громадянин повинен розвивати, працювати над удосконаленням української мови як у побутовому, так і в суспільному житті. Розвинене суспільство потребує грамотних і компетентних особистостей, і цьому повинна сприяти освіта. Використовуючи у повсякденному вжитку українську мову, необхідно звертати увагу на правильність вживання лексики, граматичних форм, синтаксичних конструкцій відповідно до чинного правопису, а не замінювати це кальками з російської мови.

Література

1. Бортняк А. «Ну що б, здавалося, слова...»: Бесіди про культуру української мови. / Бортняк А. – К., 1994.
2. Гринчишин Д. Г. Словник паронімів української мови : [понад 1000 паронімів] / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська. – К., 1986.
3. Закон України «Про засади державної мовної політики» – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.
4. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник 2-ге вид., стереотип. / О. Пономарів. – К., 2001.

**УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:
ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР
ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ І ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ
(1991-2016 рр.)**

В. Г. Циватий

Дипломатична академія України при МЗС України (м. Київ)

Зовнішньополітичні й дипломатичні стратегії України ХХІ століття в європейському та світовому глобалізованому просторі, формування й реалізація адекватної зовнішньої політики і дипломатії, євроінтеграційного та євроатлантичного курсу України, потребують науково-методологічного визначення інституціональних основ, головних локаційних параметрів та місця України в поліцентричному геополітичному просторі [3, с. 8–12].

2016-го року Україна відзначила 25-ліття своєї Незалежності. 24 серпня 1991 року було прийнято Акт проголошення незалежності України, що був схвалений всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 року. В Акті проголошення незалежності України зазначається, що нині «...продовжується тисячолітня традиція державотворення в Україні, яка має право на самовизначення, передбачене Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами». Історичне й вагоме політичне рішення було прийнято абсолютною більшістю: 346 голоси було віддано «за» проголошення незалежності, і лише 1 – «проти».

У нових геополітичних і суспільно-політичних умовах розгорнулися державотворчі процеси в незалежній Україні. Україна шукала себе у світі та Європі, а Європа й світ ділилися з нею набутим міжнародно-політичним та інституціональним досвідом державотворення. Величезну роль у розвитку громадянського суспільства, реалізації задекларованих Конституцією України прав і свобод відіграла саме українська дипломатія й українські дипломати.

З 1 травня 2004 року Україна стала сусідом Європейського Союзу. Розширений Євросоюз не має альтернативи розвитку інтеграційної диференціації та здійсненню інституціональної реформи. Ця ситуація має як позитивні, так і негативні наслідки для України. Розширення ЄС створює для України принципово нову геополітичну, геокультурну та геоекономічну ситуацію [1, с. 85-92]. На сьогодні ЄС уже не тільки економічна організація, а й організація з елементами політики безпеки. У результаті розширення Європейського Союзу Україна опинилася між двома центрами з невизначеним до кінця власним статусом, а це вимагає від нас виваженості та абсолютно реалістичної політики в загальноєвропейському культурному просторі [2].

У поступі України до інтеграційних структур (європейська та євроатлантична інтеграція) можна виділити низку проблем, перш за все – її відставання від держав навіть із більш низьким рівнем соціально-економічного розвитку та внутрішньополітичної стабільності. Такі явища вимагають прискіпливої уваги дослідників, спонукають до пошуку причин розходжень між європоцентристськими політичними деклараціями Української держави та реальним її місцем в

інституціях, які визначають зміст і основні напрями політичних, дипломатичних, безпекових, економічних і культурних процесів в Європі.

Україна не знаходиться осторонь тих процесів, що відбуваються в сьогоденній Європі. Як молода нова держава пострадянського простору, вона гостро потребує стабільності, військової та політичної безпеки, зовнішнього сприяння реформам, вона об'єктивно зацікавлена брати активну участь у загальноєвропейських процесах: загальноєвропейської, регіональної й субрегіональної інтеграції та інституціоналізації тощо [6].

Інтеграція України до Європейського Союзу означає, що всі соціально-економічні та політичні перетворення необхідно інституціонально вбудувати в модель стосовно європейського фактора, тобто бути спрямованими на реалізацію стратегічного завдання. Однак, діючи в цьому напрямку, потрібно брати до уваги деякі конкретні особливості, зокрема, ті, які стосуються історичного розвитку всіх країн даного регіону, у т.ч. – й України [4, с. 4–12].

Зовнішньополітична і дипломатична складова України містить у собі низку чинників, що покликані забезпечувати засади незалежного – суб'єктного – існування Української держави. У перших державних документах зовнішньополітичним пріоритетом визначено курс на європейську інтеграцію. Цей вибір обґрунтовано географічними детермінантами, політичними прихильностями, економічними складовими, ідеологічними настановами, менталітетом нашого народу, європейськими цінностями. Урешті-решт європейськістю України [5, с. 70–83].

Українською дипломатією за 25 років було зроблено чимало: вона головувала на Генеральній асамблеї ООН (Г.Й. Удовенко), вона розробляла засадничі документи зовнішньої політики держави (Основні напрями зовнішньої політики; Закони України: Про основи національної безпеки, Про дипломатичну службу тощо), низку стратегічних документів щодо реалізації Україною європейського вектору (Угода про асоціацію України – ЄС, УПС тощо), національної безпеки (Україна – НАТО), двосторонні угоди, покликані розв'язувати й врегульовувати проблеми, що склалися тощо [7].

Виходячи із пріоритетів на 2016 р., названих Міністром П.А. Клімкіним, працюємо на **5П: Протидія російській агресії. Посилення національної безпеки. Підтримка українських громадян. Просування українського бізнесу. Професійність дипломатичної служби.**

Отже, Україна сміливо крокує вперед у новому ХХІ столітті. Перед її інституціями стоять нові завдання, зокрема – пріоритетні практичні питання зовнішньої політики і дипломатії України на 2016–2020 роки: дипломатичній службі, як вбачається, необхідно надати можливість свободи дій, більшої самостійності, повернути її до безпосереднього керування зовнішньою політикою у вигляді аналітичної складової, а також практичної реалізації ініціаторства з метою посилення її впливу на державні рішення; пріоритети і задача дипломатів також вбачається в необхідності навчитися лобізму: опанувати новими схемами необхідного впливу, ефективного використання яких сприятиме досягненню мети; до практичної зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності варто додати засоби кулуарної дипломатії, креативної дипломатії, публічної дипломатії, навіть віртуальної дипломатії.

Про повагу до України всього світу доводить підтримка, яку ми побачили під час виборів нашої держави непостійним членом Ради Безпеки ООН на 2016-2017 рр. Це також досягнення українського державотворення і подарунок нашій дипломатії.

Як підтверджує зовнішньополітична стратегія і дипломатична практика, Україна сьогодні – це надійний партнер для євроінтеграційного та євроатлантичного співробітництва. Україна – це держава, що успішно здійснює реформи національної економіки й політико-дипломатичної системи. Україна – це держава, яка є цікавою Європі та світу. Україна сьогодні – є політико-дипломатичним випробуванням для інтеграційних європейських і світових процесів.

Література

1. *Віднянський С. В.* Пошуки оптимальної парадигми зовнішньої політики України // Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин. – К., 2007. – С. 85–92.
2. Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку: монографія / За ред. А. І. Кудряченка. – К., 2010. – 405 с.
3. *Циватий В. Г.* Политико-дипломатические системы и институты дипломатии в исторической ретроспективе: от раннего нового времени до начала XXI века / В. Г. Циватий // Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (1918 г. – начало XXI в.): материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Витебск, 23–24 апреля 2015 г. – Витебск, 2015. – С. 8–12.
4. *Циватий В. Г.* Євроінтеграційна діяльність України через призму реалізації програми Східного партнерства: інституціональний та іміджевий аспекти / В. Г. Циватий, Л. Д. Чекаленко // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Вип. 23. – Ч. II. – Серія «Політичні науки». – К., 2016. – С. 4–12.
5. *Циватий В. Г.* Зовнішня культурна політика України (1991–2011 рр.): форми, принципи, стратегії розвитку // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: Збірник наукових праць / Інститут історії НАН України. – К., 2011. – Випуск 20. – С. 70–83.
6. *Чекаленко Л. Д.* Зовнішня політика України. – К., 2011. – 281 с.
7. *Chekalenko L. D.* Foreign Policy of Ukraine: monograph / Based on the scientific concept of Professor Lyudmyla D. Chekalenko / Scientific editor Rector of the Diplomatic Academy of Ukraine under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine V. G. Tsivatyi. – К., 2016. – 294 p.

КНЯЗЬ РОМАН МСТИСЛАВОВИЧ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Т.О. Чугуй

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Актуальність теми зумовлена недостатньо чітким визначенням в історіографії питання ролі й місця князя Романа Мстиславовича в історії українського державотворення.

Постать князя Романа завжди привертала увагу істориків. З-поміж великої кількості загальних робіт, в яких пишеться про галицько-волинського володаря, необхідно виділити спеціальні праці: «Роман Мстиславович, князь

Волинський і Галицький» [14] П. Кралука, «Князь Роман Мстиславич та його доба: нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття» [4] О. Головка, «Галицько-волинський князь Роман Мстиславич. Володар, воїн, дипломат» [16] О. Майорова і «Меч Романа Галицького. Князь Роман Мстиславич в історії, епосі і легендах» [5] А. Горковенка. Вони є результатом широкої дослідницької роботи. Незважаючи на значний комплекс робіт, здійснений науковцями, остаточно дослідженою темою життєдіяльності князя Романа вважати не можна. Мета автора – на основі вивчення джерельної бази і наукової літератури об'єктивно висвітлити значення діяльності Романа Мстиславовича в історії українського державотворення.

Знаковою подією в історії України є встановлення влади волинського князя Романа Мстиславовича в Галичі 1199 р. [17, 327]. І. Фроянов й А. Дворниченко стверджують, що 1199 р. відбулося не об'єднання земель, а лише створення політичного союзу. Пояснюють вони це загальними децентралізаторськими тенденціями соціального розвитку [21, 147]. Натомість низка вчених дотримується іншої думки. Так, М. Грушевський свого часу зазначив, що об'єднання Галицької і Волинської земель в одну державу створило в Україні нову політичну силу [7, 72]. Д. Дорошенко вважав, що князь Роман створив нову велику державу від Карпат до Дніпра [9, 83]. Н. Полонська-Василенко писала, що Галицько-Волинська держава «природно стала спадкоємицею Київської держави, з якою в'язала її не лише генеалогія князів, але й національний склад населення, і спільна історична традиція» [18, 193]. У свою чергу, Я. Дашкевич підкреслив: «Не підлягає сумніву, що існували інтеграційні процеси, які завершилися 1199 р. – завдяки князеві Романові Мстиславовичу та вірним йому боярам – об'єднанням Галичини і Волині в єдину державу, до якої 1202 р. було приєднано Правобережжя разом з Києвом» [8, 12]. На думку ж представника державницької школи в історії України С. Томашівського, Роман Мстиславович був творцем першої національної української держави [20, 89]. Йому заперечує П. Грицак, який, підтримуючи погляди М. Грушевського, зауважив, що «від антів до галицько-волинської державності йде слідна, хоч не все одностайна лінія розвою» [6, 53].

М. Кордуба зазначив, що наприкінці XII ст. на базі колишньої Русі виникають дві нові держави – Суздальсько-Ростовська і Галицько-Володимирська [12, 51]. Цю тезу підтримали М. Брайчевський [1, 191–192] і О. Головка [4, 195]. Останній також висловив думку, що політичний комплекс, контрольований Романом Мстиславовичем – держава, яка потенційно мала шанс трансформуватися в стабільнішу державну структуру [01, 198].

Незважаючи на те, що М. Котляр є противником застосування терміну держава відносно Галицько-Волинського князівства, вчений відзначає, що воно «знаменувало собою початок завершальної стадії складання державної території Галицької й Волинської Русі» [13, 132].

На переконання Я. Ісаєвича, утворення «об'єднаної Галицько-Волинської держави було подією великої історичної ваги» [11, 13]. Л. Войтович уважає, що Роман Мстиславович не тільки створив потужну Галицько-Волинську державу, а й виступив з програмою реального об'єднання Русі [3, 228].

Після створення Галицько-Волинського князівства державотворча діяльність князя Романа продовжилася. Так, завдяки військовому походу проти великого князя київського Рюрика Ростиславовича наприкінці 1200 – на початку 1201 рр. Роману Мстиславовичу вдалося встановити політичний контроль над столицею Русі.

Підтвердженням залежності Києва від князя Романа стали його військові походи на половців узимку 1200–1201 рр. і в першій половині 1203 р. Секрет успіху військових походів Романа на половців полягає у тому, що князь реформував своє військо. Головними змінами стали: заміна кольчуги на вдосконалений панцир, перетворення руської кінноти на важкоозброєну лицарську кінноту.

Роман Мстиславович мав дружні відносини з Візантією. У травні 1200 р. у Константинополі перебувало його посольство. Воно є доказом добросусідських відносин. На думку О. Майорова, князь Роман у цей час удруге одружився. Обраницею стала родичка візантійського імператора Олексія III Ангела – Єфросинія. Шлюб «мав укріпити новий воєнно-політичний союз» [16, 258]. Л. Войтович стверджує, що союз із Візантією «не тільки підняв престиж Романа, а й сприяв його закріпленню на галицькому престолі» [2, 476].

Рюрик Ростиславович не змирився з втратою Києва і на початку січня 1203 р. разом із союзниками зруйнував місто. Після погрому Рюрик у Києві не залишився. Дізнавшись про трагічні події, Роман Мстиславович вирушив до Вруччя. 16 лютого 1203 р. було укладено угоду, згідно з якою Рюрик Ростиславович став правителем Києва. Підтвердженням вищого статусу Романа, ніж Рюрика є те, що у Візантії визнавали Романа Мстиславовича великим князем (*igemon*), а Рюрика – лише правителем (*dieron*) Києва [22, 245–246]. Не випадково «Галицько-Волинський літопис» називає Романа Мстиславовича «великим князем», «вікопомним самодержцем усієї Русі» [15, 368]. У першій половині 1203 р. Роман Мстиславович після походу на половців «піймав Рюрика, післав (його) до Києва й постриг у черці, так само його жінку й дочку ...» [10, 99]. Підпорядкувавши Київ, князь Роман відправився до Галича, залишивши правителем у Києві спочатку Інгваря Ярославовича, а згодом Ростислава Рюриковича [10, 96], який став васалом галицько-волинського володаря.

Про державотворчі прагнення Романа Мстиславовича переконливо свідчить політична програма «доброго порядку» [19, 169–170]. Головна мета проекту – запровадження у шести основних руських князівствах майорату для забезпечення цілісності Русі, на чолі якої мав стояти великий князь київський. Задум князя Романа – це ідея, яка могла припинити князівські міжусобиці й знову об'єднати руські землі. Проте проектів Романа Мстиславовича не судилося здійснитися. На пропозицію зустрітися на з'їзді у Києві й обговорити це питання, з метою створення чіткого статуту, князі не погодились.

Завершився життєвий шлях князя Романа під час військового походу на захід 1205 р. З повідомлення французького хроніста середини XIII ст. Альбріка [23, 885] можна зробити висновок, що галицько-волинський правитель був утягнутий у боротьбу родин Гогенштауфенів і Вельфів за корону Священної Римської імперії.

Отже, створення Романом Мстиславовичем об'єднаного Галицько-Волинського князівства, встановлення політичного впливу над Києвом, політична програма «доброго порядку», реформування війська, а також продумана соціальна політика, яскраво свідчать про державотворчі прагнення галицько-волинського правителя. Головне значення діяльності князя Романа полягає у тому, що Галицько-Волинське князівство змогло продовжити на понад сто років традиції державотворення на українських землях після розпаду Київської Русі.

Література

1. *Брайчевський М. Ю.* Походження Русі / М. Ю. Брайчевський. – К., 1968.
2. *Войтович Л. В.* Княжа доба на Русі: портрети еліти / Л. В. Войтович. – Біла Церква, 2006.
3. *Войтович Л. В.* Галицько-Волинські етюди / Л. В. Войтович. – Біла Церква, 2011.
4. *Головко О. Б.* Князь Роман Мстиславич та його доба: нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття / О. Б. Головко. – К., 2001.
5. *Горковенко А. В.* Меч Романа Галицького. Князь Роман Мстиславич в истории, эпосе и легендах / А. В. Горковенко. – СПб., 2011.
6. *Грицак П.* Галицько-Волинська держава / П. Грицак. – Нью-Йорк, 1958.
7. *Грушевський М. С.* Очерк истории украинского народа / М. С. Грушевский. – К., 1990.
8. *Дашкевич Я.* Проблема державності на галицько-волинських землях (кінець X – середина XIV ст.) / Я. Дашкевич // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С. 8–23.
9. *Дорошенко Д. І.* Нарис історії України: у 2 т. / Д. І. Дорошенко. – К., 1992. – Т. 1.
10. *Зі «Суздальського літопису»* // Галицько-Волинський літопис / Переклав і пояснив Т. Коструба. – Львів, 1936. – Ч. 1. – С. 94–99.
11. *Ісаєвич Я. Д.* Галицько-Волинська держава: короткий нарис історії галицько-волинських земель в кінці XI–XIV ст. / Я. Д. Ісаєвич. – Львів, 1999.
12. *Кордуба М.* Історія Холмщини і Підляшшя / М. Кордуба. – Краків, 1941. – 128 с.
13. *Котляр М. Ф.* Галицько-Волинська Русь / М. Ф. Котляр // Україна крізь віки: у 15 т. – К., 1998. – Т. 5.
14. *Крालюк П. М.* Роман Мстиславович, князь Волинський і Галицький: іст.-біограф. нарис / П. М. Крालюк. – Луцьк, 1999.
15. *Літопис руський: За Іпатським списком* / Пер. з давньоруської Л. Є. Махновець; відп. ред. О. В. Мишанич. – К., 1989.
16. *Майоров О. В.* Галицько-волинський князь Роман Мстиславич. Володар, воїн, дипломат: у 2 т. / О. В. Майоров. – Біла Церква, 2011. – Т. 1; Т. 2.
17. ПСРЛ. – СПб., 1843. – Т. 2: Ипатьевская и Густинская летописи.
18. *Полонська-Василенко Н. Д.* Історія України: у 2 т. / Н. Д. Полонська-Василенко. – К., 1993. – Т. 1.
19. *Татищев В. Н.* История Российская: в 7 т. / В. Н. Татищев. – М., Л., 1964. – Т. 3.
20. *Томашівський С.* Українська історія: нарис / С. Томашівський. – Львів, 1919. – Т. 1.
21. *Фроянов И. Я., Дворниченко А. Ю.* Города-государства Древней Руси / И. Я. Фроянов, А. Ю. Дворниченко. – Л., 1988.
22. *Хониат Н.* Никиты Хониата история со времени царствования Иоанна Комнина / Н. Хониат // Византийские историки, переведенные с греческого при Санкт-Петербургской Духовной Академии: в 2 т. – СПб., 1862. – Т. 2.
23. *Chronica Albrici monachi Trium fontium, a monacho Novi monasterii hoiensis interpolata. 1241* / Ed. P. Scheffer-Boichorst // Monumenta Germaniae Historica, Scriptores. – Hannoverae, 1874. – Т. 23. – P. 631–950.

СПОСОБИ ЛЕКСИЧНИХ ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

В. В. Шаполова

*Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»*

Процес лексичного запозичення обумовлений як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Зовнішні чинники виникають як наслідок більш-менш тісних політичних, економічних, технічних і культурних зв'язків між народами. Інтенсифікація іноземних контактів створює сприятливий ґрунт для іноземних запозичень. Але і суспільство повинно бути налаштоване на сприйняття запозичень.

Під іноземною компетенцією розуміється сукупність лексичних, граматичних, фонетичних та орфографічних знань, умінь у читанні, письмі та говорінні, навичок спілкування, що забезпечує володіння іноземною мовою на достатньому для професії рівні. Компетентність студента є основним якісним показником освітнього процесу у ВНЗ, а її досягнення відбувається через здобуття необхідних компетенцій, що і є освітньою метою професійної підготовки спеціаліста [4].

Як форму навчального контролю пропонується розглянути термінологічну гру. Слово «гра» використовується у найширшому сенсі слова як «заняття, обумовлене сукупністю певних правил і умінь». Під «термінологічною грою» розуміється сукупність вправ, спрямованих на засвоєння наукової термінології.

Ігровий, стимулюючий характер вправ визначається такими умовами, як: усна робота з усією групою і з кожним студентом одночасно; можливість змагатися і подальша оцінка переможця; швидкість і чіткість відповідей; творчий характер завдань і відсутність прямих відповідей у навчальній літературі.

В основу термінологічної гри покладені вправи на визначення значення граматичних термінів і місця цих термінів у термінологічній системі. Все різноманіття термінологічних відносин стає предметом тренування при виконанні наступних типів завдань: 1) визначте відносини між термінами (в термінах «родовий», «видовий», «однорідний»); 2) назвіть родовий, видовий, однорідний терміни ...; 3) дайте синоніми ...; 4) назвіть терміни, що позначають протилежні поняття; 5) завершіть перерахування; 6) утворіть термінологічні словосполучення; 7) перерахуйте всі терміни, необхідні для визначення наступного поняття; 8) уявіть графічні відносини «включення» між наступними термінами [2].

Подібна термінологічна гра може проводитися як форма поточного, так і підсумкового контролю на будь-якому практичному занятті і в кінці практичного заняття, завершальної роботи за темою або підтемою. Список контрольованих термінів представлений заздалегідь у процесі навчання і не перевищує 20 ключових термінів. Набір і послідовність вправ можуть варіюватися в залежності від характеру контрольованих термінів і підготовленості студентів.

Розглянемо послідовно типи ситуацій пошуку українського терміна-еквівалента, які визначаються, з одного боку, лінгвістичними особливостями терміна: вмотивованістю, однозначністю, системністю, з іншого – структурою терміна: однослівні терміни або термінологічне словосполучення.

Труднощі пошуку однослівного терміна-еквівалента в англо-українському словнику можна спростити і узагальнити до двох видів:

1. В українській мові немає знака-еквівалента, бо термін ще не створений. У цьому випадку перекладач може знайти в словнику термін-кальку. Але при перекладі тексту такий термін мало інформативний, необхідно вийти на спеціальне поняття і знайти українські слова, щоб назвати це поняття, уявити його описово. Так, термін «Commerce» в словниках зазвичай перекладається як «комерція», і нам необхідно звернутися до визначення даного спеціального поняття, щоб розмежувати цей термін від таких близьких з ним як «Trade».

2. В англо-українському словнику ми знаходимо кілька значень терміна. Наприклад, термін «Option» перекладається як: 1) вибір, право заміни; 2) опціон; 3) угода з премією.

Вибрати потрібний еквівалент ми можемо тільки, якщо окреслимо всі 3 спеціальних поняття і співвіднесемо їх із контекстом. Для цього потрібно звернутися до понятійної системи і замінити термін «опціон» на опис спеціального поняття. Так, парадигматичні відносини можуть бути систематизовані у вправах на пошук термінів-синонімів і термінів-членів лексико-граматичних опозицій [3].

Термінологічні словосполучення складаються з термінів і звичайних слів. З цієї точки зору ми можемо виділити 2 їхні типи: термін + слово (means of payment) і термін + термін (interest rate). Переклад термінологічних словосполучень відбувається з урахуванням, з одного боку, поєднання термінів і нетермінів, а з іншого – ступеня мотивованості і наявності українських термінів-знаків. Його можна зробити наступними способами: 1) використовувати запозичений термін: crossed cheque – кроссований чек; 2) послівний, лексико-граматичний переклад термінів-складових фрази: corporation tax – податок на прибуток корпорації; 3) опис спеціального поняття: money market – short term loans are arranged between banks ... – короткострокові позики між банками.

Проблема отримання та передачі наукової, професійно-значущої інформації значно ускладнюється, якщо комуніканти у процесі спілкування користуються різними національними мовами. Отже, виникає проблема транспозиції термінологічних одиниць з однієї системи спеціальної лексики до іншої.

Передтекстове вивчення спеціальної лексики полягає в тому, що учні знайомляться з термінами цієї теми. Дається написання, транскрипція, тлумачення термінів англійською мовою. Необхідне ретельне вивчення професійно орієнтованої лексики на цьому етапі, що обумовлено складністю і новизною досліджуваних термінів. Часом студенти не можуть дати їх правильне тлумачення. Доцільно звертати їхню увагу на такі чинники: інтернаціональність термінологічної лексики, способи словотворення, наявність у наукових текстах визначень, виражених іменником, полісемія, синонімія, антонімія, омонімія і лексична сполучуваність термінів.

Текстовий етап полягає в роботі зі спеціальним текстом за цією темою. У текстах виділені шрифтом терміни і фразеологічні одиниці, що відпрацьовувалися у передтекстових вправах. Здійснюється аналітичне, вивчаюче читання з опрацюванням лексичних та граматичних особливостей тексту.

Вправи післятекстового етапу можуть бути спрямовані на вирішення наступних завдань: 1) закріплення термінологічних одиниць у мовленні; 2) обговорення тексту, дискусія, в ході яких задаються питання, що потребують знання термінів і розуміння тексту [1].

Отже, основним завданням для викладачів сучасних технічних вишів на сьогодні є пошук, дослідження та застосування актуальних методів викладання із метою підготовки висококваліфікованих фахівців.

Література

1. *Козловська І. М.* Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи. Дидактичні основи: монографія / І. М. Козловська / за ред. С. У. Гончаренка. – Л., 1999.
2. *Кучерова Г. М.* Інтерактивні вправи та ігри / Г. М. Кучерова, В. В. Ягоднікова. – Х., 2011.
3. *Складановська М. Г.* Інноваційне навчання: активізація пізнавальної діяльності студентів / М. Г. Складановська. – Д., 2012.
4. *Чиханцова О. А.* Роль іншомовної професійної комунікаційної компетенції під час оволодіння фахом у ВНЗ: [Електронний ресурс] / О. А. Чиханцова. – Режим доступу: <http://www/social-science.com.ua/>.

«ШЛЯХАМИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ. ПУТІВНИК ПО МАЛІЙ БАТЬКІВЩИНІ»

М. О. Шевчук

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Рідна земля – це колиска, яка качає нас на хвилях життя. Вона підхоплює, коли ми падаємо, вкриває від усіляких негараздів і життєвих колотнеч, учить нас людській доброті, взаємодопомозі, відданій дружбі й вірному коханню. Любов до Батьківщини є в серці кожного з нас. Просто хтось це відчуває гостріше і глибше. Інші ж у кругообігу повсякденного життя не замислюються про це. Але якщо біда чорним крилом накриє рідну землю, кожен стане патріотом Вітчизни.

Любов до Батьківщини – це, перш за все, любов до місця, де ти народився, сказав перше слово, зробив перший крок, виріс, знайшов вірних друзів, зустрів перше кохання, ступив у доросле життя. Куди б не закинула тебе доля, священним буде це місце, в яке завжди хочеться повертатися. Зветься воно малою Батьківщиною. Малі Батьківщини зливаються в цілу країну, до якої кожен її громадянин відчуває піднесені почуття – патріотизм, гордість, захоплення.

Я народилась у місті Павлоград. Це місто в Дніпропетровській області України, центр Павлоградського району. Площа міста – 5,93 тис.га. Розташований між річками Самарою і Вовчої (басейн Дніпра). Заснований Селезньовим Андрієм Отримав статус міста в 1784 році.

Є центром Західного Донбасу – кам'яновугільного басейну. Значна частина валового продукту припадає на видобуток вугілля. Привабливий своїм

вигідним географічним положенням. Розташований на трасі Київ – Луганськ – Ізварине, між містами Дніпро і Донецьк. Віддаленість від обласних центрів в межах 200 км: Дніпро – 75 км; Запоріжжя - 102 км; Донецьк – 194 км; Харків – 197 км; Полтава – 215 км.

Населення на 1 лютого 2016 року становить 109 453 постійних жителів і 108 510 осіб наявного населення

Територія, на якій виникло місто Павлоград, з XVI століття входила до складу Запорізької Січі. У 1770 році на місці нинішнього Павлограда запорізький військовий старшина Матвій Хижняк заснував зимівник, перетворений у 1775 році в державну військову слободу Матвіївку, яка незабаром стала штаб-квартирою Луганського пікінерного полку і в 1779 році була перейменована в село Луганське.

У 1779 році в трикутнику між річками Гніздкой, Кочергою та Вовчою, поблизу слободи Луганської був побудований шанець (окоп) – цим окопом і вищезгаданими річками утворилась загороджена місцевість (град), що і була названа Павлоградом. Будувалося місто як військова огорожа для захисту інтересів Російської імперії.

Першими поселенцями Павлограда були запорозькі козаки Самарської і Кальмуїської планки, демобілізовані військові, які займалися скотарством і рільництвом, а велика кількість риби в річках і озерах сприяла розвитку рибальства.

У 1784 році Павлоград отримав статус міста і став центром Катеринославського намісництва – цей рік і вважається роком народження Павлограда. Тут розташовувався відомий полк павлоградських гусарів, участь яких у війні 1812 року відображено в романі Л.Толстого «Війна і мир». На кошти павлоградських гусар був побудований Покровський собор, який сьогодні повністю реставрований і є чинним.

Місто розвивалося. У кінці XIX століття стало відомим центром торгівлі зерном та борошном, які експортувалися в міста: Лондон і в Константинополь. У 1870-ті роки була побудована залізнична магістраль між Сімферополем і Санкт-Петербургом, що пройшла через Павлоград.

У місті працювали ливарний, салотопний, шкіряний, масляний заводи, парові млини, тютюнові та ситценабивна фабрики, що сприяло економічному розвитку країни. Росла і мережа освіти – в 1887 році тут діяло 12 навчальних закладів; в 1896 році був побудований «Графський театр». Тричі на рік проводились ярмарки, на які приїздили не тільки місцеві торговці, а й петербурзькі, московські, тульські, орловські, курські і навіть варшавські купці. У 1897 році в Павлограді проживало 15,8 тис. осіб.

У 1925 році Павлоград став окружним центром, в 1926 – районним, а з 1939 року – окремою адміністративною одиницею, містом обласного підпорядкування.

З 11 жовтня 1941 року до 18 вересня 1943 місто було окуповане німецько-фашистськими військами і майже повністю зруйнований. 15–17 лютого 1943 року в Павлограді почалося антифашистське повстання – повстанцям за підтримки

35-ї Гвардійської стрілецької дивізії вдалося звільнити місто від фашистів на 5 днів. Однак повне звільнення міста відбулося 18 вересня 1943 року – цей день і став щорічним загальноміським святом Днем міста.

У повоєнні роки Павлоград був відбудований, склалася нова промислова структура міста, до якої увійшли підприємства машинобудівної, будівельної, хімічної, переробної, легкої та харчової промисловості.

У 1950-ті роки, після того, як були знайдені тут запаси вугілля, почалася нова історія Павлограда, як Центру Західно-Донбаського вугільного басейну, шахтарського регіону. Були побудовані 11 шахт, центральна збагачувальна фабрика. Шахти Павлограду збагачують теплом та світлом майже всю Україну. У 1986 році був зданий в експлуатацію водовід Дніпро – Західний Донбас, який закрити проблему дефіциту води.

Протягом повоєнних десятиліть в місті складалася і машинобудівна промисловість – в 1960-х роках на Павлоградському механічному заводі почалося виробництво двигунів міжконтинентальних балістичних ракет (МБР) на твердому паливі і елементів їх конструкцій. На початку 1980-х років тут почали серійно випускати твердотопливну МБР «СС-24».

У місті Павлоград є багато місць, які обов'язково потрібно відвідати кожному гостю міста.

Павлоградський драматичний театр ім. Б. Захави заснований у 1974 році. Розташований у старовинному будинку «Графського театру», який було побудовано ще в 1896 р. на кошти родини Голенищева-Кутузову. Театр носить ім'я видатного режисера, актора, педагога, доктора мистецтвознавства Б. Захави, який народився в Павлограді. Павлоградський театр імені Б.Є. Захави, очолюваний заслуженим діячем мистецтв України А.А. Ревою, в наші дні є гордістю Павлограда. В арсеналі нагород театрального колективу безліч дипломів різних фестивалів, серед яких чимала кількість міжнародного масштабу. Беззмінний керівник театру

А. Рева здійснив за минулі роки постановку понад 100 творів зарубіжних івітчизняних класиків, сучасних драматургів. Велику роль у становленні театру відіграли московські колеги – Театр імені Є. Вахтангова і театральний інститут імені Щукіна. У різні роки колектив театру імені Захави зустрічався з видатними театральними майстрами: М. Ульяновим, В. Лановим, В. Ету-шем, В. Шалевич, Н. Ромашиним тощо.

Головний православний храм міста Павлограда – трьохпрестольний собор Нерукотворного Спаса. Закладено на кошти почесного громадянина Павлограда Я. Глибощького в 1892 р. Він був одним з найвпливовіших людей у місті, протягом усього життя активно займався громадською діяльністю і благодійністю. Голубицький був переконаним монархістом, чудодійний порятунок царської сім'ї під час аварії потягу вразив його до глибини душі. До того ж, перебуваючи в похилому віці, Яків Федорович замислювався над тим, щоб увінчати свою працю якоюсь особливо важливою богоугодною справою. Голубицький прийняв рішення побудувати в Павлограді собор на честь Образа Нерукотворного Спаса, який зберіг життя імператора і його рідним. У храмі до

XX ст. діяла бібліотека. У радянські часи цей храм єдиний не був зруйнований, але він дуже постраждав під час Другої світової війни. У 1960 р. Спаський собор був остаточно закритий і переобладнаний у спортзалу. Повернуто церкву в 1991 році, проведена повна реставрація.

Отже, поняття «Батьківщини» – це набагато більше таємне й духовне поняття. І цей образ живе в душі кожного людини.

Література

1. Бушин В.С. Нариси з історії Павлограда. – Дніпропетровськ: Ліра, 2004. – 304 с.
2. Ведмидь Т. Неизвестные страницы Павлограда: Документы и материалы / Т. Ведмидь, Л. Губарева. – Павлоград: АРТ СИНТЕЗ-Т, 2014. – 272 с.
3. Павлоград в обличчях: Документальні нариси / Упоряд. Н.С. Пономарчук. – Павлоград, 2007. – 202 с
4. Павлоград. 1784-2004: Інформаційне видання. – Павлоград, 2004. – 140 с.

РОЛЬ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ У ГУМАНІЗАЦІЇ ЦІНІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЛЮДИНИ

Т.В. Ярмак

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Сьогодні перед людським суспільством постали нові завдання, спричиненні посиленням процесів глобалізації. Остання зумовила загострення конкуренції між державами і націями, що набуло всепланетарного характеру й поширилося на всі сфери суспільного життя. Запорукою досягнення державою паритету в цій конкуренції є згуртованість нації, її єдність, доброта та чуйність. Роздрібнена нація не може усвідомити і відстояти свій національний інтерес, не зможе його гідно представити в конкуренції з іншими державами, й відповідно, забезпечити добробут своїх громадян.

Граничними основами життєдіяльності людини є зафіксовані культурно-історичним процесом абсолюти Добра і Зла. Вибір між ними стимулює свободу волі людини, наповнює конкретним змістом цілісної діяльності її орієнтації. Все, що сприяє розвитку людяного в людині є гуманістичним. Гуманістична традиція пройшовши через епоху Відродження стала домінуючою, стрижневою в усіх подальших різнобічних гуманітарних вченнях аж до нашого часу.

Україна вкотре протягом своєї історії переживає процес національного відродження, яке зокрема, пов'язане з відродженням традиційної духовності українців. Немає сумніву, що не тільки ми, а й інші покоління людей пережили переломні моменти історії, відчували почуття кризи епохи, стояли як і ми сьогодні, перед необхідністю вибору і створення нового світопорядку. І тоді система цінностей, якої дотримується людство, держава, нація, індивіди стає тим фактором, від якого вирішальним чином залежить зміст і направленість людської історії.

Прагнення суверенної України до інтеграції у загальноєвропейську спільноту, налагодження міжнародних ділових, наукових та творчих контактів

зумовлює набуття нашими співвітчизниками способу інтернаціонального мислення, стилю життя, здатності перейматися тими проблемами, які існують сьогодні в суспільстві. Але при цьому українці, не втрачають свій колорит, свою самобутність, свою національну особливість – бути не байдужими до чужого горя, про що свідчить розвиток волонтерської діяльності в Україні за останні роки. Український волонтерський рух з 2014 року за масштабом поширення став безпрецедентним виявом громадської самоорганізації.

В Україні існує давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги, піклування про ближнього. Осіб, які працювали в цій сфері, називали громадськими діячами, альтруїстами, добродійцями, добровольцями тощо. Настали нові часи і по-іншому стали називати таких людей – волонтери. Волонтерський рух є одним із ефективних засобів соціальної роботи з населенням в Україні. Нині в системі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді волонтерів у чотири рази більше, аніж власне соціальних працівників.

В Україні перші волонтери з'явилися в 1992 р. Це були представники Корпусу миру США, котрі працювали у двох напрямках: економічний розвиток і навчання англійської мови. Згодом українці подібну діяльність підтримали і вона набула статусу національної. Так, в Україні було зареєстровано перший Всеукраїнський суспільний центр «Волонтер», найактивнішими учасниками якого стали студенти та старшокласники. Одна з українських волонтерських організацій «Альтернатива В» була заснована ще 1992 року. Основними напрямками діяльності є: організація та проведення міжнародних волонтерських таборів на території України, координація міжнародних волонтерських обмінів.

Велику кількість працівників, від персоналу до підрядників, постачальників послуг і волонтерів залучив один із найбільших спортивних заходів у світі – Чемпіонат Європи з футболу. Як і для проведення інших широкомасштабних заходів, волонтери є невід'ємним компонентом успіху УЄФА Євро-2012, оскільки саме вони найчастіше першими зустрічали гостей турніру. Волонтери не лише підтримували успішну реалізацію проекту, а й сприяли наданню особливого колориту. Волонтери представляли такі цінності УЄФА як повага та чесна гра.

Зростання активності волонтерського руху було обумовлене двома основними факторами: внутрішньополітичною кризою, що призвела до розбалансування системи державного управління, дефіциту якісних управлінських рішень, браку ресурсних можливостей та зовнішньою агресією, що поглибила дисбаланс між здатністю держави ефективно виконувати свої функції та забезпеченням основних потреб громадян.

Світове співтовариство визнає волонтерський рух способом збереження та зміцнення загальнолюдських цінностей, реалізації прав і обов'язків громадян, особистісного зростання шляхом усвідомлення людського потенціалу. У Всесвітній Декларації Волонтерства відзначається, що волонтерська діяльність становить фундамент громадянського суспільства, привносячи в життя людей потребу в мирі, свободі, безпеці та справедливості. Важливого значення, особливо в кризові періоди суспільного буття, набуває волонтерська діяльність,

спрямована на зняття соціальної наруги шляхом підтримки найбільш знедолених категорій населення; забезпечення гідного існування громадян, які в силу об'єктивних обставин не здатні піклуватися про себе самотійно; «заповнення» неоліків державної соціальної політики, насамперед за рахунок оперативного реагування та надання ефективної адресної соціальної допомоги, що відповідає потребам і запитам конкретної людини; поширення гуманістичних та альтруїстичних ідей і настроїв в суспільстві тощо. Ідея соціального служіння, надання безоплатної допомоги тим, хто її потребує, активне залучення громадян до суспільно-корисної діяльності, зокрема надання допомоги постраждалим у результаті стихійних лих, екологічних, промислових, гуманітарних катастроф, соціальних, національних, релігійних конфліктів і протистоянь, сприймаються в розвинутих країнах як цілком буденне явище.

Кризові процеси в країні й зовнішні впливи поставили під загрозу існування України як національної держави, що було сприйнято громадянами як особистий виклик, загрозу їх самоідентифікації. За таких обставин патріотично налаштовані люди взяли на себе відповідальність за розвиток поточної ситуації, пов'язаної із подіями на Євромайданах країни та військовими діями на її теренах. При цьому волонтерська діяльність набула всіх ознак найбільш дієвої форми самоорганізації населення. Умови функціонування волонтерського руху під час Євромайданів та військових дій були різними, в залежності від ролі держави в цих процесах. Протистояння представників громадянського суспільства із бюрократичною системою під час Революції Гідності віднесло більшість громадських об'єднань (у тому числі безпекового спрямування) до опозиційного табору. Згодом, військова агресія ззовні об'єднала зусилля громадянського суспільства і держави у боротьбі з нею. Окрім того, волонтерська робота на Євромайданах була для більшості її виконавців першим досвідом і стихійним проявом небайдужого ставлення до перебігу подій. Подальший розвиток волонтерського руху, пов'язаний із військовими діями, був більш структурований та потужний, тому що спирався на раніше здобуті напрацювання.

Мабуть, кожний народ у світі має свої національні особливості та традиції волонтерського руху. Є, безперечно, вони й у нас, в українців. Ніхто ж не заперечуватиме, що серед наших співвітчизників чимало знайдеться людей, які звикли жити заради суспільного добра, намагаються своїми благодійними вчинками змінити життя на краще. Тих, хто заради порятунку чужого життя ризикує власним, не чекаючи за це ні моральної, ні, тим паче, матеріальної винагороди.

Література

1. *Коваль Любомира* Волонтерський рух стає масовим [Текст] : [матеріали соціологічного дослідження] / Любомира Коваль // Урядовий кур'єр. – 2009. – 29 лип. – С. 8.
2. *Щорс В. В.* Волонтерська діяльність – провідна форма гуманістичного виховання старшокласників [Текст] / В. В. Щорс // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – № 9. – С. 34-47.

**«НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ:
ВИТОКИ, УТВЕРДЖЕННЯ,
ПРОСПЕКЦІЯ»**

***Всеукраїнська наукова
конференція***

1–2 грудня 2016 р.

Відповідальний за випуск *Н.П. Книшенко*

В авторській редакції